T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANA KONULARI EKSENİNDE İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ

Muhammet Hanifi ÖN
15908003

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi M. Yusuf YAGIR

Diyarbakır 2018

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Tefsir Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

ANA KONULARI EKSENİNDE İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ

Muhammet Hanifi ÖN
15908003

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi M. Yusuf YAGIR

Diyarbakır 2018

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Ana Konuları Ekseninde İnsan Suresinin Tefsiri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

13/07/2018

Muhammet Hanifi ÖN

KABUL VE ONAY

Muhammet Hanifi ÖN tarafından hazırlanan "Ana Konuları Ekseninde İnsan Suresinin Tefsiri" adındaki çalışma, 13/07/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**,** Tefsir Bilim Dalı'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yunıs Emre Gördük

Dr. Öğr. Üyesi Hacı ÖNEN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yusuf YAGIR

ÖNSÖZ

Varlık âlemini ve insanı mükemmel surette yaratan ve onu kudret, ilim, hikmet ve rahmetle düzene koyan Yüce Allah'a hamd olsun. Hayatı boyunca ilâhî rahmetin direktifleri doğrultusunda küfür, şirk, nifak ve her türlü zulüm ile kıyasıya mücadele eden peygamberimiz, önderimiz, Hz. Muhammed'e (s.a.v.), O'nun nezih Âl-i Beytine ve güzide ashabına salât ve selam olsun. Ve onlardan sonra asr-ı saadeti örnek alarak hayatlarına ve hayatlarımıza yön veren, bu ilâhî sistemin bizlere kadar ulaşmasına vesile olan selef-i sâlihini rahmetle anıyoruz.

Kur'an şüphesiz insana hitabeder. İnsanı muhatap alır. İnsanı gerçek anlamda insan etme amacını taşımaktadır. O, âlemlerin Rabbi tarafından kulu ve peygamberi olan Hz. Muhammed'e (s.a.v.) insanlığa bir rahmet ve nasihat olarak indirilmiştir. İnsanlığa hatap eden, onları doğru yola sevk etmeyi amaçlayan kutsal kitabımızı anlamak, anlaşılmasında katkıda bulunmak ve hayata tatbik etmek bizlerin sorumluluğundadır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de müstakil bir sure olan İnsan suresi ana hatlarıyla açıklanmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Tefsir ilmi, çeşitleri ve İnsan suresi hakkında malumatlar verilmiştir.

Birinci bölümde surenin ilk üç ayeti kapsamında evrenin ve insanın yaratılış merhale ve süreçleri güncel bilimsel veriler ışığında açıklanmıştır. Bu kapsamda Big-Bang ile başlayan evrenin yaratılış süreci ve toprak ile başlayan, anne rahmindeki insanın yaratılış aşamaları ele alınmıştır. Bu mahiyette tezimizin ilk bölümü bilimsel

tefsir olarak değerlendirilebilir. Akabinde insanın sorumlu bir varlık kılınması ve tercihlerindeki hür irade izah edilmiştir.

İkinci bölüm, mükellef kılınan insanoğlunun dünya hayatında yaptıklarının karşılıkları açıklanmıştır. Bu kapsamda surede Allah'a karşı nankörlük edenlerin cezası kısaca açıklanırken, dünya hayatında iyi ameller işleyen kulların kavuşacağı cennet nimetleri uzun uzadıya açıklanmıştır. Bununla birlikte cennette bu muhteşem nimetleri hak eden bu kulların vasıfları örnek niteliğinde surede bildirilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde Allah Rasülüne (s.a.v.) müşriklerin baskı ve zulümleri karşısında teselli buyuran ayetler ile Allahın hükümleri karşısında sabretmesini emreden ayatler açıklanmıştır.

Çalışmamızda eserlerinden istifade ettiğimiz tüm hocalarıma derûnî hürmetlerimi dile getirmeyi bir borç bilirim. Yine çalışma süresince rehberliğinden ve kalbi desteğinden dolayı değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi M. Yusuf YAGIR'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca tez çalışması boyunca manevi desteklerini esirgemeyen dostlarıma ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet Hanifi ÖN

Diyarbakır 2018

ÖZET

Çalışmamızın konusunu ana konuları ekseninde İnsan Suresi oluşturmaktadır. İlk bölümünü Kâinat ve İnsan oluşturmaktadır. Bu bölümde evrenin yaratılışı süreç ve merhaleleriyle birlikte incelenmiştir. Ebu'l Beşer Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratılması mevzusu ve insan nev'inin yaratılışı hem bağımsız hem de evrenin yaratılışıyla kronolojik bağlamda ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Akabinde insanın sorumlu bir varlık kılınması ve bu doğrultuda kendisine imtihan aracı olarak akıl, görme ve işitme gibi kuvvetlerin verilmesi değerlendirilmiştir.

İkinci bölümün ana konusunu ahiret hayatı oluşturmaktadır. Bu bölüm kâfirler için hazırlanan cehennem azabıdan, müminlerin cennette kavuşacakları lütuflar, cennet nimetleri ve yaşantısından, cenneti hak eden kulların dünyadaki niteliklerinden müteşekkildir.

Çalışmanın son bölümü nübüvvet ile ilgili meselelerden oluşmaktadır. Bu bölüm Kur'an'ın nuzûlü, Allah Rasülüne (s.a.v.) ve onun şahsında ümmetine, kâfirlerin baskı ve zulümlerine karşı yapılması gereken zikir ve namaz gibi bir takım ibadet ve emirleri içermektedir.

Anahtar Sözcükler

Tefsir, İnsan, Yaratılış, Cennet, Nimet, Teselli

ABSTRACT

The subject of our work is constituted by the Surah Al-Insan on the basis of the main themes. The first part is composed of the Universe and the Human. In this part, creation of the universe is investigated with the process and stages. The creation of the Prophet Adam (a.s.) from the soil and the creation of the humankind are handled in relation to both the independent and the creation of the universe in a chronological context. In the following, it is evaluated that the human being is made a responsible entity and in this direction the forces such as mind, vision and hearing are given to him as an examiner.

The second part is constituted by the life of the Hereafter. This part consists of the hell torments prepared for the unbelievers, the graces of believers in heaven, heavenly blessings and life, qualities of people who deserve paradise in the world.

The last part of the work is about prophecy. This part includes coming of the Qur'an, a number of worship and commands such as dhikr and salaat that must be done against the oppression and persecution of the unbelievers for Messenger of Allah (s.a.v.) and his Ummah.

Keywords

Tafsir, Human, Creation, Heaven, Blessing, Consolation

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **V**
KISALTMALAR ..... **IX**
GİRİŞ **1**
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU **1**
2. AMACI VE ÖNEMİ **1**
3. ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE METOT **2**
4. İNSAN SURESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR **3**
5.TESİR İLMİ VE İNSAN SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER **5**
5.1.Tefsir İlmi 5
5.1.1. Tefsirin Tanımı 5
5.1.2. Tefsir İlminin Konusu ve Gayesi 6
5.1.3. Tefsir Çeşitleri 6
5.1.3.1. Mevziî / Parçacı / Atomcu Tefsir 6
5.1.3.2. Mevdû'î / Konulu Tefsir 7
5.1.3.2.1 Tanımı 7
5.1.3.2.2. Amacı 9
5.1.3.2.3. Konulu Tefsir Metodunun Uygulanışı 10
5.1.3.2.4. Konulu Tefsirin Kısımları 11
5.1.3.2.5. Kur'an Eksenli Konulu Tefsir 11

5.1.3.2.6. Sure Eksenli Konulu Tefsir 12
6. İNSAN SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER 13
6.1. Surenin Adı, Ayet, Kelime ve Harf Sayısı 13
6.2. Sebebi Nüzulü 14
6.3. Surenin İniş Yeri ve Zamanı 15
6.4. Surenin Genel Muhtevası 15
6.5. Kendisinden Önceki Sure ile Münasebeti 16
6.6. Kendisinden Sonraki Sure ile Münasebeti 18
BİRİNCİ BÖLÜM
KÂİNAT VE İNSAN, EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI
1.1. AYETTEKİ ISTILAHLAR VE GARİB LAFIZLAR 21
1.1.1. هل Edatının Manası 21
1.1.2. ed-Dehr ve Hîn 22
1.2. AYETİN İZAHI 23
1.3. EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI (1. Ve 2. Ayet) 27
1.3.1. Evrenin Yaratılışı 28
1.3.1.1. Big Bang 28
1.3.1.1.1. Big Bang'in Delilleri 28
1.3.1.1.2. Big Bang'e Göre Yaratılışın İlk Aşamaları 31
1.3.1.1.3. Dünyanın Tarihi ve İnsanın Yeryüzü Sahnesine Çıkışı 35
1.3.2. İnsanın Yaratılışı 38
1.3.2.1. Kur'an-ı Kerim'de İlk İnsan Hz. Âdem'in Yaratılışı 38
1.3.2.1.1. Hz. Âdem'in (a.s.) Yaratılış Merhaleleri 40
1.3.3. Kur'an- Kerim ve Tıbba Göre İnsan Nev'inin Yaratılışı 52
1.1.4. İnsanın Sorumlu Bir Varlık Oluşu 60
1.1.4.1. İnsan İradesi (3. Ayet) 62
1.1.4.1.1. İnsanın Özgürlüğü ve Sorumluluğu 62

İKİNCİ BÖLÜM

AHİRET, CEHENNEM AZABI, CENNETLİKLERİN NİTELİKLERİ VE CENNET NİMETLERİ (SURENİN 4-21. AYETLERİ ARASI)

2.1. CEHENNEM AZABI 68
2.1.1. Kâfirlerin Ahiretteki Akıbeti 68
2.2. CENNET NİMETLERİ VE CENNETLİKLERİN NİTELİKLERİ 71
2.2.1. Cennetteki Nimetlere Nail Olan Kullar (Ebrâr) 71
2.2.2. Katkısı Kâfur Olan İçecek 73
2.2.3. Diledikleri Gibi Kullanacakları Bir Pınar 75
2.2.4. Adaklarını (Sözlerini) Yerine Getirirler 76
2.2.5. Allah rızası için yedirirler 78
2.2.6. Rablerinden Korkarlar 82
2.2.7. Cennette İpek Kıyafetler Giyerler 85
2.2.8. Koltuklar üzerine Kurulurlar 87
2.2.9. Cennetin Gölgeleri ve Meyveleri Üzerlerine Sarkıtılır 88
2.2.10. Gümüşten Billur Kadehler 90
2.2.11. Katkısı Zencefil Olan İçecek 92
2.2.12. Cennet Pınarı "Selsebîl" 93
2.2.13. İnci Güzelliğinde Cennet Çocukları 95
2.2.14. Muazzam Saltanat 97
2.2.15. İpekten Yeşil Elbiseler, Bilezikler ve Temiz Şaraplar 99
2.2.16. Dünyadaki Gayretin Karşılığı 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜBÜVVET, KUR'AN'IN NÜZULÜ, ALLAH RASÜLÜNE TESELLİ VE ALLAH'I ANMAK (SURENİN 23-31. AYETLERİNİN TEFSİRİ)

3.1. KUR'AN'IN NÜZULÜ VE ALLAH RASÜLÜNE TESELLİ 106
3.2. ALLAHIN HÜKMÜNE SABIR GÖSTERMEK, GÜNAHKÂR VE KÂFİRE İTAAT ETMEMEK 109
3.3. ALLAH'I ZİKRETMEK 111

3.4. İNKÂRCILARIN DÜNYAYI RAĞBETİ.....114
3.5. ALLAH'I İNKÂRIN VE DÜNYAYA RAĞBETİN KARŞILIĞI 116
3.6. İNSANLAR İÇİN ÖĞÜT 118
3.7. ALLAH'IN İRADESİ VE İNSANIN İRADESİ.....120
3.8. ALLAH'IN RAHMETİ VE AZABI.....122
SONUÇ.....126
KAYNAKÇA 130

KISALTMALAR

Ar.	Arapça
bk.	Bakınız
böl.	Bölüm
bs.	Baskı, basım
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
m.	Makale
md.	Maddesi
nşr.	Neşri, neşriyat
ö.	Kişilerden sonra parantezde verildiğinde ölüm/vefat tarihi
s.	Sayfa
trc.	Tercümesi
ts.	Tarihsiz
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
yay.	Yayıncılık, yayınevi, yayınları
YLT.	Yüksek Lisans Tezi

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Son dönemde Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için en çok başvurulan metotlardan birisi Konulu Tefsir metodudur. Konulu Tefsir kapsamında "Sure Tefsiri" önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışmamızın konusu İnsan Suresi'dir. Bu sure ana konularıyla; evrenin ve insanın yaratılışı, insanın mükellef kılınması ve özgür tercihleri, cennet nimetleri ve cenneti hak eden halis kulların nitelikleri, inkârcıların tutumları karşısında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve onun şahsında ümmetine teselli ve tavsiyeler içermektedir. Bunların akabinde zikir, namaz gibi ibadetlere devamlılıkla iradenin kuvvetlendirilmesi ve kâfirlerin zulümlerine karşı sebat emirlerini ihtiva etmektedir.

2. AMACI VE ÖNEMİ

"Sure Tefsiri" metoduyla, insanlığa öğüt ve nasihat olarak gönderilen kutsal kitabımız Ku'an'ı doğru ve en iyi şekilde anlamak amacıyla temel konuları ekseninde İnsan suresi incelenecektir.

Sure-i celîle, ilk ayetlerinde ilmi ve fikri açıdan günümüzde önemli bir yer teşkil eden ve insanların akıllarında soru işaretleri bırakan, evrenin ve insanın yaratılışını mevzu bahis alan ayetlerle başlamaktadır. Bu yönüyle günümüzde önemli bir yer teşkil eden yaratılış konusuna bir nebze de olsa ışık tutabilmeyi, akıllardaki soru işaretlerini giderebilmeyi amaçlıyoruz.

Surenin orta bölümlerini oluşturan ayetler cennet nimetleri ve cennet ehlinin vasıflarını konu edinmektedir. Ahlaki ve ameli olarak buhranlı bir hayat tarzı yaşayan insanları öncelikle Allah'ın (c.c.) rızasına ve cennetine teşvik edecek nimetleri inceledik.

Bu bakımdan insanları Allah'ın rızasına ve cennete ulaştıracak ameli ve ahlaki tutumlara bir nebze olsun sevk edebilmeyi amaçladık.

Çalışmamızın ve surenin son bölümünü teşkil eden ayetlerde geçmişte, günümüzde ve gelecekte önemi tükenmeyecek olan, kâfirlerin tavır ve tutumlarına karşı, müminlerin duruşu, onların baskı ve zulümlerine karşı yapması gereken ameller, çalışmamız kapsamında ele alınmıştır. Bu ilâhî öğütler müslümanlar için irade ve karakter gelişiminde adeta egzersiz niteliği taşımaktadır. Bu suretle müslümanlara surede zikredilen amelleri tanıtmak ve yönlendirmek niyetlerimiz arasındadır.

3. ARAŞTIRMADA YÖNTEM VE METOT

"Ana Konuları Ekseninde İnsan Suresinin Tefsiri" isimli çalışmamızda öncelikle sure ile ilgili ön okumalar yapılmış, ön bilgiler toplanmıştır. Böylece çalışmamızda nasıl bir yol ve metot takip edileceğine karar verilerek çalışmaya başlanılmıştır.

Çalışma konulu tefsir metodunun bir çeşidi olan sure tefsiri olduğu için giriş bölümünde konulu tefsir metodu ve sure tefsiri hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde sure ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. Daha sonra İnsan Suresi'nin tefsiri üç ana başlık altında yapılmıştır.

Evrenin ve insanın yaratılışı konusunda bilimsel olarak muteber kabul edilen kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Çalışmamızın temel kaynaklarını klasik tefsir kitapları ve çağdaş tefsir kitapları oluşturmaktadır. Bu kapsamda ağırlıklı olarak Taberi'nin (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayîni'l-Kur'ân*, Zemahşeri'nin (ö. 538/1144), *Keşşâf*, Fahreddin Râzi'nin (ö. 606/1210), *Tefsîru Kebîr*, Kurtûbi'nin (ö. 671/1273), *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beydâvi'nin (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Nesefi'nin (ö. 710/1310), *Tefsîru Nesefi*, İbn. Kesîr'in (ö. 774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Âlûsi'nin (ö. 1854), *Ruhu'l-Meânî* isimli klasik eserlerinden ve Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö. 1948), *Hak Dini Kur'an Dili*, Mevdûdi'nin (ö. 1979), *Tefhîmu'l-Kur'an* ve Diyanet İşleri Başkanlığının, *Kur'an Yolu* isimli modern tefsir eserlerinden istifade edilmiştir. Kelime izahları için Rağıb el-İsfehâni'nin (ö.425/1108), *Müfredâtu'l-*

Elfâzi'l-Kurân adlı eserinden yararlanılmıştır. Surenin meâli hususunda Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'an-ı Kerim Meâli* esas alınmıştır.

Sure-i Celîle ihtiva ettiği anlamlar erçevesinde üç ana başlık altında toplanarak tefsir edilmeye çalışılmıştır. Ayetlerin tefsiri aktarılmadan önce uygun bir başlık tercih edilmiş ve başlığın altında ayet ve meâli verilmiştir. Genellikle ayetler teker teker ele alınarak açıklanmıştır. Birbirleriyle anlam bağı koparılamayan, aynı konu kapsamında olan ayetler aynı başlık altında izah edilmiştir. Ayetlerin açıklamaları temel olarak yukarıda zikrettiğimiz tefsir kitapları kapsamında değerlendirilmiştir.

Araştırma ile ilgili ulaşılan sonuçlar ve tespitler çalışmanın sonunda bulunan sonuç kısmında özetlenmiştir.

4. İNSAN SURESİ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

1- Hicri olarak 1312 yılında Diyarbakır Valisi Girtli Sırrı Paşa tarafından "Sırrı İnsan" adlı tefsir çalışması bulunmaktadır.

2- Danışmanlığını Yrd. Doç. Dr. Muhittin Akgül'ün yaptığı, YLT çalışmasını, Murtaza Gür, "*İnsan Suresinde Cennet ve Cennete Götüren Davranışlar*" adıyla, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı bünyesinde yapmıştır.

3- Danışmanlığını Prof. Dr. Bedrettin Çetiner'in yaptığı, YLT çalışmasını, Tuğba Yazıcı, "*İnsan Suresi Tefsiri ve Sure Işığında Namaz Vakitlerinin Tayini*" adıyla, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı bünyesinde yapmıştır.

4- Danışmanlığını Prof. Dr. Nihat Temel'in yaptığı, YLT çalışmasını, Mehmet Yazıcı, "*İnsan Suresi Tefsiri ve Cennet Nimetleri*" adıyla, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı bünyesinde yapmıştır.

Giritli Sırrı Paşa'ya ait olan "*Sırr-ı İnsan*" isimli çalışmanın latin harfleriyle matbu nüshası mevcut değildir. Bu eser miladi olarak takriben 1894 yılında yazılmıştır. Eser klasik tefsir kaynaklarını özellikle de Beydâvi'nin (ö. 685/1310) ve Fahreddin Râzi'nin (ö. 606/1210) eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Bu tefsirlerde geçen sure ile ilgili ibarelerin geniş bir şekilde açıklaması yapılmıştır. Dil ve gramer kuralları ayrıntılı şekilde açıklanmış, sure içerisindeki ıstılahlar ve garip lafızların izahatları yapılmıştır.

Murtaza Gür'ün "*İnsan Suresinde Cennet ve Cennete Götüren Davranışlar*" isimli çalışması, giriş ve dört ana başllıktan müteşekkildir. Çalışma bölümlere ayrılmadan ana başlıklar bünyesinde işlenmiştir. Tezde insan suresi hakkında genel bilgilere ve nuzûl sebeplerine yer verilmiş, ayetler uygun konu başlıkları göre seçilmiş, klasik ve modern tefsir kaynaklarından istifade edilerek açıklamalarda bulunulmuştur.

Tuğba Yazıcı'nın "*İnsan Suresi Tefsiri ve Sure Işığında Namaz Vakitlerinin Tayini*" isimli çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde konulu tefsir ve sure tefsiri hakkında bilgi verildikten sonra insan suresi ile ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Birinci bölüm İnsan suresi tefsirine giriş mahiyetide surenin genel muhteviyatına, garip lafızlara ve ıstılahlara yer verilmiştir. İkinci bölümde İnsan suresinin tefsirini içermektedir. Tezin son bölümünü namaz vakitleri, çeşitleri ve namazın vaktinde kılınması gibi konular oluşturmaktadır.

Mehmet Yazıcı'nın "*İnsan Suresi Tefsiri ve Cennet Nimetleri*" isimli çalışması giriş ve üç bölümden müteşekkildir. Giriş bölümünde tefsir ilmi hakkında teorik bilgilere ve İnsan suresi hakkında genel malumatlara yer verilmiştir. Tezde cennet nimetlerinin zikredildiği ayetler çalışmanın temel konusunu oluşturduğundan bu bölüm tafsilatlı şekilde ele alınmıştır. Çalışmada kaynak olarak klasik tefsir eserleri yanında modern tefsir kaynakları kullanılmıştır.

Tez çalışmamız ana konuları ekseninde İnsan suresini oluşturduğundan yukarıda zikrettiğimiz çalışmalarla ortak noktalar ve benzerlikler bulunmaktadır. Bizim

çalışmamızda ki temel farklılık ise surenin girişinde insanın yaratılışından bahsetmesi münasebetiyle evrenin yaratılışı ve insanın yaratılışını -kronolojik ilişki içerisinde- bilimsel kaynaklar ve tefsir kaynakları referans alınarak geniş bir şekilde ele alınmıştır. Bilimsel tefsir yöntemiyle evrenin ve insanın yaratılış aşamaları detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

5.TESİR İLMİ VE İNSAN SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

5.1.Tefsir İlmi

5.1.1. Tefsirin Tanımı

Tefsir kelimesinin iki farklı kökten türetildiği iddia edilmektedir. Birincisi *"f-s-r"* kökünden gelen tef'il vezninde bir mastardır ve sözlükte *"bir şeyi beyan etmek, ortaya çıkarmak ve kapalı bir şeyi açmak"* gibi anlamlara gelir.[1] İkincisi ise taklib yoluyla *"s-f-r"* kökünden gelen "tef'îl vezninde mastardır. Sözlükte ise, *"aydınlatmak, ortaya çıkarmak, üzerindeki örtüyü açmak"* gibi anlamlarda kullanılır.[2] *"Fesr"* ve *"Sefr"* kelimelerinin her ikisinin de "*ortaya çıkarmak"* anlamı mevcuttur. Fakat *"Sefr"* maddi bir keşf, *"fesr"* kelimesinde ise manevi bir keşf anlamı bulunmaktadır. Mana ile ilgili olması bakımından "*tefsir*" lafzı "*fesr*" mastarından türemiştir.[3]

Terim olarak ise tefsir ilmi hakkında çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir;

Müşkil olan lafızdan kastedilen manayı keşfetmektir.[4]

Kur'an'ın lafızlarını, Arap dili ve edebiyatı açısından tahlil edip, içerdiği manaları tespit eden ilimdir."[5]

---

[1] İbn. Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1374/1955, "fesr" md.
[2] İbn. Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, "fesr" md., c. 4, 369.
[3] Emin el-Hûl'i, **et-Tefsir Ma'alimu Hayatihi ve Menhecuhu'l-Yevm**, Mısır 1944, s. 5; Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul 1982, c. 1, s. 26.
[4] İbn. Manzur, **Lisânu'l-Arab**, "fesr" md.

Arap dili ve belâgatı ile ilgili bütün araçların kullanılıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartlar da dikkate alınarak Allah'ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılmasıdır.[6]

5.1.2. Tefsir İlminin Konusu ve Gayesi

Hiçbir ilim amaçsız ve gayesiz değildir. Her bir ilim içerdiği konular itibariyle belli gayeler için ortaya çıkarılmış birer araç değerindedir. Tefsir ilminin konusu da Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin içerdiği anlamları, yüce hakikatleri araştırıp ortaya koymaktır. İnsanlığa hidayet yolunu açık bir şekilde gösterip dalaletten sakındırarak onların dünya ve ahirette saadetlerini temin etmek tefsir ilminin en başta gelen gayesidir.[7]

5.1.3. Tefsir Çeşitleri

Çalışmamızın konu bütünlüğü açısından bu bölümde daha çok konulu tefsir ve onun kısımlarından olan sure tefsiri üzerinde durulacak diğer bölümler hakkında kısa bilgiler verilecektir.

5.1.3.1. Mevziî / Parçacı / Atomcu Tefsir

Mevziî Tefsir, *"Herhangi bir müfessirin Kur'an-ı Kerim'deki sure sıralamasını esas alarak her ayeti, mevcut tertibe göre birer birer ele alarak açıklaması."* şeklinde açıklanmaktadır. Bu tefsire *parçacı* veya *atomcu* tefsir de denilmektedir.[8] Müfessir bu metodu uygularken bir takım araçları kullanarak ve belli metotlarla, Kur'an-ı Kerim'in sûrelerini Mushaf'taki sırasına göre ayet ayet ele alarak Kur'an'ı tefsir etmeye çalışır.

---

[5] Muhammed Abdulazim Zerkâni, **Menâhilu'l-İrfân fî Ulumi'l-Kur'ân**, Mısır 1976, c. 1, s. 15.
[6] Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, İFAV Yayınları, İstanbul 2010, s. 26.
[7] Demirci, **Tefsir Tarihi**, s. 38.
[8] Muhsin Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, İFAV Yayınları, İstanbul 2014, s. 193.

Ayetleri, olaylarla, rivayetlerle veya tefsir edilmeye çalışılan ayetle kavram ve terim yönünden ortak yanı bulunan başka ayetlerle açıklamaya çalışır.[9]

Mevziî Tefsir tarih boyunca tedrici biçimde gelişerek güzümüzdeki nihai haline kavuşmuştur. Bu tefsir akımı, sahabe ve tabiîn dönemlerinde Kur'an'ın bazı ayetlerini parça parça izah etmek, bazı yerlerini tefsir etmek şeklinde başlamıştır. Daha sonra da Kur'an tefsirinin tedviniyle birlikte yazıya geçirilmiştir. Yani Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâb ve tabiûn dönemindeki müfessirler Kur'an'ı ihtiyaç anında, daha çok herhangi bir sual üzerine tefsir etmişlerdir. Tedvin dönemiyle birlikte de o zamana kadar yapılan açıklamalar temel teşkil etmek üzere sonraki tefsir birikimleri Mushaf'taki sûre tertibine göre bir araya getirilmiştir. Böylece Kur'an'a yönelik açıklamalar ilk derleme tefsirleri kaleme alan müfessirlerin dilbilimsel tefsirleriyle gün yüzüne çıkmaya başlamış; ardından hicri üçüncü yüzyılın sonlarına doğru Taberî (ö.311/922), kaleme aldığı "Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân" adlı tefsiriyle mevziî tefsir metodunu en mükemmel şekline kavuşturmuştur.[10]

5.1.3.2. Mevdû'î / Konulu Tefsir

5.1.3.2.1 Tanımı

Türkçe'ye konu "konu" olarak çevrilen "mevzû" kelimesi, isim olup "üzerinde durulan, konuşulan, yazılan fikir veya mesele, saded" gibi anlamlara gelen Arapça asıllı bir kelimedir.[11] Arapça kökü ise "*vâz*" olan bu sözcük lügatte; "*aşağı indirmek, sabitleştirmek, atmak, fırlatmak, yapmak, bitiştirmek, bina etmek, yaratmak, uydurmak ve icad etmek*" gibi anlamlara gelmektedir.[12]

---

[9] Muhammed Bakır es-Sadr, **Kur'an Okulu**, Mehmet Yolcu (çev.), Fecr Yayınları, Ankara 1996, s. 13.
[10] Es-Sadr, **Kur'an Okulu**, s.13-14; Demirci, **Tefsir Tarihi**, s. 118.
[11] D. Mehmet Doğan, **Büyük Türkçe Sözlük**, 10. Baskı, İstanbul 1994, s. 672.
[12] Rağıb el-İsfehanî, **Müfredâtu Elfâzu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kalem, Beyrut 2014, s. 874.

Bu tefsir akımında müfessir, atomcu tefsircilerin yaptığı gibi, Kur'an'ın tümünü ayet ayet tefsir etmeye çalışmaz. Aksine inançla, evrenle yahut hayatla ilgili konulardan biri ele alınarak bu konuları Kur'an ekseninde açıklanmaya çalışılır.[13]

Günümüzde Tefsir çeşitlerinin en önemlilerinden biri haline gelen Konulu Tefsir hakkında birçok tanım yapılmıştır. Birbirine yakın anlam içeren ve farklı noktalara temas eden tanımlardan bazıları şunlardır:

- "Belirli bir konuya ait, farklı surelerde zikredilen Kur'an ayetlerini bir araya toplayıp nüzul sırasını da göz önünde bulundurarak, konularına göre ve usulüne uygun bir yöntemle düzenlemek suretiyle, sevk olundukları ortam içerisinde değerlendirildikten sonra benzer ayetlerle konuyu işlemektir."[14]
- Araştırmayı yalnızca bir konuyla sınırlandırarak bu konuyla ilgili Kur'an ayetlerini derinlemesine araştırmaktır.[15]
- Konulu tefsir, Kur'an-ı Kerim'de belirli bir konu ile ilgili tüm ayetleri toplayarak, konu ile ilgili bu ayetleri mümkün olduğunca nüzul sırasına koyup, ilmi bir incelemeye tabi tuttuktan sonra, Yüce Allah'ın o konu ile ilgili muradını tafsilatlı bir şekilde ortaya koymaya çalışan bir tefsir metodudur.[16]
- Kur'an'ın bütününü veya Kur'an'daki herhangi bir meseleyi inanç, toplum, evren, hayat vb. araştırma konusu yaparak ayetleri nüzul sırasına göre ele alıp incelemek suretiyle, Kur'an'ın konu hakkındaki bakış açısını tespit etme çabasıdır.[17]
- Kur'an'ın tümünü ya da herhangi bir suresi ekseninde, temel ilke ve hedeflerine uygun olarak Kur'an'ın kendi bütünlüğü içerisinde, konularını ve pratik hayata tatbik yöntemini araştıran bir ilimdir.[18]

---

[13] Es-Sadr, **Kur'an Okulu**, s.16.
[14] Muhammed Hicazî, **et-Tefsiru'l-Mevduiyye Fi'l-Kur'ani'l-Kerim**, Kahire Ts. 402-403.
[15] Seyyid Mursi İbrahim el-Beyûmi, **Dirâsat fî't-Tefsîri'l Mevzûî**, Beyrut Ts, s. 29.
[16] Mevlüt Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", **İslami Araştırmalar**, c. 2, s. 50.
[17] Demirci, **Sözlük**, s.161.
[18] Şahin Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 65.

Yapılan bu tanımlar göz önünde bulundurulduğunda konulu tefsirin şu şekilde genel bir tanımı yapılabilir: ”*Kur’an’ın bütünselliği göz önünde bulundurarak, belirli bir konuyu ilgili tüm ayetlerin nüzul sırası da dikkate alarak, Allah’ın muradını ortaya koyma gayretidir.”*

Konulu tefsir metodunun genel tefsir metodundan ayrıldığı belirli bazı noktalar vardır. Bunlardan ilki, Kur’an ayetlerinin ele alınış tarzıdır. Konulu tefsirde ayetler, konularına göre ele alınırken, genel tefsir metodunda ayetler, mevcut tertibe göre, sırasıyla ayet ayet ele alınmaktadır. Genel tefsirden ayrıldığı ikinci nokta ise, ayetleri nüzul sırasına göre incelemesidir. Çünkü Allah Teâlâ’nın muradını daha doğru tespit etmek için, bu sıranın takip edilmesi lüzumludur. Üçüncü önemli nokta ise, Allah’ın bir konu hakkındaki muradını tafsilatlı olarak tespit etmek iken, genel tefsirde gaye, ele alınan ayetten Allah’ın muradını bulmaya çalışmaktır. Buna göre, Kur’an-ı Kerim’de belirli bir konu ile alakalı tüm ayetlerin, tarihi sıra içerisinde incelenip, o konunun okuyucuyu tatmin edecek tarzda ve etraflı bir şekilde ortaya konmasına imkân vermesidir.[19]

5.1.3.2.2. Amacı

Konulu tefsir metodunda evrensel, itikadi veya sosyal alanlardan birinden hayatın pratik yönleriyle ilgili bir meseleye Kur’an perspektifinden bakılmaya çalışılır. Konuyla ilgili karşılaşılan problemler ve bunlara yönelik çözüm yolları aranır. Kur’an nassına yönelerek sorunlara ve boşluklara Kur’an’dan cevaplar aranır. Araştırma konularına Kur’an’ın nasıl baktığı tespit edilir.[20] Mesela, Kur’an’da kadın konusu incelendiği zaman Kur’an’ın beşeri deneyim ve düşünce perspektifine, evrenle ilgili bir mevzu araştırıldığında insanın söz konusu düşünce ve tecrübelerine karşı Kur’an’ın bakış açısının ne olduğu ortaya çıkarılmış olur.[21]

---

[19] Güngör, “Tefsir’de Konulu Tefsir Metodu”, c. 2, s.50.
[20] Es-Sadr, **Kur’an Okulu**, s. 22-23.
[21] Demirci, **Tefsir Tarihi**, s. 194.

Konulu tefsir metodu, ele alınan konuyu tüm yönleriyle ve derinlemesine incelemeyi; aynı zamandan Kur'an'ı bütünsel ve kapsamlı bir bakış açısıyla araştırmayı amaçlar.[22]

5.1.3.2.3. Konulu Tefsir Metodunun Uygulanışı

a) Ele alınan konu ile uzaktan ve yakından ilgili tüm ayetler toplanır.

b) Aynı konuda toplanan ayetler, imkân ölçüsünde nüzul sırasına konulur.

c) Toplanan bu ayetler arasında birbirine zıt gibi görünen hususlar varsa incelenerek bu ihtilaflar giderilir.

d) Bu tefsir metodunu kullanan bir müfessir, sadece Kur'an'ın Kur'an ile tefsir metoduyla yetinmekle kalmayacak, başta Hz. Peygamber'in (s.a.v.) konu ile ilgili hadisleri olmak üzere diğer bütün rivayet ve dirayet metotlarından kapsamlı bir şekilde istifade edecektir.

e) Kur'an ile ilgili belirli bir mevzuyu ilmi bir şekilde ortaya koymaya çalışan müfessir, yaptığı bu çalışmanın doyurucu, eksiksiz ve mükemmel olması için incelediği konunun uzmanları ile işbirliği yapmalıdır. Bu işbirliği imkân dâhilinde ise bizzat uzman ile görüşülerek yapılması en iyisidir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda, saha ile ilgili ilim adamlarının eserlerine başvurulur.

f) Tüm bu olanakların ilmi ve sistemli bir şekilde değerlendirilmesi neticesinde, belirlenen konu ile alakalı içyapısı, prensip ve talimatları bütün yönleri ve berraklığı içinde ortaya konulur.[23]

---

[22] Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 83.
[23] Güngör, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", C.2, s.52-53.

5.1.3.2.4. Konulu Tefsirin Kısımları

Genel yaklaşım tarzlarını incelediğimizde konulu tefsirin iki temel kısma ayrıldığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi Kur'an, diğeri Sure eksenli konulu tefsirdir.

5.1.3.2.5. Kur'an Eksenli Konulu Tefsir

Kur'an Eksenli konulu tefsirde kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. İlki Konu/Mevzu tefsiridir. Diğeri de kavram tefsiridir.

a- Konu Tefsiri:

Herhangi bir konuyu Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ele alıp, belirli bir plan ve ölçü dâhilinde incelemektir. Konulu tefsir denildiğinde ilk akla gelen yöntem budur.[24]

Araştırmacı, öncelikle, Kur'an'ın değişik üsluplarla değindiği, analiz ettiği, tartıştığı bir konu belirler. Sonra konuyla direkt ve dolaylı olarak bağlantılı olan ayetleri bir araya getirir. Ayetler bir araya getirilip tefsirleri iyice öğrenildikten sonra konunun unsurları ayetler ışığında belirlenip konunun ana ve yan başlıkları tespit edilir. Bu yapılırken ele alınan mevzu ile ilgili düşünceler Kur'an ayetleriyle, gerekirse hadislerle delillendirilir. Araştırmacı tüm bu esasları uygulamaya çalışırken insanların yaşadığı realite ve problemlerle bağlantısını kurup Kur'an'dan çözümler üretmeye çalışır.[25]

b- Kavram Tefsiri:

Kur'an'da yer alan bir kavramın ayrıntılı bir şekilde ele alınıp incelenmesine denir. Araştırmacı ele aldığı kelimenin ve türevlerinin geçtiği ayetleri tespit ederek lügat ve terim anlamlarını ortaya koyar. Akabinde kavram, siyak-sibak itibariyle ele alınarak,

---

[24] Muhsin Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, İFAV Yayınları, İstanbul 2013, s. 101.
[25] Mustafa Müslim, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem**, Salih Özer (Çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 1998, s. 44.

söz konusu naslar arasındaki bağlantılar kurulur. Gerek görüldüğü takdirde semantik tahliller yapılarak kavramın geçirdiği anlam değişiklikleri tespit edilmeye çalışılır.[26]

5.1.3.2.6. Sure Eksenli Konulu Tefsir

Sure eksenli konulu tefsir çalışmaları kendi arasında iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi, surede yer alan tek bir konunun ele alınması, ikincisi de surenin tüm konularının araştırma çerçevesinde mütalaa edilmesidir.

a- Surenin Tek Bir Konusunun Tefsiri:

Kur'an'ın bazı sureleri tek bazıları da birden fazla konuyu ihtiva ederler. Allah tasavvurunu konu edinen İhlas suresi gibi tek konulu sureleri tefsir ederken surenin içerdiği konunun ele alınması gerekmektedir.[27]

Bu tür konulu tefsirde öncelikle Kur'an surelerinden birisi belirlenir. Ardından bu sure içerisinde herhangi bir konu tespit edilerek sure ekseninde tefsir edilir.[28] Ancak belirlenen konu Kur'an'ın birçok suresine serpilmemişse, Kur'an'ın diğer surelerinde işlenmiyorsa ve Kur'an'ın tümünü kapsayan bütünsel bir araştırmayı gerektirmeyecek şekilde, yalnızca o sure içerisinde yer alan bir konu olmasına dikkat edilmesi gerekmektedir. Örneğin, "*Ahzab Suresi Işığında Evlat Edinme Meselesi*" gibi. Çünkü bu konu Kur'an'ın başka bir suresinde yer almamaktadır.[29]

b- Surenin Tüm Konularının Tefsiri:

Bu tür konulu tefsir, bir sureyi bütün konuları itibarıyla ele alıp, genel ve özel hedeflerini tespit ederek konular arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak şekilde yapılan tefsir

---

[26] Müslim, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem,** s. 39; Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 103-104.
[27] Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 107.
[28] Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, s. 174.
[29] Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, s. 180; Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 107.

çalışmasıdır.[30] Geçmişte bu türe ait birçok örnek verilmiştir. Fâtiha, Yâsin, Fetih, Mülk vb. surelerin tefsirleri bu türe örnek olarak gösterilebilir.[31]

Bir sureyi bu usule göre tefsir etmek isteyen bir araştırmacı, önce sureye bütüncül bir bakış açısıyla bakarak surenin temel hedefleri ve maksatları incelemeli, sure hakkında bütünsel fikir sahibi olmalıdır. Ardından sureyi ana konularına ayırarak her ayeti konu alanı içerisinde anlamaya çalışmalıdır. Bu aşamadan sonra da, ayetlerin sebeb-i nüzulleri araştırılır ve semantik tahlilleri yapılır.[32]

Her surenin müstakil bir kimliği ve temel hedefleri vardır. Mütekaddimîn müfessirlerden Fahreddin er-Râzî'nin (ö.1210) *Tefsir-i Kebiri*'nde bazı sureler arasında münasebet yönleri araştırmıştır. Bu alana onun önemli katkısı olmuştur. Seyyid Kutub (ö. 1966) ise bir surenin tefsirine başlamadan önce surenin hedeflerini ve temel esaslarını, kimliğini ve diğer surelerden farklı olan özelliklerini ortaya koymaya itina etmiştir.[33]

Her surenin kendine özgü bir hedefinin ve kimliğinin olması, sureyi oluşturan ayet ve konular arasındaki ilişki ve bir sure hakkında en derli toplu bilgiye erişmek, sure eksenli yapılacak çalışmayla mümkündür.[34]

6. İNSAN SURESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

6.1. Surenin Adı, Ayet, Kelime ve Harf Sayısı

Sure adını insanın yaratılmadan önce hiçliğini ifade eden, birinci ayette geçen "*insan*" kelimesinden alır. Sure ayrıca Dehr, Ebrâr, Emşâc ve Hel etâ adlarıyla da anılmaktadır.[35]

---

[30] Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, s. 176; Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 108.
[31] Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 108.
[32] Müslim, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem**, s. 46; Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, s. 176; Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, s. 109.
[33] Müslim, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem**, s. 46-47.
[34] Güven, **Konulu Tefsir Metodu**, s. 180.

Söz konusu surenin ayet sayısı ihtilafsız olarak otuz birdir. Kelime sayısı iki yüz kırk, harf sayısı ise bin elli üçtür.[36]

6.2. Sebebi Nüzulü

Surenin tamamının nüzulüne sebep olan herhangi bir olay nakledilmemiştir. Fakat bazı ayetlerinin sebebi nüzulü hususi olarak kaynaklarda yer almaktadır.

Surenin sekizinci ayeti olan "*Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler.*" ayetinin sebebi nüzulüne dair; Ata, İbn. Abbas'tan şöyle rivayet etmiştir: Ali b. Ebî Talib, bir geceliğine biraz arpa karşılığında bir hurma bahçesini sulamıştı. Sabah olunca aldığı arpanın üçte birini öğütüp ekmek yaptılar. Ekmeğin pişmesine müteakip bir fakir geldi ve ekmeği ona verdiler. Sonra arpadan artakalan ikinci üçte birlik kısmını öğütüp pişirdiler. Bu sefer bir yetim gelerek onlardan yiyecek bir şeyler istedi. Onlar da pişirdiklerini ona yedirdiler. Sonra arpadan geriye kalan kısmını öğütüp pişirdiler. O esnada bir esir geldi. Pişirilen ekmeği ona yedirdiler ve günlerini böyle geçirdiler. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu.[37]

"*Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk görürsün*."[38] Ayetinin sebeb-i nüzulü ile ilgili İkrime'den gelen rivayete göre; Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına girdiği bir vakit, O (s.a.v.), hurma dalından yapılmış bir hasırın üzerinde uyuyordu ve bu hasır Efendimiz'in yan tarafında iz bırakmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), ağlamaya başlayan Hz. Ömer'e, neden ağladığını sordu. O da: "Kisra'nın, Hürmüz'ün ve Habeş Kralının sahip oldukları saltanatı düşündüm ve sen ey Allah'ın Elçisi hurma dalından yapılmış hasır üzerindesin" dedi. Bunun üzerine Allah

---

[35] Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud el-Âlusi, **Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm**, Daru İhyau't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut ts., c. XXIX, 150; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. VIII, 5488; Kamil Yaşaroğlu, "İnsan Suresi", **DİA**, TDV Yayınları, Ankara 2000, c. 22, s. 331.

[36] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. VIII, 5488.

[37] Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vahidi, **Esbâb-ı Nuzül'il-Kur'ân**, Daru'l-Meyman, Riyad 2005, s. 705.

[38] İnsan, 76/20.

Resulü de (s.a.v.) "Razı olmaz mısın dünya onların ahiret de bizim olsun" diye buyurdu.[39]

Surenin yirmi dördüncü ayeti olan: "*O halde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme."*[40] ayeti hakkında Katâde'den gelen rivayete göre Ebu Cehil; "Eğer Muhammed'i namaz kılarken görürsem mutlaka boynuna basacağım." demiş ve ayet-i kerime bunun üzerine inmiştir.[41]

6.3. Surenin İniş Yeri ve Zamanı

Mücahid b. Cebr, Katade b. Diame'nin de içinde bulunduğu âlimlerin çoğunluğuna göre sure Medine'de inmiştir.[42] İkrime de bu surenin 24. Ayeti olan *"O halde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme*." ayetinin Mekke'de, geri kalanının ise Medine'de nazil olduğunu belirtmiştir. 1. ayetten 24. Ayete kadar Medeni diğerlerin ise Mekki olduğunu söyleyenler de vardır.[43]

6.4. Surenin Genel Muhtevası

Surenin giriş mahiyetindeki ilk ayetlerin (1-3. ayetler) konusu insandır. Burada insanın anılmaya değer bir şey olmadığı, çok uzun bir zamanın ardından katışık bir nutfeden yaratıldığı, bu yaratılışın gayesinin ise imtihan olduğu bildirilmektedir. İmtihan için kendisine işitme ve görme vasıtaları verilmiştir. Bu sebeple insanın doğru yolu bulma imkânına kavuşturulduğu açıklanarak, şükredici veya nankör olmasının kendi iradesine kaldığı belirtilmiştir. Bu cihetle hem insanın sorumluluğu hem de bunun için gerekli irade özgürlüğü açıklığa kavuşturulmuştur.[44]

---

[39] Celâleddin es-Suyûtî, **Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbu'n-Nüzûl**, Müessesetü'l Kutubi's-Sekâfeti, Beyrût 2002, s.282.
[40] İnsan, 76/24.
[41] Celâleddin es-Suyûtî, **Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbu'n-Nüzûl,** s.282.
[42] Ali b. Muhammed Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l Kutubi'l Mısriye, Mısır 1194, V, 456; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. VIII, 5488.
[43] Âlusi, **Ruhu'l-Meâni**, c.29, 150; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. VIII, 5488.
[44] İnsan, 76/1-3.

Surenin 4-21. ayetleri arasında, inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalardan bir kısmı tasvir edildikten sonra iradelerini iyilik yönünde kullanan ve bu sebeple "ebrâr" diye nitelenen müminler için hazırlanan ahiret nimetleri zikredilmektedir. Bu ayetlerde iyilerin nitelendirildikleri özellikler ise şunlardır: İhtiyacı olanları doyurmak, sabretmek, ihlaslı ve şuurlu olmak, maddi veya manevi bir karşılık beklemeden yaptıklarını Allah rızası için yapmak. Bu ayetlerin devamında Allah'ın ebrâr kullarını o günün kötülüğünden koruyacağı, mutlu ve sevinçli bir akıbetle karşılaştıracağı belirtilmekte ve ahirette görecekleri nimetlerden örnekler verilmektedir. Bu ayetlerin sonunda ise*: "Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür."*[45] şeklinde hitap edilir.[46]

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitap eden 23-26. ayetler onun zorluklara tahammül etmesini, metanetli olmasını istemekte, Rabbinin adını anmasını ve gecenin bir bölümünde namaz kılmasını emretmektedir.

Surenin kalanında ise dünya hayatını tercih edip ona yönelenleri ve bu sebeple akıbetlerini düşünmeyen kimseleri eleştirmektedir. Sure bütün bu açıklamaların bir öğüt olduğunu, dileyen kimsenin Rabbine ulaştıran yolu tutabileceğini, zalimlere elem dolu bir azap hazırlandığını bildiren ayetlerle sona erer.[47]

6.5. Kendisinden Önceki Sure ile Münasebeti

a- Kıyamet Suresinin Muhtevası ile İnsan Suresinin Muhtevası Arasındaki Münasebet

Kıyamet suresi, ölümden sonra diriliş, kıyamet ve ölüm ahvalini açıklayarak başlamış[48], insanın sorumluluğunu[49], Allah'ın ölülerin diriltilmeye kudretinin olduğunu

[45] İnsan, 76/21.
[46] İnsan, 76/4-21.
[47] İnsan, 76/27-31.
[48] Kıyamet, 75/1-35.
[49] Kıyamet, 75/36.

beyan ederek[50] son bulmuştu. Müteakip sure olan İnsan suresi insanın yaratılışının başlangıcını[51] ve insanın dünya hayatındaki gayretinin faydalarını göstermek için cennet hayatının nimetlerini[52] açıklamaktadır.[53]

b- Kıyamet Suresinin Başı ile İnsan Suresinin Başı Arasındaki Münasebet

Kıyamet ve nefs-i levvameye yeminle başlayan Kıyamet suresi, insanların ölümden sonra diriltilmesini ve kıyametin kopuş manzaralarını açıklayan ayetlerle devam etmektedir.[54] İnsan suresinin başıysa, insanın hilkatini ve yaratılış gayesini ifade ettikten sonra, cennetlik ve cehennemlik insanların durumunu haber vermektedir. Daha sonra cennetlikleri bu seviyeye ulaştıran dünyadaki amelleri bildirilmektedir.[55]

c- Kıyamet Suresinin Sonu ile İnsan Suresinin Başı Arasındaki Münasebet

Kıyamet suresinin sonu ile İnsan suresinin başlangıcı, konu bütünlüğü bakımından birbirinin devamı niteliğindedir. Nitekim Kıyamet suresinin sonlarında, insanın meniden yaratılması, müteakip yaratılış aşamaları ve bunları yapan Allah'ın ölüleri tekrardan yaratabileceği[56] zikredilerek son bulmuştur. İnsan suresinin başlangıcında, insanın adı anılmaya değer bir şey olmadığı uzun bir zamanın geçtiğinden, insanı karışım halindeki az bir meniden imtihan için yaratıldığı ve doğru yolun gösterdiği bildirilmektedir.[57]

---

[50] Kıyamet, 75/37-40.
[51] İnsan 76/1-3.
[52] İnsan 76/5-22.
[53] Celâleddin es-Suyûtî, **Tenâsuku'd-Dürer Fî Tenâsübi's-Süver**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s. 130-131; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, 5488.
[54] Kıyamet 75/ 1-15.
[55] İnsan 76/ 1-22.
[56] Kıyamet 75/37-40.
[57] İnsan 76/1-3.

d- Kıyamet Suresinin Sonu ile İnsan Suresinin Sonu Arasındaki Münasebet

Kıyamet suresinin sonlarında zikrolunan: "*Hayır siz dünyayı seviyorsunuz ve ahireti bırakıyorsunuz.*"[58] ayeti İnsan suresinin sonlarında da aynı üslupla tekrar edilmiştir: "*Şunlar dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar*."[59]

6.6. Kendisinden Sonraki Sure ile Münasebeti

a- İnsan Suresinin Muhtevası ile Mürselât Suresinin Muhtevası Arasındaki Münasebet

İnsan suresinin son ayetinde Yüce Allah: "*O dilediği kimseyi rahmetine dâhil eder. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlanmıştır*."[60] buyurarak, biri rahmetine diğeri azabına giden iki yolun bulunduğunu açıklamıştır. Kısmen burada açıklanan bu va'd ve vaid, sureyi takip eden Mürselât ve diğer surelerde tahlil ve tafsil edilmiştir.[61]

b- İnsan Suresinin Başı ile Mürselât Suresinin Başı Arasındaki Münasebet

İnsan suresinin ilk ayetlerinde insanın hilkatinden özlüce bahsederek başlamıştır.[62] Müteakip surenin başlangıcı ise bu hilkatin son bulmasından yani kıyametin kopuş sahnesinden bahsederek başlamış devamındaki ayetlerde insanın yaratılışından tafsilatlı bir şekilde bahsetmiştir.[63]

c- İnsan Suresinin Sonu ile Mürselât Suresinin Başı Arasındaki Münasebet

İnsan suresinin sonunda Yüce Allah dilediğini rahmetine dâhil edeceğini, zalimlere ise elem dolu bir azap olduğunu haber vermiştir.[64] Müteakip sure olan

---

[58] Kıyamet 75/ 20-21.
[59] İnsan 76/ 27.
[60] İnsan,76/31.
[61] Suyûtî, **Tenâsuku'd-Dürer**, s. 131; Yazır, **Hak Dini**, c. 8, s.5515.
[62] İnsan, 76/ 1-3.
[63] Mürselât, 77/ 8-23.
[64] İnsan,76/31.

Mürselât suresinin başında kâfirlere ve zalimlere vadolunan hususların gerçekleşeceğine dair yeminle başlamıştır: *"Ard arda gönderilenlere, kasırga gibi esenlere, hakkıyla ayıranlara, özür ya da uyarı olmak üzere öğüt bırakanlara andolsun ki, uyarıldığınız (kıyamet) mutlaka gerçekleşecektir."*[65] Bu vaidin nasıl ve ne zaman gerçekleşeceğini de surenin sonuna kadar açıklamıştır.[66]

d- İnsan Suresinin Sonu ile Mürselât Suresinin Başı Arasındaki Münasebet

İnsan suretinin son ayeti olan: "*O dilediği kimseyi rahmetine dâhil eder. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlanmıştır*."[67] ayetinde özlü biçimde bildirilen, rahmete dahil olan ve zalimlerin cezası, Mürselât suresinin ortasından sonuna kadar açıkça anlatılmıştır.[68]

[65] Mürselât, 77/1-7.
[66] Mürselât, 77/8-50.
[67] İnsan,76/31
[68] Mürselât, 77/24-50.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÂİNAT VE İNSAN, EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI

(SURENİN 1-3. AYETLERİNİN TEFSİRİ)

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا **(1)**

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا**(2)**

"İnsan anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti. Şüphesiz biz insanı karışım halindeki nutfeden yarattık ve onu imtihan edeceğiz. Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık."

Bilindiği üzere insan, sonradan yaratılmış bir varlıktır. O yeryüzü sahnesine çıkarılmadan önce üzerinden bizce malum olmayan bir süre geçmiştir. Bu süreçte insan adı sanı anılır bir varlık değildi. Yeryüzünü ve gökyüzünü yoktan yaratan Yüce Allah, insanoğlunun evi olan dünyayı, insanın yaşayabileceği ortam ve şartlar müsait olduktan sonra yani yeryüzü şartları yaşamın gerçekleşmesine imkân verince, onu yeryüzüne göndermiştir.

Bu iki ayet bize, evrenin yaratılışından, insanın yaratılışına kadar geçen süre içerisinde insanın bilinmez bir varlık oluğunu haber vererek, iki mühim olay arasında bir bağın olduğunu göstermektedir. Bu niyetle ilk iki ayeti birlikte ele almayı uygun gördük.

1.1. AYETTEKİ ISTILAHLAR VE GARİB LAFIZLAR

1.1.1. هل Edatının Manası

"هل" soru sormak için kullanılan bir edat olmanın yanına bazen"هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ" "Bu bir insandan başka bir şey değil."[69] Ayetine olduğu gibi "ما" (değil) anlamında olumsuzluk edatı; bazen de İnsan Suresi'nin bu ayetinde olduğu gibi "قد" manasında tasdik ve takrir için kullanılır.[70]

Soru edatının amacı her zaman soru sormak değil, bazen de kendisini onaylatmak içindir. Daha önce kötülük yapmadığı insana: "Ben sana hiç kötülük yaptım mı?" diye sorduğunda gaye karşıdaki kişiye kötülük yapmadığını onaylatmaktır. Veya "Falancanın yaptığını gördün mü?", "Sana nasihat ettim mi?" şeklinde sorulduğu vakit, maksat, yapılanı gördüğünü ve nasihat edildiğini tasdik ettirmektir. "هل" edatı bazen de inkâr manasında gelir. Mesela: "Bunu benden başkası yapabilir mi?" tarzında sorulduğunda, amaç, "Hayır, buna senden yahut falancadan başkası muktedir olamaz" dedirtmektir.[71]

İnsan Suresinin açıklamaya çalıştığımız bu ayetindeki "هل" edatının istifham manasında olmadığının iki delili vardır: Birincisi; Hz. Ebu Bekir bu ayeti kerimeyi okurken işitmiş ve "Keşke tamam olsaydı da imtihan edilmeseydik" demiştir. Yani

İnsan ebedi olarak zikredilmeseydi de imtihan olunmasaydık. Şayet bu ayetteki "هل" istifham manasında olsaydı, Hz. Ebu Bekir soruya ya "evet" ya da "hayır" şeklinde cevap vermesi gerekirdi. "هل" ile maksat haber olduğundan bunun karşılığında "keşke

---

[69] Enbiya, 21/3.

[70] Mahmud İbn. Ömer ez- Zemahşeri, **el-Keşşâf**, Mektebetü'l-Übeykan, Riyad 1988, c. 6, s. 274; Nasuriddin el-Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru'l-İhyâu't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut ts., c. 5, s. 269; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, 5491.

[71] Fahreddin Muhammed b. Ömer b. El-Hüseyin er-Razî, **Tefsir-i Kebîr**, Daru'l Fekr, Beyrut 1981, c. 30, s. 235; Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Risale, Beyrut 2006, c. 21, s. 443.

tamam olsaydı" demiştir. İkinci olarak: Allah Teâlâ için soru sormak muhaldir. Bu sebeple bunun haberi bir cümle olması gerekir.[72]

Bu ayet-i kerimede de gerçekten insan üzerinden böyle bir vaktin geçtiğini ikrar ettirmek ve onu çok hakir bir başlangıçta bir insan olarak dünya getirmiş olan Allah'ın onu tekrardan meydana getirmekten aciz olmadığını düşünmesi ve tasdik etmesi istenilmektedir.[73]

1.1.2. ed-Dehr ve Hîn

Dehr, ilk vücuda geldiğinden, son bulacağı ana kadar bütün süre, yani zamanın tümü demektir. Bu ayette de bu manada kullanılmıştır. Belirsiz uzun zaman anlamında da kullanılır. "*Zaman*" lafzı ise az veya çok müddet için de kullanılır. Zaman, zincir ve serilerin toplamına veya parçalarına denildiği halde, *dehr* tek olan bütün ve bazen de büyük kısımlara denir. [74]

Hîn, zamanın az veya çok, sınırlı bir müddetine denilir. Zamanın bütünü için kullanılmaz. Vakit gibi zamanın bir parçası için kullanılır. Buradaki "*hîn*" kelimesi, *dehr*in başlangıcı olan âlemin yaratılışı ile insanın yaratılışı arasında kalan, bunlarla sınırlanan süreyi ifade eder. Nekire olması ise aslında sınırlı olmakla beraber insan tarafından sürenin miktarının bilinmediğine işarettir. Yani şu kesin ki insan cinsi âlemin yaratılışından pek çok uzun müddet sonra yaratılmıştır. Âlemin yaratılışı ile başlayan *dehr*den, insan cinsinin yaratılmasına kadar insan için bilinmeyen ve bununla beraber iki hadle sınırlanmış bir müddet geçmiştir.[75]

---

[72] Razî, **Tefsir-i Kebîr,** c. 30, s. 235; Giritli Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, İstanbul, h. 1312, s. 12.
[73] Ebu'l A'la Mevdudi, **Tefhimu'l-Kur'an**, M. Han Kayani (Çev.) İnsan Yayınları, İstanbul ts., c.6, 555-556.
[74] Rağıb, **Müfredât**, s.319-320; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. VIII, 5492.
[75] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, 5492-93.

1.2. AYETİN İZAHI

Yüce Allah, bu ayette insanın üzerinden kendisinin anılmadığı uzunca bir zamanın geçtiğini bildirmektedir. Daha sonra bir zaman gelmiştir ki, bu vakitten itibaren insan mezkûr olmuştur. Fakat bu anılmayı zamansal bir nokta olarak düşünürsek hangi noktadan itibaren başlamaktadır?

Bu ayet günümüze kadar farklı şekillerde anlaşılmış ve tefsir edilmiştir. Özellikle ayette geçen insan lafzını, Hz. Âdem veya "insan cinsi/insanoğlu" olarak temelde iki farklı şekilde değerlendirenler olmuştur. Yine ayetteki insan kelimesinden muradın Hz. Âdem olduğunu anlayanlar da birbirinden farklı değerlendirmede bulunmuşlardır. Kimi müfessirlere göre, insanın adının anılmaya değer olmamasının nedeni, *dehr*in başlangıcından, insanın adının anılır olmaya başladığı iki nokta arasındaki süreçte, insanın yaratılmış olmamasıdır.[76] Bazılarına göre ise bu iki nokta arasında, insan, bize malum olmayan bir süreçte yaratılmıştır fakat bu zaman diliminde anılmaya değer olmayan, mahlûkat tarafından bilinmeyen hakir bir varlıktır.[77] Tâ ki mezkûr olmaya başladığı sürece kadar. Diğer bir yoruma göre ise her bir insan, var olmadan önce bir hiç, sonra babasının sulbunda bir sperm ve annesinin rahmine bir yumurtadır. Daha sonra da dünyaya gelir ve anılan bir varlık olur.[78] Bu görüşleri aşağıda biraz daha detaylı olarak ele alalım.

İlkin insanın yaratılmış bir mahlûk olduğu fakat anılmaya değer olmadığı görüşünü ele alalım. Ayette geçen "لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا" ifadesine göre; insan bir şeydir fakat zikredilen/mezkûr bir şey değildir.[79]İnsan, insan namıyla anılır bir şey olana kadar üzerinden mahdûd ve muayyen bir zaman geçmiştir ki, o zamana kadar insaniyetle anılır

---

[76] Ebi'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir,** Mektebetü'l-İslami, Beyrut 1984**,** c. 8, s. 468; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl,** c. 5, s. 269.

[77] Ebi Zekeriyya Yahya b. Ziyâd el-Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, İlmu'l Kitâb, Beyrût 1983, c. 3, s. 213; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 236.

[78] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr,** c. 30, s. 235; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 374; İbn. Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr,** c. 8, s. 468; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l Kur'ân,** c. 21, s.445; Celâleddin Suyûtî, **Durru'l Mensûr Fi't-Tefsîru Bil-Me'sûr,** Diraseti'l-Arabiyyeti ve'l-İslamiyyeti, Kahire 2003, c. 15, s. 146.

[79] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c. 3, s. 213; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 236; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.444.

bir şey değildi. Yine o, نسيا منسيا (tamamen unutulmuş) olduğu o zamanda namsız, adı sanı belirsiz bir şeydi; bilinmez ve zikredilmez bir şeydi.[80] Onun varlığı yalnızca Allah (c.c.) tarafından biliniyordu. Diğer varlıklara haber vermesiyle anılmaya değer, zikredilen bir varlık olmaya başlamıştır.[81]

Ayette geçen عَلَى الْإِنسَانِ ibaresinde 'yakın bir zaman önce' anlamı mahzuftur. Yani insanın - unutulmuş şey, mezkûr olmayan şey olduğu halde - üzerinden geçen zaman; çok uzun bir zaman olmayıp, insan unvanını elde ettiği zamana yakın bir zamandır.[82] Bu süre Allah'ın insanı çamurdan yaratması ile ona ruh üflemesine kadar geçen süredir.[83] İbn. Abbas'tan gelen rivayete göre: Âdem (a.s.)'a ruh üfürülmeden önce, Mekke ile Taif arasına bırakıldığı halde üzerinden kırk yıl geçmiştir. Dahhak yoluyla İbn. Abbas'tan gelen rivayete göre ise Âdem (a.s.) çamurdan (طين) yaratıldı ve bu şekilde kırk yıl kaldıktan sonra kokuşmuş bir balçık (حماء مسنون) halinde kırk yıl daha, sonra da ses veren kurumuş çamur (صلصال كالفخار)olarak bir kırk yıl daha kaldı. Böylelikle yüz yirmi yıl sonra yaratılışı tamamlanmış oldu.[84]

Bu ayetteki "anma"nın haber manasında değil; değer, şeref, kadir ve kıymet anlamında olduğunu söyleyenler de vardır. Mesela: "Falan kimse anılan bir kişidir" derken onun şeref ve kıymetinin var olduğu anlamına gelir. Nitekim "Muhakkak sana ve senin kavmine bir zikirdir"[85] ayetinde de bu manadadır.[86] Buna göre insanın üzerinden yaratılmışlar nezdinde herhangi bir değeri, kadir ve kıymeti bulunmayan bir zaman geçmiştir. Daha sonra Yüce Allah (c.c.) meleklere, Âdem (a.s.)'ı halife kılacağını haber verip, ona göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten kaçındıkları emaneti yükleyince

---

[80] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.444; Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 11.
[81] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.445.
[82] Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 20.
[83] Ferrâ, **Meâni'l Kur'ân**, c. 3, s. 213; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr,** c. 30, s. 236; İbn. Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr**, c. 8, s. 468.
[84] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr,** c. 30, s. 235; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.444.
[85] Zuhruf, 43/44.
[86] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.445.

herkesten üstün ve faziletli olduğu ortaya çıktı. Böylece zikredilmeye değer bir varlık oldu.[87]

İnsanın adının anılmaya değer olmamasının nedenlerini zikrettiğimiz görüşlerden bir diğeri de bu süreç boyunca insanın yaratılmamış olduğunu bildiren görüştür. Müfessirlerin çoğu bu ayette insan ile kastedilenin Hz. Âdem olduğu görüşündedir.[88] Âlemin yaratılışı ile başlayan *dehr*den, Ebu'l-Beşer Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışına kadar, iki nokta arasında, bizler için miktarını bilemediğimiz bir süre (hîn) geçmiştir.[89] Ayetteki nefy (لم), şey (الشيء) kelimesine racidir. Yani uzun bir zaman geçtiği halde Âdem (a.s.) yaratılanlar arasında mezkûr bir şey değildi. Çünkü o mahlûkat içerisinde en son yaratılandır.[90] Olmayan bir şeyin anılması elbette mümkün değildir. Onun üzerinden pek çok zaman geçtiği halde Âdem (a.s.) bir şey değildi, yaratılmış da değildi. Yaratılmışların herhangi birisi tarafından anılan bir varlık da değildi. Bu konuyla ilgili Katade: "*insan son olarak yaratılmıştır ve insandan sonra yaratılan bir varlığın olduğunu da bilmiyoruz*" demiştir. Mukatil'e göre ise ayette takdim ve te'hir vardır. Buna göre ayet: "İnsan zikredilir bir şey değilken üzerinden *dehr*den bir vakit (hîn) geçmedi mi?" şeklinde olur. Çünkü o tüm canlılardan sonra yaratılmıştır. Ondan sonra hiçbir canlı yaratılmamıştır" demiştir.[91]

Zikrettiğimiz gibi bir grup müfessire göre ayette geçen insan kelimesinden maksat insan cinsidir. Bu bakımdan insan, dünyaya gelmeden önce babasının sulbunda ve annesinin rahminde dünyaya gelene kadar geçen süreyi ve merhaleleri ifade etmektedir.[92] Annesinden doğan her insan zikredilmeye değer bir varlık olur.

---

[87] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.445.
[88] İbn. Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr,** c. 8, s. 468; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr,** c. 30, s. 235; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl,** c. 5, s. 269; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, **Tefsîru Nesefî**, Dâru'l Kelimi't-Tayyib, Beytut 1988, c. 3, s. 576.
[89] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5492-5493.
[90] Suyûtî, **Durru'l Mensûr,** c. 15, s. 145.
[91] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l Kur'ân,** c. 21, s.445.
[92] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr,** c. 30, s. 235; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 374; İbn. Cevzi, **Zâdu'l-Mesîr,** c. 8, s. 468; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s.445; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr,** c. 15, s. 146.

Bu konuda Elmalılı Hamdi Yazır ise: "*Burada insandan murad Âdem veya Benî Âdem diyen kaviller varsa da zâhir olan Âdem ve Benî Âdem hepsine Şamil olan cinsi insandır. Ve hüküm, her ferdi hakkında sadıktır.*" demektedir. [93] Biz de bu görüşe katılmaktayız. Nitekim yukarıdaki görüşleri toparlayacak olursak ayet, âlemin yaratılışı ile insanın yaratılışı arasındaki süreyi ifade eder.

Ayette zikredilen 'insan' lafzından maksadın Hz. Âdem (a.s.) olduğunu kabul edersek;

1- Âlemin yaratılmasından Hz. Âdem'in yaratılmasına kadar geçen süreçte insan zikredilen bir şey olmamıştır, şeklinde,

2- Hz. Âdem (a.s.) çamurdan yaratılıp, kendisine ruh üflenen sürece kadar zikredilen bir varlık olmamıştır, şeklinde anlaşılabilir.

Eğer ayetteki 'insan' kelimesinden maksadın insan cinsi olduğu görüşünü kabul edersek;

1- Âlemin yaratılışından her bir insan ferdinin yaratılışına kadar geçen süreçte insan zikredilmemiştir, şeklinde,

2- Her bir insan ferdinin, babasının sulbunda ve annesinin rahminde dünyaya gelene kadar geçen süreç ve merhalelerde zikredilen, anılan bir varlık olmamıştır, şeklinde anlaşılabilir.

Burada zikredilen görüşler bizim için önemlidir. Çünkü tezimizin ana konusunu teşkil eden evrenin ve insanın yaratılışını bu görüşler kapsamında ele alacağız. Sure-i celilenin ilk ayetinde geçen 'insan' lafzından kastedileni, Hz. Âdem (a.s.) olarak ele aldığımızda, evrenin yaratılışının ve ilk insan Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışının süreç ve merhalelerini ele alacağız. Ayet-i kerimede zikredilen حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ lafzında bizim için meçhul olan süreci anlamaya çalışacağız. Yine ayette geçen 'insan' lafzını insan cinsi olarak ele aldığımızda da onun anne rahminde ki geçirdiği süreci ve merhaleleri ele alacağız.

---

[93] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5492.

1.3. EVRENİN VE İNSANIN YARATILIŞI (1. Ve 2. Ayet)

Evren, bütün yıldızları, gökadaları, kümeleri, gaz ve bulutları içine alan maddeyle dolu uzayın bütünü[94] veya bütün gökcisimlerinin içinde yer aldığı düşünülen sonsuz varlık şekline tanımlanır.[95]

Kur'an-ı Kerim'de kâinatın yaratılışıyla ilgili pek çok ayet bulunmaktadır.[96] Bu ayetlerin çoğunda evreni ifade eden kavram olarak "semâvat ve ard" veya "bu ikisi arasında mevcut olan şeyler" ifadesi kullanılır.[97]

Yine Kur'an-ı Kerim'de âlem/âlemûn kelimesinin Fatiha Suresi'nde "*Rabbu'l âlemin*" terkibinde olduğu gibi bütün mevcudat anlamında kullanımı mevcuttur. Nitekim mezkûr ayette "el-âlemîn" şeklinde marife gelmesi, bütün kâinatı ve kâinatın parçalarını içine aldığını gösterir.[98] Şu'arâ suresinin 23-24. Ayetlerinde, Firavun'un "*Âlemlerin Rabbi de nedir?*" şeklindeki alaylı sorusuna karşı, Hz. Musa (a.s.) "*O göklerin ve yerin ve bu ikisi arasında mevcut olan her şeyin Rabbidir*" şeklinde verdiği cevap mezkûr mananın isabetli oluğuna delil gösterilebilir.[99]

Bu bölüme tüm varlıkları kapsayan âlemin/evrenin yaratılışı ile insanın yaratılışını inceleyerek, İnsan suresinin işaret ettiği, insanın adının anılmaya değer olmadığı o uzun zamanın kronolojik olarak tespitini yapmaya çalışacağız.

---

[94] Türk il Kurumu, Gökbilim Terimleri Sözlüğü,1969, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.598ee594c41371.05966086, (12/08/2017)

[95] Türk il Kurumu, Coğrafya Terimleri Sözlüğü, 1980, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.598ee594c41371.05966086, (12/08/20017)

[96] Âl-i İmran, 3/190,191; Hicr, 15/85, Hûd, 11/87; İbrahim, 14/19,32; Nahl, 16/3; İsra, 17/99; Furkan, 25/59; Neml, 27/60; Ankebut, 29/44; Rûm, 30/8; Secde, 32/4; Yasin, 36/81; Zümer, 39/5; Zuhruf, 43/9; Câsiye, 45/22, Hadîd, 57/4; Teğabun, 64/3.

[97] Mustafa Öztürk, **Kur'an ve Yaratılış**, KURAMER, İstanbul 2016, s. 51.

[98] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. I, s. 70.

[99] Öztürk, **Kur'an ve Yaratılış**, s. 51.

1.3.1. Evrenin Yaratılışı

Üzerinde yaşadığımız dünyada hayatın bulunabilmesi için birçok temel şartın gerçekleşmesi zorunludur. Bu şartların herhangi bir zaman veya mekânda gerçekleşmesi muhaldir. Bu nedenle evrende bir nevi şuurlu bir yönetme vardır.[100]

Evrenin yaratılışını günümüzde en tutarlı ve bilim camiası tarafından kabul edilen Big Bang teorisi ekseninde inceleyeceğiz.

1.3.1.1. Big Bang

Big Bang, günümüzden yaklaşık 14 milyar yıl önce gerçekleşen nihai derecede küçük bir noktanın, uzay boyutlarına taşarak genişleyip büyümesini; madde ve anti madde ile beraber enerjinin, önceleri yumak halinde iken, zaman boyutu ile birlikte tüm evreni oluşturması anlamına gelir.[101]

1.3.1.1.1. Big Bang'in Delilleri

Yakın bir döneme kadar, çoğu bilim adamı tarafından, evrenin değişmez ve sonsuz olduğu ileri sürülüyordu. Ancak 1920'lere doğru bir Rus fizikçi ve matematikçi, Alexander Frieman, Albert Einstein'in formül ve hesaplamalarına dayanarak, evrenin durağan olduğu bilgisinin aksine, evrenin genişlemekte olduğunu teorik olarak ispat etti. 1927'ye doğru da Belçikalı bilim adamı ve rahip olan, Georges Lamaitre de Einstein'ın genel görelilik kuramından yararlanarak evrenin genişlediğini söyledi.[102]

---

[100] A. Cressy Morrison, **İnsan, Kâinat ve Ötesi**, Bekir Topaloğlu (çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 15.
[101] Taşkın Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, Şule Yayınları, İstanbul 2016, s. 29.
[102] Stephen Hawking, **Zamanın Kısa Tarihi**, Barış Gönülşen (Çev.), Alfa Yayınları, İstanbul 2016, s.60 Henri Laborit, **Evrenin Oluşumu**, Bertan Onaran (Çev.), Payel Yayınevi, İstanbul 1998, s. 77.

Yapılan araştırma ve gözlemler evrenin şiddetli bir patlama sonucu oluştuğunu göstermektedir.[103]1929 yılında Mount Wilson Gözlemevi'nde Prof. Edwin Hubble evrendeki bir galaksinin diğer galaksilerden uzaklaşmakta olduğunu fark etti.[104] Fizikteki 'Doppler Etkisi' nedeniyle bizden uzaklaşan bir ses kaynağı, bize uzun dalga boyları ile ulaşırken; bize yaklaşan bir ses kaynağı, daha kısa dalga boyları ile yaklaşır.[105] Aynı şekilde ışık dalgaları da ses dalgaları gibi yayılır. Bir yıldızdan gelen ışığın dalga boyu büyüdüğünde, bu, yıldızın bizden uzaklaştığını gösterir. Fakat gelen ışığın dalga boyu kısalırsa, bu da yıldızın bize yaklaştığını gösterir.[106] Prof. Hubble yaptığı gözlemler sonucu galaksilerin birbirinden uzaklaştığını yani evrenin genişlediğini kanıtladı.[107] Bu genişleme zaman içerisine geriye doğru sarıldığında bütün galaksilerin geçmişte birbirine yakın olduklarını; evrenin gittikçe daha yoğun ve daha sıcak olduğu sonucuna ulaştırmaktadır.[108]

Evrenin genişlemesi ile ilgili bir benzetme yapacak olursak, evren, bir balona; üzerine koyacağımız noktalar ise gezegenlere misal olarak verilebilir. Balon şişirildikçe üzerindeki noktalarda birbirinden uzaklaşacaklardır.[109] Bu misal evrenin genişleme hadisesini tahayyül etmek için güzel bir benzetmedir.

Evrenin yoktan yaratıldığını kanıtlayan önemli bir başka delil ise "Kozmik Fon Radyasyonu" dur.[110] 1964 yılında ABD'de New Jersey'de çalışan iki mühendis, Arno Panzians ve Robert Wilson, evrenin her yerine dağılmış -270 derecelik sıcaklık

---

[103] Steven Weinberg, **İlk Üç Dakika**, Zekeriya Aydın-Zeki Aslan (Çev.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2013, s. 24.
[104] Taşkın Tuna, **Muhteşem Tasarım**, Şule Yayınları, İstanbul 2012, s. 23; Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016, s. 48-49.
[105] Hawking, **Zamanın Kısa Tarihi**, s. 57-58; Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s. 20.
[106] Hawking, **Zamanın Kısa Tarihi**, s. 57-58; Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.21.
[107] Stephen Hawking, **Büyük Tasarım**, Selma Öğünç (Çev.), Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 106; Laborit, **Evrenin Oluşumu**, s.77; Hubert Reeves ve Diğerleri, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, İsmet Birkan (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.12; Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 48-49.
[108] Weinberg, **İlk Üç Dakika**, s. 25; Hawking, **Büyük Tasarım**, s. 106; Reeves, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 20; Taslman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 53.
[109] Hawking, **Büyük Tasarım**, s. 106.
[110] Taslman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 57.

değerinin var olduğunu keşfettiler. Bu -270 derecelik sıcaklık değeri, Big Bang sırasında 10^{32} derecelik muazzam bir enerji yumağının, evrenin genişlemesiyle soğuya soğuya zamanımıza ulaştığının bir göstergesiydi.[111]

Kozmik Fon Radyasyonu bulunduktan sonra, bilim insanları bu radyasyon üzerinde dalgalanmalar aramaya başladılar. Bu dalgalanmalar evrenin oluşması için lüzumluydu. Eğer Big Bang ile etrafa saçılan madde tamamen homojen bir şekilde etrafa dağılmış olsaydı, yıldızların da oraya buraya gelişi güzel serpilmiş olması gerekirdi.[112] Buna 'izotropik evren modeli' denilmektedir. Fakat izotropik evren modeli, galaksilerin niçin bitişik ve bütünleşmiş olduğu sorusuna cevap vermiyordu.[113] Tüm bunların oluşması için biraz daha fazla yoğun ve daha az yoğunlukta oranların olması gerekliydi. Bu durumu araştırması için 1989 yılında Kozmik Fon Kâşifi (COBE) isimli uydu NASA tarafından uzaya fırlatıldı. COBE, uzayda üç yıl kaldı ve kozmik fon radyasyonunun sıcaklığını hassas bir duyarlılıkla 2.72 Kelvin olarak ölçtü.[114] COBE'den elde edilen veriler uzayın sıcaklık farklılıklarını ve galaktik sistemlerden gelen dalga boylarının yoğunluğunu gösteren bir harita ortaya çıkarmıştır.[115]

COBE'den sonra 2001 yılında NASA "WMAP" (Wilkinson Mikrodalga Anizotropi Uydusu) adını verdiği yeni bir uyduyu uzaya fırlattı. WMAP, dünyadan tam bir buçuk milyon km uzaklıktaki yörüngesine oturduktan sonra hassas duyarlılığa sahip dedektör ve kamera sistemleriyle ölçümlerine başladı. Sonuçları ise aşağıdaki gibi açıklanmıştır:

---

[111] Weinberg, **İlk Üç Dakika**, s. 63-65; Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.39; Taslman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 59.
[112] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.54; Taslman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 60-61.
[113] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.54.
[114] Santigrat cinsinden -270 dereceye tekabül etmektedir.
[115] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.58-59; Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 62.

a. Hali hazırda evrenin yaratılışı ile ilgili geçerli olan kuram Big Bang'dir. Zaman, madde, boyut ve enerjinin mevcut olmadığı bir yokluk ortamından, bu kavramlar ortaya çıkmıştır.
b. Evrenin yaratılışından günümüze kadar geçen zaman süresi 13.77 milyar yıl olarak saptanmıştır. Bu bulguda hata payı sadece %1 oranındadır.
c. Evrende hesaplamalar neticesinde var olduğu tahmin edilen karanlık madde ile karanlık enerjinin varlığı da duyarlı olarak tespit edilmiştir. Buna göre, karanlık enerjinin tüm evrende % 71,4, karanlık maddenin % 24 ve atom miktarının ise %4,6 oranlarında bulunduğu anlaşılmıştır.
d. Kozmik fon radyasyonun ise Big Bang'den 380.000 yıl sonra başlamış olduğu bir kez daha saptanmıştır.[116]

1.3.1.1.2. Big Bang'e Göre Yaratılışın İlk Aşamaları

a. İlk Aşama (Planck Dönemi)

Kâinatın yaratılış anı sıfır olarak kabul edildiğine, sıfır anından başlayan hareketliliğin, saniyeler ve saniyeler aralığındaki titreşme sürecine bilim adamları "Planck Dönemi" adını vermişlerdir.[117]

Yoktan yaratılan kâinatın, başlangıç anına dair saptayabildikleri bir takım değerler belirlemişlerdir. Bu ana ait bilgiler ilk andan itibaren olmasa da saniyenin çok kısa bir aralığından itibaren başlamıştır. Planck zamanı denilen bu an 10^{-43} saniyedir. Bu vakitten önce neler olduğu konusunda bilim bize bir bilgi sunamıyor, ancak 10^{-43} saniyeden sonraki hareketlilik hakkında kısmen de olsa bilgi verebilmektedir.[118] Bu

[116] NASA, Wilkinson Microwave Anisotropy Probe, 04/08/2013, https://map.gsfc.nasa.gov/news/ (20/08/2017)
[117] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s.73.
[118] Laborit, **Evrenin Oluşumu**, s. 80; Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s. 73; Taşkın Tuna, **Ol Dedi Oldu 2**, Şule Yayınları, İstanbul 2016, s. 49; Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 75.

zamanda sıcaklık ise Kelvin cinsinden 10^{32} derecedir.[119] Planck döneminde içinde bulunduğumuz evren; sıkışık, yoğun ve muhteşem derecede küçük bir mekâna sığmıştı.[120] Bu mekânın boyutu da 10^{-33} santimetredir. Kozmologlar, bu noktasal büyüklüğe "Planck uzunluğu" adını vermişlerdir. Zamanın 10^{-43} saniye, uzunluğun 10^{-33} olduğu değerde içindeki madde miktarı yani yoğunluk değeri de 10^{96} gr/cm^3 olarak belirlenmiştir. Buna da "Planck yoğunluğu" adını vermişlerdir.[121]

İçinde bulunduğumuz evrendeki dört temel kuvvet bitişik haldeydi. Çekim kuvveti, Elektromanyetik Kuvvet, Zayıf Kuvvet ve Çekirdek Kuvveti olarak bugün ayrı ayrı beliren kuvvetler o dönemde birbirinden ayrılmaz bir şekilde bulunuyorlardı.[122] Yaratılış böyle bir anda/halde başlamış ve sonra sıcaklık düşerken enerjide azalmaya başlamıştır.[123]

b. İkinci Aşama (Quark-Lepton Dönemi)

Bu aşama, yaratılışın başlangıç anı olan 10^{-43} saniyeden sonra gelen 10^{-32} saniyede başlar. Bu aşamadaki sıcaklık değeri ise 10^{15} derecedir. Bazı bilim adamları bu döneme "quark-lepton" adını vermişlerdir. Bazıları da bu dönem için "Kozmik Çorba" deyimini kullanmışlardır. Ortam o kadar sıcak ve yoğundur ki madde henüz oluşmamıştır. Enerji azaldıkça "baryon" adı verilen, atom çekirdeğindeki ağır parçacıklar olan proton[124] ve nötronlar[125] oluşmaya başlamıştır.[126]

---

[119] Reeves, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 19; Tuna, **Ol Dedi Oldu 2**, s. 49; Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, s. 75.
[120] Andre Brahic ve Diğerleri, **Yerkürenin En Güzel Tarihi**, Saadet Özen (Çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 18.
[121] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s. 76.
[122] Tuna, **Muhteşem Tasarım**, s. 81; Taşkın Tuna, **Ol Dedi Oldu-1**, s. 154.
[123] Tuna, **Ol Dedi Oldu 2**, s. 49.
[124] Proton, atom çekirdeğinin yapısında bulunan pozitif yüklü parçacıktır.
[125] Nötron, proton ile birlikte atomun çekirdeğini oluşturan yüksüz parçacıktır.
[126] Weinberg, **İlk Üç Dakika**, s. 118; Laborit, **Evrenin Oluşumu**, s. 80; Reeves, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 18; Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 158.

Bu aşamada everen hızla büyümeye ve gelişmeye devam etmektedir. Yaratılıştan bu yana, saniyenin milyonda biri kadar zaman geçmiş, sıcaklık ta bir trilyon dereceye düşmüştür.[127] Önceki aşamada bir bütünlük haline olan kuvvetler, bu dönemde ayrılmışlardır.[128]

c. Üçüncü Aşama (Elektron Dönemi)

Bu aşamaya bilim adamları "elektron dönemi" adını verirler. Bu safhada elektron oluşmuştur. Bilindiği gibi, elektron, atomda çekirdek etrafında dönen eksi yüklü bir parçacıktır ve protondan hafiftir. Big Bang'dan tam olarak bir saniye geçmiş ve sıcaklık değeri 1.200.000.000 değerine düşmüştür. Evrenin boyutu ise 4 ışık yılı uzaklığına ulaşmıştır. Bu dönemdeki bir diğer önemli olay ise "nötrino"[129] denilen parçacığın oluşmasıdır.[130] Az sayıdaki bu çekirdek parçacıkları çekirdekleri oluşturmak üzere bağlanamamışlardır. [131]

d. Dördüncü Aşama

Bu aşama daha önce anlattığımız aşamalardan bir hayli uzun sürmüştür. İlk dakikalardan 300.000 seneye kadar olan zaman dilimini kapsar.[132]

Sıcaklık değerini belirtecek olursak bu aşamada bir milyar derecedir. Bir önceki safhada oluşan proton, elektron ve nötronlar atom ısısının yüksek olmasından dolayı çekirdeğe hala bağlanamamışlardır.[133]

---

[127] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 160.
[128] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 158-160.
[129] Işık hızına yakın hıza sahip olan, elektriksel yükü sıfır olan ve maddelerin içinden neredeyse hiç etkileşmeden geçebilen temel parçacıklardır. Çok küçük olduklarından ve neredeyse tamamen etkisizdirler. O kadar küçük parçacıklardır ki elektron kütlesinin on binde biri kadardır.
[130] Weinberg, **İlk Üç Dakika**, s. 121; Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 161.
[131] Weinberg, **İlk Üç Dakika**, s. 118-121.
[132] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 162.
[133] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 164.

Bu süreçte iki proton birleşerek, adına döteryum denilen ağır bir hidrojen çekirdeği oluşmuştur. Döteryum'a bağlanan iki nötron da helyum elementinin ilk çekirdeğini meydana getirir. Bu çekirdekte iki adet proton ve iki adet nötron yer almaktadır.[134]

e. Beşinci Aşama

Bu dönem, 300.000 ilâ 500.000'inci yıllar arasında geçen bir şekillenme dönemidir. Everenin genişliği bayağı artmış, bir uçtan öbür uca olan boyutu 1,5 milyon ışık yılına ulaşmıştır. [135] Sıcaklık değeri ise 3.000 dereceye kadar düşmüştür. Sıcaklığın düşmesi ile beraber elektronlar atom çekirdeklerinin yörüngelerine bağlanmışlardır. Artık hidrojen atomu şekillenmiştir; çekirdekte bir proton, çekirdek etrafında saniyede bir milyon metre hızla dönen bir adet elektron yerini almıştır.[136]

İlerleyen süreçte hidrojen atomundan sonra helyum atomunun yaratılması gelir. Helyum, hidrojenden oluşmuştur. Günümüz de de gökyüzünde gördüğümüz bütün yıldızların yakıtı, hidrojenin helyuma dönüşmesinden açığa çıkan aşırı derecedeki ısı ve ışık enerjisidir.[137]

Evrendeki tüm maddelerin %75'ni oluşturan hidrojen ve %25'ini oluşturan helyum bu andan başlayarak kâinatı baştanbaşa doldurmuştur.[138] Evrende çekim kuvveti de devreye girmiştir. Hidrojen atomları birleşerek ilk yıldız maddelerini oluşturmaya başlayacaktır.[139]

f. Altıncı Aşama

---

[134] Hawking, **Zamanın Kısa Tarihi**, s. 150; Laborit, **Evrenin Oluşumu**, s. 80; Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 164.
[135] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 164.
[136] Brahic, **Yerkürenin En Güzel Tarihi**, s. 20; Reeves, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 24; Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 165.
[137] Laborit, Evrenin Oluşumu, s. 82; Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 166.
[138] Reeves, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 24.
[139] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 166.

Bu evrede elementler meydana gelmiş, madde ve enerji evrene hâkim olmuşlardır. Maddenin oluşmasından kasıt ise yıldızların, dünyaların ve ayların oluşmasıdır. Bu süreç yaratılışın başlangıcından yüz milyon yıl sonra başlamış ve iki milyar yıl sonra da tamamlanmıştır. Canlılığın oluşması için ise kozmik fon radyasyonu sıcaklık değerinin şimdiki değeri olan -270 dereceye inmesi gerekmektedir.[140]

1.3.1.1.3. Dünyanın Tarihi ve İnsanın Yeryüzü Sahnesine Çıkışı

Dünya, güneşin çevresinde dönen dokuz gezegenden üçüncüsüdür. Hafif basık bir küre biçimindedir.[141] Kur'an-ı Kerim'de ise; *d-n-v* kökünden türeyen dünya kelimesinin kullanım alanlarından biri de, ahiret kelimesinin karşılığı olarak "*ilk, önceki*" anlamında yaşadığımız hayat için kullanımıdır.[142]

Elde somut veriler olmadığı için dünyanın başlangıç noktasını bilmek çok zordur. En çok benimsenen teoriye göre dünya, bir gaz ve toz bulutu sonucu oluşmuştur. Çekim ve dönme hareketinin etkisiyle küresel bir şekil kazanmıştır.[143]

Dünya yaklaşık olarak 4,6 milyar yıl önce oluşmuştur. İlk dört milyar yıllık dönem, sonraki dönemlerde oluşacak çeşitliliğin hazırlığı ile geçmiştir.[144] Dünyanın yapısını ve kronolojik olarak geçirdiği oluşum aşamalarını inceleyen jeoloji uzmanları, dünyanın tarihini bir takım oluşum evrelerine göre belirli devirlere ayırmışlardır.

Oluşumunun ilk dönemlerinde dünya, çok yüksek sıcaklıkta, kızgın ve eriyik bir haldeydi.[145] Kızgın ve eriyik halde etrafa saçtığı ısı sonucu soğumaya başlamıştır.

---

[140] Tuna, **Ol Dedi Oldu 1**, s. 167.
[141] Laurent Nottale, "Dünya, Yapı ve Tarih", **Thema Larousse**, Milliyet Gazetecilik, 1993, c. 3, s. 80.
[142] Rağıb, **Müfredât**, s. 319.
[143] Nottale, **Thema Larousse**, c. 3, s. 80.
[144] İnan, N., Taslı, K., "Dünyanın Jeolojik Tarihinden Sayfalar", **Bilim ve Teknik**, sayı 497, s. 72.
[145] Nottale, **Thema Larousse**, c. 3, s. 80.

Soğumanın etkisiyle ilk iki milyarlık yılda çekirdek, manto ve kabuğun oluşmasıyla da şekillenmeye başlamıştır.[146]

Prekambriyen diye isimlendirilen ve üç milyar yıl sürdüğü düşünülen dünyanın oluşumuna dair bu ilk devirlerde dağ ve vadi oluşumları gerçekleşmiştir.[147] Yine dünyayı çevreleyen ve yaşamın oluşmasına olanak sağlayan atmosferde bu sürecin sonunda oluşmuştur.[148]

Birinci zamanda kıtalar birbirine kaynaşarak Pangea[149]'yı oluşturmuştur. Ve bu zamanın ilk evresi olarak nitelenen Kambriyen döneminde canlı türleri ortaya çıkmıştır. Bu zaman diliminin de 325 milyon yıl sürdüğü tahmin edilmektedir. Pangea'nın parçalanmasıyla başlayan dönem, ikinci zaman olarak isimlendirilmekte ve 180 milyon yıl sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu zaman diliminde canlı türleri hızla çoğalmıştır. Yine memeli türlerin bu dönemin sonuna doğru ortaya çıktığı düşünülmektedir.[150]

Evrim Teorisini kabul eden bilim adamlarına göre insanın dünya üzerinde ortaya çıkışı 2-3 milyon yıl öncesine dayanmaktadır.[151] Bunun temel nedeni evrim teorisine göre insan ile maymunların ortak bir atadan türediklerini iddia etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple yapılan arkeolojik çalışmalarda maymunsu atadan insana geçişin ara formları olduğunu iddia ettikleri fosilleri insan sınıfına dâhil etmektedirler.[152] Ancak günümüzdeki insan ile aynı yapıya sahip olan insan fosili, Fas'ta yapılan arkeolojik kazı çalışmaları sonucu bulundu. Yapılan incelemelere göre ise bu

---

[146] İnan, N., Taslı, K., "Dünyanın Jeolojik Tarihinden Sayfalar", **Bilim ve Teknik**, sayı 497, s. 72; Hüseyin Aydın, **Yaratılış ve Gayelilik**, DİB Yayınları, Ankara 2012, s. 48.
[147] Catharine Mevel, **Thema Larousse**, Milliyet Gazetecilik, 1993, c. 3, s.81.
[148] Nottale, **Thema Larousse**, c. 3, s. 80.
[149] Bütün kıtaların bir ada gibi birbirine birleşik haline verilen addır.
[150] Mevel, **Thema Larousse,** c. 3, s. 81.
[151] Mevel, **Thema Larousse,** c.3, s. 81; Yves Coppens, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s.106.
[152] Aydın, **Yaratılış ve Gayelilik**, s. 98.

fosilin 300 bin yıl öncesine ait olduğu açıklandı. Bundan öce bulunan en eski insan fosili ise 195 bin yıllık olan, Etiyopya'da bulunan insan fosilidir.[153]

Günümüze kadar yapılan çalışmalar ve bulgulardan yola çıkarak insanının kökenini 300 bin yıl öncesine dayandırmak mümkündür. Unutulmaması gereken husus insan neslinin kökenine dair yapılan çalışmaların devam ettiğidir. İlerleyen zamanlarda ortaya çıkabilecek bulgular bu kronolojik takvimi değiştirebilir. Fakat bu sonuçlar insanlığın kökenini dünyanın ve evrenin yaşına oranla çok fazla geriye götürmeyeceği bir gerçektir. Ortaya çıkan sonuçlar ne kadar değişirse değişsin insanoğlun yaşı dünyamıza göre bir hayli gençtir. Çünkü dünyanın oluşum süreci ve geçirdiği evreler göz önünde bulundurulduğunda insanlığın yaşamını sürdürmesi için pek olanaklı görülmemektedir.

Buraya kadar evrenin yaratılış anından insanın yaratılışına kadar geçen süre ve yaratılış aşamalarını inceledik. Evrenin yaratıldığı andan günümüze kadar 13,7 milyar yıllık bir süre geçtiğini, bu sürenin son 4,5 milyar yıllık bölümünde dünyanın oluşumunu ve dünyanın son 300 bin yıllık sürecinde insanın tarih sahnesine çıktığını gördük. 13,7 milyar yıllık bir sürenin yanında insanlık tarihinin başlangıcı olarak varsaydığımız 300 bin yıllık sürenin zamansal olarak kıyaslandığında, ehemmiyetsizliği ortadadır. *"İnsan anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti."* ayet-i kerimesi bu durumu çok vazıh bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu hakikati tahayyül dünyamıza sığdırabilmek için şöyle bir örneklendirme yolu izleyebiliriz. Gezegenimizin 4,5 milyar yıllık ömrünü 24 saate indirger ve dünyamızın saat 00.00'da oluştuğunu varsayarak bir kıyaslama yapacak olursak, canlılığın sabah 05.00 civarında ortaya çıkmış olduğunu görürüz. Saat 23.00'te dinozorların ortaya çıkıp

[153] Arkeofili, 7/06/2017, http://arkeofili.com/fasta-bilinen-en-eski-homo-sapiens-kalintilari-bulundu/ , (erişim tarihi: 20/09/2017)

23.40 gibi kayboldukları görülür. İnsanoğlunun ise 24.00'dan birkaç dakika önce ortaya çıktıkları görülür.[154]

1.3.2. İnsanın Yaratılışı

1.3.2.1. Kur'an-ı Kerim'de İlk İnsan Hz. Âdem'in Yaratılışı

Öncelikle Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılış konusu, iki başlık altında incelenebilir. Birincisi Ebu'l-Beşer Hz. Âdem'in (a.s.), ikincisi ise diğer insanların yaratılışıdır.[155] Biz bu başlıkta Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışını konu edineceğiz. İlerleyen bölümlerde ise insan türünün yaratılışını konu edineceğiz.

İnsanın asli örneğinin yaratılması herhangi bir insan ferdinin varlık sahnesine çıkması gibi olmamıştır. Yüce Allah insanı ilkin topraktan yaratmıştır.[156] Ebu'l-Beşer Âdem'in (a.s.) soyundan gelen insanlar ise erkek ve kadının cinsel münasebeti sebebiyle döllenmenin gerçekleşmesi ile başlayan süreç ile yaratılırlar.[157]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'in (a.s.) yaratıldığı madde, çeşitli ayetlerde farklı terimlerle ifade edilmektedir. Yalnız şunu belirtmek gerekir ki bu ayetlerde kullanılan farklı terimler, ayetler arasındaki tezatı değil, yaratılışın aşamalarını ifade eder. Nitekim bu husus, *"Hâlbuki O sizi evrelerden geçirerek (aşama aşama) yaratmıştır."*[158] ayetiyle de açıkça beyan edilmiştir.

Önemli olan noktalardan biri de Kur'an'da ki bilimsel ifadelerin – özellikle insan ile ilgili olanları – hepsi modern bilimin ışığı altında incelenebilir değildir. Kur'an'da tanımlanan ilk insanın yaratılış biçimi, olayın bilimsel araştırması yani deney ve gözlem

---

[154] Dominique Simonnet, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, s. 39.
[155] M. Sait Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 7, s. 290.
[156] Secde Suresi, 32/7.
[157] İlhan Kutluer, "İnsan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, TDV, Ankara, 2000, c. 22, s. 321.
[158] Nuh, 71/14.

ile incelenmesi imkânsız olan bir vakıadır.[159] Burada bize düşen mevzuyu, konu ile alakalı naslarla birlikte, kanıtlanmış olan bilimsel veriler ışığında akıl ve mantık çerçevesinde anlamaya gayret etmektir.

Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde bilimsel ifadelere yer vermiş olması Onun bir bilim kitabı olduğu anlamına gelmez. Bu ayetler bir gayeye yönelik beyanlardır. Allah (c.c.) bu bilimsel ifadelerle elbette birçok gaye edinmektedir. Bunlardan birisi de bunlara güç yetiren yaratıcının kudretinin farkına varılmasını ve kulun acziyet içerisinde teslim olmasını amaçlamaktadır.

Kur'an'a göre Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışının diğer insanlardaki gibi olmadığı kesindir. Özellikle Âl-i İmrân Suresi'nin elli dokuzuncu ayetinde, *"Allah nezdinde – yaratılış bakımından- İsa'nın durumu Âdem'e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona 'ol' dedi ve oluverdi."* denilerek iki peygamberin yaratılışındaki farklılığa ve olağanüstü duruma dikkat çekilmiştir.[160]

Hz. Âdem'in yaratılış devreleri ve unsurlarına başlamadan önce konunun araştırılmasını ve incelenmesini güçleştiren bazı problemler mevcuttur. İlk önce bunlardan bahsetmek isteriz.

Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratılma süreci Kur'an'da zengin ve farklı kavram çeşitliliğine sahiptir. Yaratılış malzemesi olan toprağın farklı evrelerdeki durumunu ifade eden bu kavramların anlam alanlarını doğru tespit edebilmek güç olduğu kadar bu hususta son sözü söylemekten de uzak bir ihtimaldir.[161]

Konu ile ilgili önemli bir problem de Kur'an'da Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış aşamalarının belirli bir sıra dâhilinde sunulmamasıdır. Ancak, gerek konuyla alakadar

---

[159] Maurice Bucaille, **İnsanın Kökeni Nedir**, İnsan Yayınları, İstanbul 1988, s. 222-223.
[160] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, TDV, Ankara 1988, c. 1, s. 358.
[161] M. Sait Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 7, s. 291.

kavramların Kur'an bütünlüğünde incelenmesinden gerekse tefsir kitaplarında ana hatlarıyla oluşturulan sıralama[162] esas alınarak, her bir devre arasında anlamsal ve mantıksal uyum yakalanmaya gayret edilmiştir. Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışındaki farklı devreler topraktan yaratma ile başlar.[163]

Konu ile ilgili araştırmayı zorlaştıran durumlardan birisi de, bu tür araştırmalar çok sayıda farklı disiplinleri kuşatan bilimsel verilerin mevcudiyetini gerektirir.[164]

1.3.2.1.1. Hz. Âdem'in (a.s.) Yaratılış Merhaleleri

Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış merhalelerini sırasıyla ve ana hatları ile şöyle sıralayabiliriz: Turâb (toprak), tîn (çamur), hame-i mesnûn (değişime uğramış kara çamur), ve salsâl (kuru çamur).[165] Şimdi bu yaratılış merhalelerini ve maddelerini sırası ile inceleyelim.

a- Turâb (Toprak)

Kur'an'da Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış aşamalarında zikredilen maddelerden ilki topraktır. Konu ile ilgili şu ayeti nazara verebiliriz:

"Sizi topraktan yaratması, O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Sonra bir de gördünüz ki siz beşer olmuş (çoğalıp) yayılıyorsunuz."[166]

Bu ve insanın topraktan yaratıldığını bildiren diğer ayetlerde – Al-i İmrân Suresi 59. ayeti hariç – Hz. Âdem'in (a.s.) ismi yerine çoğul zamiri ve cins isim olarak insan

---

[162] Tefsir eserlerinde Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış maddeleri sırasıyla şöyledir: Turâb- tîn- hame-i mesnûn ve salsâl. Bkz. Razî, **Tefsir'ul-Kebîr,** c.29, s. 98; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 7; Beydâvi, **Envâru't Tenzîl**, c. 5, s. 171; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 20, s. 162.

[163] M. Sait Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 7, s. 291.

[164] Bucaille, **İnsanın Kökeni Nedir,** s. 223.

[165] Razî, **Tefsir'ul-Kebîr,** c. 29, s. 98; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 7; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 171; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 20, s. 162.

[166] Rum Suresi, 30/20. Konu ile ilgili diğer ayetler için bkz.: Tâhâ, 20/55; Hacc, 22/5; Fâtır, 35/11; Mü'min, 40/67.

lafzı kullanılmıştır. Bu durum Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışının topraktan olduğunu bildirmenin yanında, tüm insanlığın aslının topraktan olduğuna gönderme yapmaktadır.[167]

Bu ayetlerin yanında yukarıda da zikrettiğimiz gibi Hz. Âdem'in (a.s.) isminin zikredildiği ayet bizlere açıkça Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratıldığını bildirmektedir:

"Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol" dedi. O da hemen oluverdi."[168]

Bu ayet-i kerimede yaratılış bakımından müstesna durumları olan iki peygamberin kıyaslaması yapılmıştır. Hem bu işin mümkinât dairesinde olduğu hem de Allah'ın (c.c.) kudreti ifade edilmiştir. Ayetin sonundaki "ol" emri bunun açık göstergesidir. Ayrıca bu ayet-i kerimede kıyaslanan durumlardan biri de her iki peygamberin babasız olarak dünyaya gelmiş olmalarıdır.[169] Ayetin ortasında Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı açıkça ifade edilmiştir. Hz. Âdem'in (a.s.) de bir anne-babasının olduğunu ifade eden görüşlerin Kur'an'dan uzak bir görüş olduğu da ortadadır.[170]

b- Tîn (Çamur)

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışından bahsedilirken kullanılan kavramlardan birisi de çamurdur.[171] Tîn kelimesi birbirine karıştırılmış toprak ve suyu ifade eder.[172]

"O öyle bir Rab'dır ki, sizi <u>çamurdan</u> yaratmış, sonra (her birinize) bir ecel tayin etmiştir."[173]

---

[167] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** DİB Yayınları, Ankara 2007**,** c. 4, s. 14.
[168] Âl-i İmrân Suresi, 3/59.
[169] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 5, s. 152.
[170] Mustafa İslamoğlu Hz. Âdem ve eşinin de bir anneden doğduğunu iddia etmektedir. Bkz. Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 214.
[171] Bkz. En'am, 6/2; Araf, 7/12; İsra, 17/61; Secde, 32/7; Sâd, 38/71.
[172] Rağıb, **Müfredât**, s. 533.

"Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) "Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise 'çamurdan' yarattın" dedi."[174]

"Hani meleklere, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik, onlar da saygı ile eğilmişlerdi. Yalnız İblis saygı ile eğilmemiş, "Hiç ben, 'çamur' hâlinde yarattığın kimse için saygı ile eğilir miyim?" demişti."[175]

"O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da 'çamurdan' başladı. Sonra onun neslini değersiz bir suyun özünden yarattı."[176]

"Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben 'çamurdan' bir insan yaratacağım."[177]

Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde Hz. Âdem'in (a.s.) sarih bir şekilde çamurdan yaratıldığı bildirilmiştir. Bu ayetlerde siyak-sibak göz önünde bulundurulduğunda – En'am Suresi ikinci ayeti hariç- çamurdan yaratılan varlığın Âdem (a.s.) olduğu ortadadır. Bunun yanında Secde Suresinin yedinci ayetinde: *"yaratmaya çamurdan başladı"* ifadesi ile Hz. Âdem'in kastedildiği; müteakip ayette de "*onun neslini değersiz bir suyun özünden yarattı*" cümlesiyle de insan neslinin yaratılışı açıklanmıştır.[178]

Yukarıda gördüğümüz gibi bazı ayetlerde yalın olarak "tîn" (çamur) lafzı kullanılırken, bazılarında ise "tîn-i lâzib"[179] (yapışkan çamur), "sülâletin min tîn"[180]

---

[173] En'am, 6/2.
[174] Araf, 7/11-12.
[175] İsra, 17/61.
[176] Secde, 32/6-7.
[177] Sâd, 38/71.
[178] Râzi, **Tefsir'ul-Kebir**, c. 25, s. 174; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 4, s. 220; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 17, s. 15.
[179] Saffât, 37/11.

(çamurdan süzülen öz), "hame-i mesnûn"[181] (değişime uğramış kara çamur) ifadeleri kullanılmıştır. Şimdi de sırasıyla bu maddeleri inceleyelim.

b.a. Tîn-i Lâzib (Yapışkan Çamur)

Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış aşamalarından biri de *"tîn-i lâzib"*dir. Tîn kelimesi daha önce geçtiği üzere çamur anlamına geldiğini ifade etmiştik. Lâzib ise; birbirine yapışmış şeyler;[182] zayıf, kuvvetsiz yapışkan çamur;[183] zayıf ve kuvvetsiz olan toprak ile suyun karışması sonucu birbirine ve insanın eline yapışan çamur[184] şeklinde tarif edilir.

Sâffât Suresini on birinci ayetinde: *"Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık."* buyrulur. Burada "*lâzib*" kelimesi yani yapışkanlık çamurun sıfatı olarak kullanılmıştır. Allah (c.c.) onu yapışkan olmakla vasıflandırmıştır. Çünkü o suyla karıştırılmış topraktır. Toprak su ile karıştırıldığında "*tîn-i lâzib"* olur.[185]

b.b. Sülâletin Min Tîn (Çamurdan Süzülen Öz)

İnsanın yaratılmış olduğu çamur ile ilgili kullanılan kavramlardan bir başkası ise '*sülâle*'dir. *"S-l-l"* kökünden türeyen bu kavram bir şeyi bir şeyden çekip çıkarmak[186] anlamında kullanılmaktadır. Bunun yanında '*sülâle'* kelimesini, çamur sıkıldığı vakit parmaklar arasından sızan/süzülen öz şeklinde tarif edenler olmuştur.[187] Bu anlam doğrultusunda Hz. Âdem'in (a.s.) maddi varlığına esas teşkil eden çamurdan süzülmüş

---

[180] Mü'minûn, 23/12.
[181] Hicr, 15/26-28-33.
[182] Muhammed Ali es-Sabûnî, **Saffetü't-Tefâsir**, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2012, c. 2, s. 1024.
[183] Mukâtil b. Süleyman, Ebu'l Hasan el-Bellhî, **Tefsîr-u Mukâtil b. Süleyman**, Dâr-u İhyâi't-Turasi'l Arabî, Beyrut 2002, c. 3, s. 603; Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 18, s. 16,17.
[184] Celaluddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mahallî ve Celaleddîn abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyutî, **Tefsiru'l-İmâmeyn Celâleyn**, Dâru İbn. Kesîr, Beyrut 2011, s. 446.
[185] Ebî Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberi, **Câmiu'l Beyan An Te'vîli Âyi'il-Kur'ân**, Dâru Hicr, Kahire 2001, c. 19, s. 510,511.
[186] Râğıb, **Müfredât**, s. 418; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 3431; Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. 4, s. 14.
[187] Taberi, **Câmiu'l Beyan**, c. 17, s. 18; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, Dâru'l Vefâi1994, c. 3, s. 648.

bir hülasa/öz'den yaratılmış olduğunu anlıyoruz.[188] Bu safha şu ayet-i kerime de açıkça dile getirilmektedir: *"And olsun biz insanı, çamurdan süzülmüş bir özden yarattık."*[189]

İbn. Abbas ve İkrime'ye göre Hz. Âdem (a.s.) tüm topraklardan süzülen çamurdan yaratılmıştır.[190]

Çamurdan süzülmüş bir öz ifadesinden maksadın, toprak içerisinde bulunan ve insanın varlığı için gerekli olan organik ve inorganik maddeler için kullanılması da uygundur.[191] Allah (c.c.) toprak içerisinde insanın hayatı için gerekli olan özleri diğer maddelerden ayrıştırmış ve Hz. Âdem'i (a.s.) bunlardan yaratmıştır.[192]

Ayette geçen insandan maksadın insanlığın atası olan Hz. Âdem (a.s.) anlaşılabileceği gibi insan cinsi de anlaşılabilmektedir.[193] Konuyu bu iki vecih ile ele aldığımızda; Allah (c.c.) Hz. Âdem'i (a.s.) ilkin topraktan sonra toprak ile suyun karışımı olan çamurdan daha sonra da bu çamurdan süzülmüş hülasadan/özden yaratmıştır.

Ayetteki insan lafzını genel olarak insan cinsi olarak anladığımızda bu kavram her insanın özünün topraktan yaratıldığını ve bu yaratılışın süreklilik arz ettiğini ifade eder. Nitekim *"çamurdan süzülmüş bir öz"* ifadesinden maksadın, toprakta bulunan, insanın varlığı ve insan sağlığı için lüzumlu olan organik ve inorganik maddeler veya besinler için kullanılmış olabileceğini yukarıda ifade ettik. Zira erkekte ve kadında hayatiyeti ve üremeyi sağlayan unsurların (sperm ve yumurta) oluşması nihayetinde

---

[188] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.17, s,18; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.4, s. 221; Râzi, **Tefsiru'l-Kebir**, c. 25, s. 174; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 4, s. 83; Sâbuni, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 2, s.765.

[189] Mü'minûn Suresi, 23/12.

[190] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.17, s,18; Muhammed b. Muslihiddin Mustafa, **Haşiyetu Muhyiddin Şeyhzâde (Beydâvi Tefsiri Şerhi)**, Dâru'l- Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1999, c.6, s. 150.

[191] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 3432; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe,** c. 4, s. 14; Musa Kazım Yılmaz, "Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Mucizesi", **Bilimlerin Işığında Yaratılış**, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 294.

[192] Hüseyin Çelik, "Kur'an'a göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", **İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Güz 2011/2(2), s.53.

[193] Zemahşeri, **Keşşâf**, c.4, s. 221; Râzi, **Tefsir-i Kebir**, c. 25, s. 174; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 4, s. 83; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 3432.

beslenmeye bağlıdır. İnsanın tükettiği besinler topraktan süzülerek oluşmakta, insan onu tükettikten sonra da, protein, yağ, karbonhidrat gibi büyük moleküllü besinlerin hücreler tarafından kullanılabilmesi ve sindirim sistemi tarafından emilebilmesi için küçük molekül boyutlarına indirgenmesi veya çözülebilir hale gelmesi (süzülmesi) gereklidir.[194] Şu halde sadece ilk insanın değil diğer tüm insanların aslı da topraktır diyebiliriz.[195]

b.c. Hame-i Mesnûn (Değişime Uğramış Kara Çamur)

Hame-i mesûn ifadesi Kur'n-ı Kerim'de Hz. Âdem'in yaratılışının ve Şeytan'ın Allah'ın emrine isyan ettiği menkıbe içerisinde geçmektedir. Öncelikle bu ayetleri görelim:

"Andolsun biz insanı kuru bir çamurdan(min salsâlin), şekillendirilmiş bir balçıktan (min hamein mesnûn) yarattık."[196]

"Hani Rabbin meleklere, 'Ben kuru bir çamurdan(min salsâlin), şekillendirilmiş balçıktan (min hamein mesnûn) bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin' demişti."[197]

"İblis dedi ki: "Ben, kuru bir çamurdan (min salsâlin), şekillendirilmiş balçıktan (min hamein mesnûn) yarattığın insan için saygı ile eğilmem."[198]

"Kuru çamur" diye tercüme ettiğimiz *salsâl* kelimesi sözlük ve tefsirlerde genellikle "uzun bir süre bekletilerek vurulduğunda çınlayacak şekilde ses çıkaran, ateş

---

[194] Murat Görgülü, "Sindirim Sistemi ve Beslenme", Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Adana 2004, s.1. http://www.muratgorgulu.com.tr/ckfinder/userfiles/files/SINDIRIM-SISTEMI-BESLEME.pdf; Râzi, **Tefsir-i Kebir**, c. 23, s. 85; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 3432; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe,** c. 4, s. 14.

[195] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe,** c. 4, s. 14.

[196] Hicr, 15/26.

[197] Hicr, 15/28-29.

[198] Hicr, 15/33.

değmeden başka bir ifade ile ateşte pişirilmeden kurumuş olan çamur"[199] şeklinde açıklanmaktadır. Ayet metinlerindeki *hame'* kelimesi "kara[200], kokuşmuş kara balçık"[201], *mesnûn* kelimesi ise "uzun süre kalan[202], akışkan[203], değişken[204], çürümüş[205], farklı şekillere sokulabilen[206], bir örneğe/kalıba dökülmüş olan"[207] gibi anlamlara gelmektedir.

Hame-i mesnûn burada *salâl* kelimesinin sıfatı konumundadır. Bu manada "özel bir şekilde tasvir edilmiş, başka bir ifade ile kalıba dökülmüş bir balçıktan meydana gelmiş" demek olur. Bu takdirde *salsâl, hame-i mesnûn*dan yapılmış demek olur.[208]

Bir başka görüşe göre ise *hame-i mesnûn*, *salsâl* kelimesine bedeldir ki: *salsâl*den bir *hame-i mesnûn*dan demek olur. Önce *salsâl* sonra da ondan özel bir şekilde kalıba dökülüp insan mayasını meydana getiren şekillenmiş, kara balçık yapılmış ve in

Kurumuş olan çamurun tabiatı, bilindiği gibi hayattan uzaktır. Tabiata kalsa bundan, insan veya hayvan şöyle dursun, bir ot bitirmesi bile mümkün değildir. Fakat gerçek olan şu ki, bu kokuşmuş, değişime uğramış olan kuru çamurdan insan

---

[199] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.22, s.191; Ebî Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Muhmûd el Mâturîdî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünneti**, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, c.6, s. 435; Rağıb, **Müfredât**, s. 488; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.3, s. 404; Râzi, **Tefsir-i Kebîr**, c.229, s. 98; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 14, s. 33; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056; Muhammed et-Tâhir İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Dâru't-Tunûsiyyetu, Tunus 1984, c. 14, s. 41; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[200] Ebu Cafer Nahhâs, **Meâni'l-Kur'ân**, Câmiatü Ummu'l-Kura, Mekke 1989, c. 4, s. 24.

[201] Taberi, **Câmiu'l Beyan**, c.14, s. 61-63; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 14, s. 33; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056; İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 14, s. 142; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[202] İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 14, s. 142; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[203] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[204] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.14, s. 61-63; Muhammed b. Ali b. Muhammed Şevkâni, **Fethu'l-Kâdîr**, Daru'l Vefâi 1994, c. 3, s. 176; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346

[205] Nahhâs, **Meâni'l-Kur'ân,** c. 4, s. 24.

[206] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[207] Nahhâs, **Meâni'l-Kur'ân**, c. 4, s. 25; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.3, s. 404; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056; İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 14, s. 142; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 346.

[208] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 3, s. 404; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 14, s. 33; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056.

yaratılmıştır. Bu yaratma ise doğrudan doğruya Allah'ın (c.c.) kudretine, ilim ve hikmetine apaçık bir delildir.[209]

c. Salâl (Kuru Çamur)

Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış evrelerinden biri de Rahman Suresi'nin on dördüncü ayetinde şu şekilde zikredilmektedir: *"Allah, insanı ateşte pişmiş gibi kuru bir çamurdan (salsâlin kel-fehhâr) yarattı."*

Yukarıda da belirttiğimiz üzere *salsâl* kavramı, "parçaları birbirine değdiğinde ses çıkaran kuru çamur" şeklinde tarif edilir.[210] Bu kavramın dikkate verilmesi gereken özelliği ise ateşte pişirilmemiş kuru çamur olmasıdır.[211] *Fahhâr* kelimesi ise tefsirlerde "ateşte pişirilerek kurutulmuş çamur" şeklinde açıklanmaktadır.[212]

Fahhâr kelimesi burada *salsâl* kelimesinin sıfatı konumundadır.[213]
Buradan anlaşılacağı üzere çamurun kendisi pişirilmemiştir. Kuruluk ve sertlik önüyle betimlenmiştir. Bir başka ifade ile *salsâl* durumunda olan çamurdaki kuruluk ve sertlik, ateşte pişirilmiş nesnelere benzetilerek anlatılmıştır.[214]

Kuru çamur, belagatı gibi muhtevası yönüyle dikkat çeken Rahman Suresinde Yüce Allah'ın delillerinden biri olarak dikkate verilmektedir. Hayattan son derece uzak

---

[209] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056.
[210] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.22, s,191; Rağıb, **Müfredât**, s. 488; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.3, s. 404; Râzi, **Tefsir-i Kebîr**, c.229, s. 98; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 14, s. 33; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056.
[211] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.22, s,191; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.6, s. 404; Râzi, **Tefsir-i Kebîr**, c.229, s. 98; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 14, s. 33; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.5, s. 3056.
[212] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c.22, s,191; Zemahşeri, **Keşşâf**, c.6, s. 404; İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 27, s. 245; Muhyiddin Derviş, **İ'rabu'l Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhu**, Dâru İbn. Kesîr, Dımaşk 1999, c. 7, s. 371.
[213] İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 27, s. 245; Muhyiddin Derviş, **İ'rabu'l Kur'âni'l-Kerîm,** c. 7, s. 373.
[214] İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 27, s. 245.

olan kupkuru topraktan Allah (c.c.) tavırdan tavıra geçirerek insanı yaratmıştır. Böyle bir durumda üzerinde ot bile bitmeye imkân vermeyen kuru topraktan insanı yaratması, yüce Allah'ın yegâne yaratıcı olduğunu ve kudretinin azametini dikkate vermektedir.[215]

d- Hz. Âdem'in (a.s.) Tesviye Edilmesi

Hz. Âdem'in (a.s.) biyolojik yaratılış safhalarından bahsedilirken son olarak kullanılan kavram tesviye etmek anlamındaki *"sevvâ"* dır. "*Sevvâ*" tesviye etmek[216], düzenlemek[217], şekillendirmek[218], tamamlamak[219] anlamlarında kullanılır. Bu kavram Kur'an'da sadece Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı konusunda değil ayrıca; "*seni yaratan ve seni düzenleyen*"[220], yaratılışı hikmetin gerektirdiği şekilde kılan[221]; "*nefsi ve onu düzenleyene*"[222], nefsi ayakta tutacak kudreti onda var eden[223]; "*onu (göğü) düzenledi*"[224] onu yükseltip süsledi[225] ve parmak uçlarını düzenleme[226] şeklinde birkaç yerde geçmektedir. Hz. Âdem'in (a.s.) tesviye edilmesiyle/düzenlenmesiyle ilgili olarak ise şu ayetler zikredilmektedir:

"Hani Rabbin meleklere, 'Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu tesviye edip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin' demişti."[227]

---

[215] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.7, s. 4669; M. Sait Kavşut, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi**, sayı 7, s. 295.
[216] Rağıb, **Müfredât**, s. 440; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 6, s. 4109.
[217] Zemahşeri, **Keşşâf**, c.3, s. 405.
[218] Kurtubi, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 12, s. 208.
[219] Mâturîdî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünneti,** c. 6, s. 436.
[220] İnfitâr Suresi, 82/7.
[221] Rağıb, **Müfredât**, s. 440.
[222] Şems Suresi, 91/7.
[223] Rağıb, **Müfredât**, s. 440.
[224] Naziât, 79/28.
[225] Rağıb, **Müfredât**, s. 440.
[226] Kıyamet, 75/4.
[227] Hicr, 15/28-29.

"Hani, Rabbin meleklere şöyle demişti: "Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tesviye edip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin."[228]

Bu ayetlerde geçen "*tesviye*" kavramı tefsirlerde, Hz. Âdem'in (a.s.) çamurdan yaratılış sürecinin nihayetinde insan suretini alması ve insanlık seviyesine ulaşması için miktarını bilemediğimiz bir müddet tesviye olunması yani bedensel varlığı/azaları kıvamına getirilmesi, biyolojik oluşumunu tamamlaması şeklinde açıklanmıştır.[229]

Hz. Âdem'in (a.s.) fiziki yapısı yaratılıp olması gerektiği şekilde mükemmel kılındıktan sonra kendisine ruh üflenmiştir. Burada kısaca üflenen ruhum mahiyeti üzerinde durmak istiyoruz.

Beden insanın fizyolojik yönünü ruh da metafizik yönünü oluşturmaktadır.[230] Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılış sürecini bütünsel açıdan değerlendirdiğimiz vakit, buradaki ruh üflemekten maksadın onu canlı kılacak cevherin onda yaratılması olduğunu söyleyebiliriz.[231] Ruh üflenmesi ile birlikte düşünen, irade eden hayat sahibi bir varlık haline gelmiştir.[232]

Yüce Allah'ın geçen ayetlerde "ruhumdan üfledim" buyurarak insan ruhunu kendi zatına izafe etmesi dikkat çekicidir. Öncelikle ayet metninde geçen ilâhi nefhanın

---

[228] Sâd, 38/ 71-72.

[229] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c. 18, s. 601; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 3, s. 405; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 210; Ebu Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endülisi, **Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1993, c. 5, s. 441; Ebu's-Suûd b. Muhammed el-İmâdî, **İrşâdu'l Akli's-Selîm İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm**, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîs, Riyad ts, c. 3, s. 305; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 6, s. 4109; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 2, s. 600.

[230] Karaman ve diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 350.

[231] Mâturîdî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünneti,** c. 6, s. 437; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 3, s. 405; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 34; Ebu Hayyân, **Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît,** c. 5, s. 441.

[232] Hüseyin Çelik, "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Güz 2011/2, s. 62.

lafzi anlamıyla yani canlı varlıkların eylemlerinden biri olan üfleme şeklinde değerlendirilmemesi gerektiğini belirtelim. Bu hayat vermenin temsili bir anlatımıdır.[233]

Ruhun Allah'a (c.c.) izafe edilmesi konusuna gelince, ruhun Allah'tan (c.c.) bir cüz olduğu veya O'na ait bir takım özellikleri taşıdığı anlamına gelmez. Burada "ruhumdan" demek, "Beytullah" (Allah'ın evi/Kâbe), Nakatullah (Allah'ın devesi), Abdullah (Allah'ın kulu) demek gibidir.[234] Bu ifadelerin Allah'a (c.c.) izafe edilmesi onların önemli, değerli, özel ve şerefli olduklarını göstermektedir.[235]

Bir başka yönüyle ruhun Allah'a izafe edilmesi, bir mülkün sahibine veya mahlûkatın yaratıcısına izafeti gibidir. Yani o benim içindir, benim yarattıklarımdan bir yaratılmıştır anlamına gelmektedir.[236]

Hz. Âdem'e (a.s.) ruh üflenmesiyle onun düşünebilen, irade edebilen hayat sahibi bir varlık olarak yaratılışının kemale erdiğini beyan etmiştik. Bunun yanında insana ruh üflenmesinde kasıt can olmadığını belirten bir başka görüş te bulunmaktadır. Buna göre Kur'an'da hayvanlar için ruh üfleme ibaresi kullanılmamıştır. Hayvanlarda canlıdır o halde insana üflenen ruhtan kasıt can değildir denilmiştir.[237] Yine bu görüşe göre ruh üflendiği vakit Hz. Âdem cansız bir çömlek değildir ve hayat sahibi, bir insan topluluğunun[238] içerisinden seçilmiştir. Ruh üflenmesinden maksadın da bu insan zümresi içerisinden seçilmek olarak yorumlamıştır.[239] Böylece akıl ve vicdan gibi

---

[233] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 3, s. 405; Ebu Hayyân, **Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît,** c. 5, s. 441.

[234] Mâturîdî, **Te'vîlâtu Ehli's-Sünneti,** c. 6, s. 436; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 34; Ebu Hayyân, **Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît,** c. 5, s. 441; Karaman ve diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 350; Hüseyin Çelik, "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Güz 2011/2, s. 63.

[235] Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 34; Şevkâni, **Fethu'l-Kâdîr**, c. 3, s. 179; Karaman ve diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 3, s. 350; Hüseyin Çelik, "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları**, Güz 2011/2, s. 63.

[236] Ebu Hayyân, **Tefsîru'l-Bahru'l-Muhît,** c. 5, s. 441; Şevkâni, **Fethu'l-Kâdîr**, c. 3, s. 179.

[237] Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, s. 216.

[238] Bu görüşe sahip olan Mustafa İslamoğlu bu insan topluluğunu/türünü beşer olarak nitelendirmektedir. Beşer ile insanın fiziksel ve güdüsel yönünü kastetmektedir. Yani doğan, ölen, yiyen, içen, uyuyan, hastalanan, çiftleşen, üreyen… bir varlık. Bkz. Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, s. 201.

[239] Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, s. 251;255-257.

özelliklerden yoksun olan bu insan grubundan Hz. Âdem'i seçerek ona akıl ve vicdan gibi nitelikler verilmiştir denilmiştir.[240]

Bu ifadeleri savunanların Kur'an'ın sarahatle safhalarını bildirmiş olduğu Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratılışını kabul etmedikleri ortadadır. Açıkçası bu görüşler evrim teorisinin Kur'an'a dayandırılmaya çalışılmasının neticesidir. Ayrıca ruh üflenmek için seçilen türün de homo sapiens olduğu iddia edilmiştir.[241]

Kanaatimizce bu ifade ve görüşler tutarsızdır. Öncelikle ruh üfleme hususunda insan ile hayvanların kıyaslanması bir hatadır. Kur'an'da hayvanlara ruh üflenildiğine dair bir ibare yok diye hayvanların ruhunun olmadığı veya bu ruh ile kastedilenin can olmadığı sonucuna ulaşamayız. İnsana ruh üflenmesinin zikredilmesi insanın şerefli, kıymetli ve üstün bir varlık olmasından kaynaklandığını daha önce de belirtmiştik.

O Allah ki (c.c.) yarattığı her şeyi en güzel ve en mükemmel yaratandır.[242] Nasıl ki Kur'an-ı Kerim çok veciz ifadeler ile çok geniş manaları ifade ediyorsa, aynı şekilde mahlûkat dahi kendi yaratılış gayesine uygun fiziki ve manevi donanımlarla yaratılmıştır. Bu vecihle deriz ki hayvanlar da kendi yaratılış gayelerine uygun manevi donanımlarla yaratılmıştır. Onlarda var edilen ruh onların yaşam şartlarının gerektirdiği mahiyettedir. Bir benzetme yapacak olursak – ruhun fiziksel bedene hayat kazandırması yönüyle – ruh bilgisayarlara atılan yazılım (işletim sistemi) gibidir. Nasıl ki bir bilgisayarda işletim sistemi olmadığında o cihaz sadece fiziksel bir varlıktan ibaretse ruhu olmayan bir insanda aynı durumdadır. Bununla birlikte işletim sistemleri cihazlara göre farklılık gösterebilir. Her yazılım tüm cihazlara uygun değildir. Sözü fazla uzatmadan diyebiliriz ki insanlar ve hayvanların ruhları bu örnekteki gibidir. Mahiyet itibari ile farklıdırlar.

---

[240] Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, s. 216.
[241] Mustafa İslamoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, s. 251.
[242] Secde, 32/7.

İnsanın yaratılışı bilhassa Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı Cenab-ı Hakk'ın kudretinin azametini gösteren vakıalardır. Hz. İsa'nın (a.s.) Kur'an'ın bildirdiğine göre çamurdan yaptığı bir kuşa üflemesi ile –Allah'ın (c.c.) izniyle- canlandığına[243] inanıp Hz. Âdem'in (a.s.) topraktan yaratıldığına inanmamak Yüce Allah'ın kudretinin hakiki anlamda idrak edilemeyişinden kaynaklandığı inancındayız.

Kur'an-ı Kerim ve ona dayanan diğer İslami kaynakların Hz. Âdem (a.s.) hakkında verdiği bilgilere göre Âdem (a.s.) topraktan yaratılmıştır. Konu ile ilgili ayetlerden, bu yaratılışın belirli bir gelişme seyri takip ettiği ve süresi bilinmemekle birlikte belirli bir süre içinde tamamlandığı sonucuna da ulaşılabilir. Fakat bu gelişme ve süreç hiçbir zaman, ilahi irade ve kudretin tesiri olmaksızın tabii bir tekâmül şeklinde düşünülmemelidir. Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılması ile ilgili bütün ayetlerde Allah'ın (c.c.) irade ve kudretine özellikle dikkat çekilmiştir. Ayrıca Hz. Âdem'in (a.s.) herhangi bir canlıdan tekâmül şekliyle değil, topraktan ve tamamen bağımsız bir canlı türünün ilk atası, yeryüzünde diğer bütün canlı ve cansız varlıkların aksine, sorumlu kılınan ve bunun için gerekli manevi, ahlaki, zihni ve psikolojik kabiliyetlerle donatılmış bir varlık olarak yaratıldığı, tartışmaya mahal vermeyecek surette açıklanmıştır. Bu nedenle insanın yaratılışının bu özel yanını tamamen inkâr ederek onu bayağı canlılar seviyesine indiren teorileri İslam inançları ile bağdaştırmak mümkün değildir.[244]

1.3.3. Kur'an- Kerim ve Tıbba Göre İnsan Nev'inin Yaratılışı

Allah (c.c.) Kur'an'da insanlara kimi zaman göklerdeki ve yerdeki kimi zamanda canlılardaki yaratılış mucizelerini, kendi varlığının ve kudretinin delilleri olarak gösterir. Bu delillerden en önemlilerinden biri de elbette insanın kendi yaratılışındaki mükemmelliktir. Bu yaratılış ise başıboş, rastlantısal bir sürecin ürünü değil, ancak bilinçli bir yaratılışın sonucunda gerçekleşmektedir.

---

[243] Bkz. Âl-i İmran, 3/49; Maide, 5/110.
[244] Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", **DİA**, TDV, Ankara 1988, c. 1, s. 358,359.

Önceki bölümlerde ilk insan Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışını açıkladık. Onun yaratılışı bizlerin yaratılışına göre farklı ve müstesna bir örnektir.[245] Bu süreçten sonra her bir insan ferdinin yaratılışı aynı safhalardan geçmektedir. Kur'an'da sünnetullah kaidelerince ilerleyen bu sürece dair pek çok ayet bulunmakta ve bu devrelerin her biri zikredilmektedir.

"Andolsun biz insanı, çamurdan süzülmüş bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik. Sonra bu nutfeyi "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"[246]

Nazara verilmesi gereken noktalardan biri de şudur ki, Kur'an'ın nazil olduğu dönemde ultrasonografi gibi cihazlar yoktu. O dönemde bebeğin anne karnındaki gelişim aşamalarının gözlemlenemediği elbette bilinmektedir. Anne rahmindeki ceninin gelişim aşamalardan haber vermesi, onu tarif etmesi, Kur'an'ın icaz yönlerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum da Kur'an'ın ancak her şeyi bilen, gözeten ve idare eden Allah'ın (c.c.) kelamı olduğunu kanıtlar.

Kur'an-ı Kerim ve modern tıbbın vermiş olduğu bilgilerden yararlanarak insanın anne rahmindeki yaratılış aşamalarını şu şekilde sıralayabiliriz; nutfe, alaka, mudğa, kemiklerin oluşması ve kemiklere et giydirilmesi. Şimdi bu yaratılış merhalelerini sırasıyla inceleyelim.

a- Nutfe

İnsanın yaralatılışının başlangıcı –Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılışı müstesna- nutfe aşamasıdır. Nutfe sözlükte, 'saf su'ya denilmektedir.[247] Genellikle tefsir kaynaklarında

[245] Al-i İmran, 3/59.
[246] Mü'minûn, 23/12-14.
[247] Rağıb, **Müfredât**, s.811.

nutfe, erkeğin suyu anlamında meni ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. [248] Fakat Kıyamet Suresinde geçtiği üzere, "*dökülen meniden bir nutfe*" ibaresiyle nutfenin meniden bir parça olduğuna işaret edilmiştir.[249]

Meni ise erkeğin üreme salgılarına ve husye, prostat ve meni keseciğinin salgılarına denilir. Yani erkek döl suyu anlamındadır.[250] Meni iki kısımdan oluşmaktadır.

1- Husyede bulunan meni kanalcıklarının içinde oluşan meni hayvancıklarıdır. (Spermatozoid). Tıp dilinde nutfenin karşılığı budur.

2- Bu hayvanları taşıyan, besleyen ve içinde yüzdürerek rahme kadar götüren sıvıdır.[251]

Nutfe kavramı Kur'an'da on iki yerde geçmektedir. Bazen hakir su, bazen atılan su, bazen de meni kaydıyla birlikte zikredilmektedir. Bu kelimeler birbirleriyle eş anlamlı değillerdir. Derinlemesine yapılacak incelemelerde birbirlerinden farklı oldukları anlaşılacaktır.[252]

Nutfe ile kullanılan ibarelerden birisi de tefsirini yapmaya gayret ettiğimiz İnsan Suresi'nde "*nutfetun emşâcun*" (karışık nutfe) şeklinde zikredilir.[253] Nutfeye sıfat yapılan *emşâc*, bir şeyi, bir şeyle karıştırmak anlamında olan *meşc* kökünden türemiştir.

---

[248] Zemahşeri, **Keşşâf**, c.3, s. 423; Kurtubî, **el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 446; Şevkâni, **Fethu'l-Kâdir**, c.3, s. 204; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5494.
[249] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5494.
[250] Maurice Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, Mehmet Ali Sönmez (Çev.), DİB Yayınları, Ankara 2001, s. 310.
[251] M. Ali el-Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı**, Abdülvehhab Öztürk (Çev.), TDV Yayınları, Ankara 2010, s. 38.
[252] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 37.
[253] İnsan, 76/2.

Bu terkip için tefsirleri incelediğimizde genelde, erkeğin suyu ile kadının suyunun birbirine karışması şeklinde yorumlanmıştır.[254]

Elmalılı Hamdi Yazır ise karışık nutfeyi, cüzlerinden her biri başka bir karışım olan, farklı karışımların birbirlerine karıştırıldığı katmerli karışım olarak izah etmiştir. Nutfenin karışımını anlayabilmek için tam bir analizin yapılması gerektiğini de söylemiştir.[255]

Maurice Bucaille de aynı görüşü destekler niteliktedir. Erkek meni sıvısını meydana getiren salgı bezlerini ve meninin bu salgı bezlerinin ifrazlarından meydana geldiğini açıklamıştır.

a) Erkeklik Bezleri: Spermatozoidleri yani sperm hücrelerini ihtiva eder.

b) Tohum Kesecikleri: Spermatozoidlerin depoları olup, dölleyici unsurlar ihtiva etmeyen özel bir sıvı salgılamaktadırlar.

c) Prostat: Erkek menisine has yapısını ve kokusunu veren sıvı salgılamaktadır.

d) İdrar Yollarına Bağlı Salgı Bezleri: Cooper ya da Mery bezleri denilen akıcı sıvının salgılayıcısıdırlar. Littre bezleri de sümüksü maddeyi salgılar.

Bucaille ayette geçen karışık nutfe ifadesinin anlamını bu şekilde yorumlar. Yalnız çeşitli unsurlardan teşekkül etmiş olan bu karışımın tamamından değil, bu sıvının bir miktarından/ bir spermatozoidden insanın yaratıldığını belirtmiştir.[256]

Burada nazara vermek istediğimiz bir husus vardır. Ayette karışık diye nitelenen kavram nutfedir. Bucaille'ye ait yukarıda verdiğimiz bilgide karışım halinde olan sıvının

---

[254] Taberi, **Câmiu'l-Beyan**, c. 23, s, 532; Razi, **Tefsîr-i Kebîr**, c. 30, s. 236; Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 447; Ebu'l Fida İsmâil İbn. Kesîr, **Tefsiru'l-Kur'âni'l Azîm**, Mektebetu Evlâdu'ş-Şeyh Li't-Turasi, Kahire 2000, c. 14, s. 206; Suyûti, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 146.

[255] Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, c.8 , s. 5495.

[256] Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an,** s. 312,313.

meni olduğu ortadadır. Hâlbuki daha önce ifade ettiğimiz ve Kıyamet Suresinin beyanına göre nutfe meniden bir özdür.[257] Karışım halinde olması gereken de nutfedir diyebiliriz.

M. Ali el-Bâr'a göre ise karışık nutfe, sperm hücresi ile kadın yumurtasının birleşimi yani döllenmiş yumurtadır.[258] Cinsel birleşmede erkekten bir kerede yaklaşık olarak 250-300 milyona yakın sperm atılır. Spermler yumurtaya ulaşıncaya kadar anne vücudunda bir yolculuğa girerler. Bu yolculukta atılan milyonlarca spermden ancak bin kadarı yumurtaya ulaşabilir. Yumurta ise spermlerden ancak bir tanesini kabul etmektedir. Döllenmesi mukadder olan spermatozoid/sperm hücresi yumurtadan içeri girer. Bunun sonucunda iki çekirdek birleşir ve karışık nutfe "nutfetun emşâc" adını alır.[259]

b- Alaka

Alaka kelimesi sözlükte; bir şeye asılıp tutunan, yapışan, bağlanan gibi anlamlara gelmektedir.[260] Bu kelimeyi incelemek için mukaddem tefsirlere baktığımızda câmid (donmuş/pıhtılaşmış) kan anlamının verildiğini görmekteyiz.[261]

Modern tıp bilgilerine göre *alaka*, karışık nutfe yani döllenmiş yumurta oluşumundan sonraki safhadır. Döllenmiş yumurtanın anne rahmine tutunması / bağlanması ile başlar. Dr. Hâmid el-Gavvabi, *İslamiyet ve Tıp* kitabında; Dr. Muhammed Vasfi, *Kur'ân-ı Kerim ve Tıp* kitabında ve Dr. Seyfettin Sibaî, *Fıkıh, Tıp ve*

---

[257] Kıyamet, 75/37.
[258] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 37.
[259] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 71;78,79.
[260] Rağıb, **Müfredât**, s. 579.
[261] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 4, s. 177; Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 14, s. 313; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 4, s. 65; İbn. Kesîr, **Tefsiru'l-Kur'âni'l Azîm,** c. 10, s. 13; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.3, s. 595.

Kanun Nazarında Düşük kitabında alakanın, döllenmiş yumurtanın rahim çeperine asıldığı ve orada takılı kaldığı safha olduğuna görüş birliğine varmışlardır. [262]

Karışık nutfenin anne rahmine yerleşmesiyle, toprakta bulunan kökler gibi, yumurtadan uzantılar çıkar. Bu uzantılarla yumurta rahme bağlanır. Bu şekilde yumurtanın büyümesi için lüzumlu besin maddeleri anneden emilir.[263] İfade ettiğimiz gibi alaka sözcüğünde tutunmak, asılmak, bağlanmak anlamları vardır. Bahsimize konu olan alakada da aynı durum vardır. O da rahim duvarına tutunur ve asılır.[264]

c- Mudğa ve Diğer Yaratılış Aşamaları

Kur'an embriyonun ilk safhasını alaka "bağlı kalan şey" olarak ifade etmektedir. Bu karamın ne kadar yerinde kullanılan bir kavram olduğunu gördük. Embriyo bundan sonra, mudğa safhasına geçer, sonra kemik dokusu teşekkül eder ve sonrasında kemik et ile kaplanır.[265] Ağızda çiğnemek anlamındaki m-d-ğ kökünden türeyen mudğa kelimesi, çiğnenebilecek miktarda et, bir çiğnem et olarak tarif edilmiştir.[266]

Cenin başlangıçta küçük bir et parçasıdır ki belirli bir gelişim safhasındayken çıplak göz ile bakıldığında, gerçekten çiğnenmiş bir et görünümündedir.[267]

İbn. Mesûd'un naklettiği bir hadise göre, nutfe, alaka ve mudğa merhalelerinin her birinin oluşum sürecinin kırk gün olduğu bildirilmiştir. Mudğa safhası yedinci hafta ile başlamaktadır. Uzunluğu da bir parmak boğumu kadardır. Bu da küçük bir et parçası miktarıdır. Akabinde bu küçük et parçası büyümeye başlar, sonunda boyu yedi cm'ye

---

[262] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 83.
[263] Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an,** s. 314.
[264] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 84.
[265] Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an,** s. 316.
[266] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 4, s. 177; Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 14, s. 313; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 4, s. 65; İbn. Kesîr, **Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm,** c. 10, s. 13; Suyûti, **Celâleyn Tefsiri**, s. 332; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.3, s. 595; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 3436.
[267] Bucaille, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an,** s. 317.

ulaşır. Bu da mudğanın en büyük halidir. Yine bu boyuttaki bir et parçası bir insan tarafından çiğnenebilecek boyuttadır. [268]

Bu merhalenin sonunda da çeşitli organların ve kalbin gelişmesi de tamamlanır.[269] Kur'an-ı Kerim duyuların ve iç organların oluşumunu da şu ayette açık bir şekilde bildirmiştir: *"Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz!"*[270]

Notachord denilen iskelet mihveri alaka merhalesinde görülmeye başlar. Bu omurgadan önce ortaya çıktığından omurga öncesi organı olarak da bilinir ve üç merhale geçirir:

1- Kıkırdak doku ortasında ip şeklinde görünüşü.

2- Tesbih şeklini alışı.

3- Körelme ve gözden kaybolma merhalesi.

Birinci safha doku merhalesi (kemik öncesi dokusu) olarak bilinir. Rahim hayatının beşinci ve altıncı haftalarında görünür. Bunu kıkırdak aşaması takip eder. Bu da kendini altıncı hafta sonunda gösterir. Akabinde rahim devresinin yedinci haftasında (mudğa başlangıcı) kıkırdak omurlarda kemikleşme merkezleri görünür. Sekizinci haftada ise omur yaylarında kemikleşme noktaları meydana çıkar ve kaburgalar ilk defa o zaman ortaya çıkmaya başlar. Sonrada kemiklerin etrafında kaslar oluşur. Ayet-i Kerime de geçtiği gibi, üzerine et giydirilir.[271] Ceninin anne rahmindeki bu gelişim aşamalarını gayet net bir şekilde bildiren şu ayetleri örnek olarak sunabiliriz.

---

[268] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 105,106.
[269] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 106.
[270] Secde, 32/9.
[271] Bâr, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** s. 117,118.

"Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra 'nutfeden', sonra bir 'alaka'dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir 'mudga'dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım."[272]

"Andolsun biz insanı, çamurdan süzülmüş bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik. Sonra bu nutfeyi "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânı ne yücedir!"[273]

İnsan nev'inin rahimde geçirdiği yaratılış merhalelerini açıklamaya çalıştığımız bu bölüme sonuç olarak diyebiliriz ki; Kur'an'da yer alan insanın topraktan yaratılmış olma hususu insanı, cansız olan nesneden yaratılmasına rağmen diğer canlı türlerinden üstün olan ve yeryüzünde halife olarak tayin edilen beşer olarak yaratıcısını, O'nun sonsuz kudretini kavramaya götürmelidir.[274]

İnsanın neyden ve nasıl yaratıldığına dair bilgi veren ayetlerin amaçlarından biri de öldükten sonra dirilmeyi inkâr etme düşüncesi karşısında onun kayda değer olmayan bir beden atığından meydana getirildiğini hatırlatmaktır. Tekrar diriltileceğinden ve ahiret hayatının ahvallerinden şüphe eden kâfirlere karşı, toprak, nutfe, alaka, mudğa aşamalarından nasıl geçtiğinin anlatılması yeniden dirilmeye ikna amacı taşımaktadır. Kuru toprağı yağmurlarla sulayıp bağrından hayat çıkaran kudret, toprağa giren insanın yeniden yaratılış sürecinde aynı şekilde kendini göstermektedir; bu kudret insanı yeniden diriltmeye kadirdir.[275]

---

[272] Hac, 22/5.
[273] Mü'minûn, 23/12-14.
[274] İlhan Kutluer, "İnsan", **DİA**, TDV, Ankara 2000, c. 22, s.321.
[275] İlhan Kutluer, "İnsan", **DİA**, TDV, Ankara 2000, c. 22, s.322.

1.1.4. İnsanın Sorumlu Bir Varlık Oluşu

İnsan anılmaya değer bir varlık değilken, onu yokluktan varlık sahasına taşıyan Cenâb-ı Hakk'ın insanı başıboş, sorumsuz bir varlık olarak yarattığını düşünmek akla yatkın, mantıklı bir düşünce tarzı değildir. Nasıl ki insanoğlu icat ettiği bir takım cihaz ve ürünleri bir gayeye yönelik üretiyorsa, şüphesiz ki Allah'ın (c.c.) insanı yaratmasında nice hikmetler ve gayeler vardır.

İnsanın yaratılış gayesinin imtihan, yani insanı çeşitli hal ve durumlarla sınamak olduğunu Kur'an-ı Kerim'de Yüce Allah bizlere haber vermektedir. "*Şüphesiz biz insanı karışım halindeki nutfeden yarattık ve onu imtihan edeceğiz*(نَبْتَلِيهِ). *Bu sebeple onu işitir ve görür kıldık."*[276] Ayette geçen "نَبْتَلِيهِ" kelime-i celîlesi bu hakikati açıkça ifade etmektedir. Yani "nebtelîhi" den maksat; O insanı başıboş bırakmak için yaratmadık, onu bir takım emanet ve sorumluluklarla yükümlü tutup kendisine görevler ve zor işler yükleyerek imtihana çekmek için yarattık, anlamındadır.[277] Nitekim bu durum; *"Hanginizin daha güzel ameller işleyeceğini sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O'dur"*[278] ayet-i kerimesi ile de ifade edilmiştir.

İnsanın ne ile imtihan edeceğine dair iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, insanın hayır ve şer ile sınanmasıdır. Diğeri ise insanın bolluk ve ferahlık vakitlerinde şükür, darlık ve sıkıntılı zamanlarında sabır ile sınanmasıdır.[279]

"Nebtelîhi" kelime-i celîlesine insanı mükellef kılarız manası da verilmiştir. Bu da iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi, yaratıldıktan sonra amel ile; ikincisi de, itaat edip etmeyeceği ile imtihan edilir şeklinde açıklanmıştır.[280]

Bu çerçevede imtihan, insanın Hakkı tanıması, helal ve haramları bilip ona göre yaşaması, ilahi emirler ve şer'i hükümlerle sorumlu tutulması, bolluk ve refahta

---

[276] İnsan, 76/2.
[277] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5497.
[278] Mülk, 67/2.
[279] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 448.
[280] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 449.

şükretmesi, darlık ve sıkıntıda sabretmesi, yaşayışında dosdoğru olup yoldan sapmaması şeklinde anlaşılabilir.[281] Fakat "*onu imtihan ederiz*" kaydı, Kur'an'da ifade edilen tüm yükümlülüklere işaret etmesi bakımından insanın bu sorumlulukların hepsinden imtihan edileceğini anlamak daha münasip olur.[282]

Allah (c.c.) insanı 'nutfe-i emşâc'dan yaratıp imtihan edeceğini buyurduktan sonra insana, imtihanın geçerli olması için gerekli olan şeyleri de verdiğini bildirmiştir.[283] İmtihanın gerçekleşebilmesi için yaratılışın tamamlanmış olması yani kemale ermesi gerekmektedir.[284] Bu nedenle Allah (c.c.) ayetin devamında insanı işitir ve görür kıldığını (فَجَعَلْنَاهُ بَصِيرًا سَمِيعًا) beyan etmektedir.

Cenâb-ı Hakk'ın insana kulak ve göz vermesi imtihandan sorumlu olmasının sebebidir. Zira Allah'ın (c.c.) insanı işiten ve gören kılmasından maksat, enfüsteki ve afaktaki delilleri görmesi ve ayetleri işitebilmesini mümkün kılmaktır.[285] İşte İlahi maksat bu olduğu için, idrak etmeye yarayan beş duyudan bilhassa en büyük ve en şereflileri olan bu iki duyuyu zikretmekle yetinmiştir.[286]

Zahiri ve batıni duyular düşüncenin oluşmasında ve ilimin elde edilmesinde insana yardım eden bir takım aletlerdir. Zahiri ve batini duyular ile insan eşyanın hakikatini anlar, hayır yolunu bilir, şer yolunu da ayırt eder.[287] İnsana duyuların verilmesiyle imtihan edilebilir ve mükellef kılınabilir duruma gelir.

---

[281] Suyûtî, **Durru'l-Mensûr,** c. 15, s. 148; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s.1434.
[282] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5498.
[283] Ebu'l Hasan Ali b. El- Vâhidî, **El-Vesît Fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994, c.4, s. 398; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 269; İbn. Kesîr, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c. 14, s. 206; Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 50.
[284] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 449.
[285] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 269.
[286] Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 51.
[287] Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 54-55.

Özetle, Allah (c.c.) insanı imtihan etmek ve mükellef kılmak için yaratmıştır. Ona imtihanın ve mükellefiyetinin geçerli olması için gerekli olan şeyleri de ihsan etti ki onlarda idrak etme ve temyizden kinaye olan işitme ve görme benzeri olan beş duyudur.

1.1.4.1. İnsan İradesi (3. Ayet)

اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ اِمَّا شَاكِرًا وَاِمَّا كَفُورًا

"Şüphesiz biz ona (doğru) yolu gösterdik. İster şükredici (mü'min) olsun ister nankör(kâfir)."

Allah (c.c.) kemâl-i hikmet ve kudretiyle insanı düzenleyip, zahiri ve bâtını duyularla doğru ve yanlışı birbirinden ayırt edebilecek yetenekle donattıktan sonra, insana hidayet ve mutluluk; dalâlet ve bedbahtlık yolunu açıklamış olduğunu bu ayet-i celile ile haber vermiştir.[288]

1.1.4.1.1. İnsanın Özgürlüğü ve Sorumluluğu

Yüce Allah insanı mükellef bir varlık olarak yaratmıştır. Mükellefiyet, "*Allah'ın (c.c.) aklî melekeleri yerinde olan insanı, hilafet ve emanet görevi ile sorumlu tutması*" demektir.[289] İnsanın sorumlu tutulmasından dolayı – İnsan Suresinin ikinci ayetinde de belirtildiği gibi- kendisine birtakım imtiyazların verilmesine neden olmuştur. Bu imtiyazların başında akıl gelmektedir. Bunun haricinde kendisini doğru yola ulaştıracak

[288] Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan**, s. 57.
[289] Muhsin Demirci, **Kur'an'ın Ana Konuları,** İFAV, İstanbul 2013, s. 123.

olan duyular[290] ve bu duyuların verileri neticesinde hayır ve şer seçimi noktasında kullanacağı irade verilmiştir.[291]

İnsanın fiilleri iradi ve gayr-i iradi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İnsan iradi fiillerinde özgürdür. Yüce Allah insanları istediklerini yapabilme kabiliyet ve kudretinde yaratmıştır.[292] Herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu özgürlük olarak tanımlanmaktadır.[293] İnsan kendisine tanınan bu özgürlük sayesinde herhangi bir şeyi yapıp yapmama gücüne sahiptir. Bu tercih gücüne ise irade denilmektedir. Kul özgür iradesi ile hayır ve şer yollarından birisini tercih edebilir. Kur'an-ı Kerim'de bu iki tercihten müspet olanı 'iman', menfi olanı da 'inkâr' olarak nitelendirmektedir.[294]

Ayette geçen اِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ "*şüphesiz ki biz ona (doğru) yolu gösterdik*" ibaresi müfessirler tarafından, deliller göstererek ve ayetler indirmek suretiyle biz insana; hidayet ve dalalet[295], hayır ve şer[296], mutluluk ve bedbahtlık[297], kurtuluş ve helak[298] yollarını açıkladık, şeklinde tefsir edilmiştir.

'Sebîl' lafz-ı celilesi her ne kadar birbirine yakın farklı kavramlarla tefsir edilmiş olsa da bu lafz-ı celileden yukarıda zikrettiğimiz tüm anlamları kapsayacak olan Fatiha Suresinde de açıklandığı üzere doğrudan doğruya Allah'a (c.c.) ve onun halis nimetlerine ulaştıran, Kur'an ile davet edilen, İslam dininin anlaşılmasının yerinde

---

[290] İnsan Suresi, 76/2.
[291] Bkz: İsra Suresi, 17/18-19; Kehf Suresi, 18/29;İnsan Suresi, 76/3.
[292] Demirci, **Kur'an'ın Ana Konuları**, s. 106.
[293] Türk Dil Kurumu, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=252961, (06.03.2017)
[294] Demirci, **Kur'an'ın Ana Konuları,** s. 106.
[295] Râzi, **Tefsîr-i Kebîr**, c. 30, s. 238; Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 449; Nesefi, **Tefsîru Nesefî,** c. 3, s. 577; İbn. Kesir, **Tefsîru'l Kurâni'l Azîm**, c.14, s.206; Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c. 29, s. 153; Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.
[296] Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 149; Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.
[297] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 449; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 149.
[298] Râzi, **Tefsîr-i Kebîr**, c. 30, s. 238.

olacağı kanaatindeyiz.[299] Nitekim İslam ile insanlara hidayet ve hayır yolları açık bir şekilde tarif edilmiştir. Bunların dışında kalanlar ise hak dinin dışında kalan yollardır. Bu vecihle "*şüphesiz ki biz ona (doğru) yolu gösterdik"* ibaresini şu şekilde açıklamak mümkündür; enfüste ve afakta, başlangıç ve nihayetiyle hak yola iletmek üzere işitilecek, görülecek ve düşünülecek Kur'an ve kâinat ayetleri, akli ve nakli deliller ortaya koyarak, ona işitme, görme ve sezme kuvveleri vererek, nereden gelip nereye gideceğini ve son murada ermek için Rabbine hangi yoldan gitmesi ve ne gibi görevleri yapması gerektiğini anlatarak irşâd ettik.[300]

Yüce Allah (c.c.) insana doğru yolu gösterdiğini beyan buyurduktan sonra, onun özgür iradesi ile bir tercih yaptığını bildirmek için "*İster şükredici (mü'min) olsun ister nankör(kâfir)"*[301] buyurmuştur. Allah (c.c.) insana karşı çok lütufkâr davranmakta ve ona deliller (ayetler) şeklinde o kadar nimet ve ihsan göstermektedir ki insanın buna verebileceği tek cevap bulunmaktadır. Bu cevap Allah'ın (c.c.) vermiş olduğu tüm nimetlere şükretmektir. Yalnız bu şükür Allah'ın ayetlerini iyi anlayıp takdir etmekle mümkündür.[302]

Şükür, nimeti düşünüp onu göstermek, ortaya çıkartmak[303]; Allah'ın (c.c.) lütfettiği iyiliğe, insanın karşılık vermesidir.[304] Ayrıca şükrü, kişinin kendisine nimet verenin zikri ile dolup taşmasıdır şeklinde tarif eden Rağıb el- İsfehâni şükrün üç çeşidinin olduğunu açıklamıştır:

1- Kalbin Şükrü: Nimeti tasavvur etmektir.

2- Dilin Şükrü: Nimet vereni övmektir.

---

[299] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.8, s. 5499.
[300] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c.8, s. 5499.
[301] İnsan, 76/3.
[302] Toshihiko İzutsu, **Kur'an'da Allah-İnsan**, Süleyman Ateş (Çev.), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts., s. 270.
[303] Rağıb, **Müfredât**, s. 461.
[304] İzutsu, **Kur'an'da Allah-İnsan**, s. 270.

3- Diğer Azaların Şükrü: Nimetin hakkı oranında karşılığını vermektir.[305]

İnsanlar arası ahlaki münasebetleri yöneten kurallara göre, bir başkasına yapılan iyilik, nimet vermek anlamına gelir. Yapılan bu iyiliğe karşı kadirbilir bir tavır takınılması ve teşekkür edilmesi gerekmektedir. İlahi nimetlere karşı tavır da aynı şekilde olması gerekmektedir. Bunun için insan ya doğruyu seçerek şükreder, ya da yanlışı seçerek nankörlük eder.[306]

Kur'an-ı Kerim'de insana sürekli olarak hayatında yararlandığı şeylerin, Allah'ın bir lütfu olduğu hatırlatılır. Bu sebeple de insanın Allah'a (c.c.) şükretmesi istenir. Şükür ve iman arasında çok yakın bir anlam bağı vardır. Bu sebeple Kur'an'da şükür kavramı birçok yerde iman manasında (eş anlamlı) kullanılmıştır.[307]

Küfür ise kelime anlamı olarak bir şeyi örtmek anlamına gelmektedir. Gecenin, şahısları örtmesinden; çiftçinin tohumları gizlemesinden dolayı bunlar 'kâfir' diye isimlendirilmişlerdir.[308] İslam'dan önce Araplar arasında küfür, birisinin yaptığı iyiliğe veya verdiği nimete karşı kadir bilmeyip nankörlük etmek anlamında kullanılmaktaydı. Bu manada k-f-r kökünden türeyen küfür, 'teşekkür etmek' anlamındaki şükrün karşıt anlamıdır. Fakat bu kelime Kur'an semantiği açısından, İslam öncesi anlamından alınarak iman merkezli çok önemli bir anlamda, imanın karşıtı olan inkâr anlamında kullanılmıştır. Küfür, basit bir nankörlük hareketi değil, Allah'a (c.c.) karşı, O'nun yaptığı iyiliğe ve lütfettiği nimetlere karşı nankörlüktür. [309]

K-f-r kökü Kur'an'da temel olarak iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlar *kadirbilmezlik* ve *inançsızlık*tır. Bu iki kavram Kur'an'da birbirine sıkı bir kavramsal bağ ile bağlıdırlar. Allah'ın insanlara şükretmeyi gerektiren nimetleri, insanı iman

---

[305] Rağıb, **Müfredât**, s. 461.
[306] İzutsu, **Kur'an'da Allah-İnsan**, s. 271-273.
[307] İzutsu, **Kur'an'da Allah-İnsan**, s. 28,29-271.
[308] Rağıb, **Müfredât**, s. 715.
[309] İzutsu, **Kur'an'da Allah-İnsan**, s. 28.

etmeye iletmesi gerekmektedir. İman etmeyi reddeden kimseler ise kâfir olarak nitelendirilmektedir.[310]

Yukarıda Allah'ın (c.c.) insana akıl ve bir takım zahiri ve batıni duyular vererek ona hidayet yolunu gösterdiğini ifade etmiştik. Bundan sonra "*İster şükredici (mü'min) olsun ister nankör(kâfir)"*şeklindeki ifadeye göre, isterse irşat ve hidayet nimetinin kıymetini bilerek Rabbine şükretmek üzere hayır, hak ve itaat yoluna girer; isterse de nakörlükle Allah'ın nimetlerini inkâr ederek küfre girer. Böylece şer ve günah yolunda ilerler.[311]

Bu hidayet ve irşattan sonra insanı şükredici ve nankör diye ikiye ayırmada, bir taraftan şükretmeye teşvik, diğer taraftan da küfürden sakındırmak için "*dilediğinizi yapın*"[312] tarzında insanın tercihine hitap eden ve kısaca ifade edilmiş vaad ve tehdit vardır.[313] Bu ayetin akabinde gelecek olan ayetlerde kâfirlerin ve müminlerin durumlarından bahseden ayetler de bu vakıayı kanıtlar niteliktedir. Bu ayet insanın özgür seçimlerini ifade eden ayetlerden birisidir. Bu konuyla ilgili şu ayetleri nazara verebiliriz:

"*Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz… Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir*."[314]

"*De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.*"[315]

Ayet-i kerimede geçen şâkir ve kefûr kavramları birlikte zikredildiği halde, her ikisi de mübalağa manası ifade eden şekûr ve kefûr vezninde zikredilmemiştir. Bunun

---

[310] Toshihiko İzutsu, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar**, Selahattin Ayaz (çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2011, s. 205,206.
[311] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5549-5550; Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.
[312] Fussilet, 41/40.
[313] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5550.
[314] İsra, 17/18-19.
[315] Kehf, 18/29.

sebebi ise şükürde aşırılığın söz konusu olmayıp, küfürde olabileceğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Allah'a (c.c.) karşı hakkınca şükretmek mümkün değildir. Bundan dolayı şükürde mübalağa söz konusu olamaz diyebiliriz fakat küfürde mübalağa söz konusudur.[316]

Yüce Allah (c.c.) insanı yaratıp, onu imtihan etmek için kâmil kıvama getirmiştir. Bu imtihanın neticesi olarak ise dünya hayatında kendisine iman edip, şükreden ve salih ameller işleyen kullarının amellerini zayi etmeyip ona ahirette lütuflarda bulunacaktır. Bunun karşısında ise dünya hayatında Rabbine karşı nankörlük edip O'nu (c.c.) inkâr eden kimselere de yaptıkları kötülüklerin karşılığı olarak da elem verici ve aşağılayıcı cezalar takdir edilecektir. İşte ayet-i kerime insanın özgür iradesi ile tercih edeceği bu yolları bildirdikten sonra bu yolların karşılığı olan cennetliklerin ve cehennemliklerin ahvallerinden bahsederek devam etmektedir.

[316] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 450.

İKİNCİ BÖLÜM

AHİRET, CEHENNEM AZABI, CENNETLİKLERİN NİTELİKLERİ VE CENNET NİMETLERİ (SURENİN 4-21. AYETLERİ ARASI)

2.1. CEHENNEM AZABI

Yüce Allah, bu hayatı oyun ve eğlence olsun diye yaratmamıştır. Bu yaşam elbette bir gayeye yöneliktir. Bu gaye ise Kur'an'da açık bir şekilde zikredildiği üzere imtihandır.[317] Bu imtihanın geçerli olması için de Allah (c.c.), insana bir takım nitelik ve kuvvetler vererek onun yaratılışını tamamlamış ve imtihana hazır bir hale getirmiştir.[318] Bununla birlikte insanların doğru yolu bulmaları için kendilerine peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek doğru yolu irşad etmiştir.[319] Fakat tarihin her döneminde bir grup insan Allah'ın ayetlerini ve delillerini bu ihsanlara rağmen inkâr ederek dalâlet, nankörlük ve küfür yolunu tercih etmiştir. Elbette bu tercihlerin ahirette bir karşılığı olacaktır. Yüce Allah (c.c.) kâfir kulları için hazırlamış olduğu elem verici azapların bir kısmını bu surede zikretmiştir.

2.1.1. Kâfirlerin Ahiretteki Akıbeti

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا (4)

[317] Mülk, 67/3; İnsan, 76/2.
[318] Bu nitelikler daha önce de zikrettiğimiz üzere başta akıl, irade ve duyu organları vesairedir. Bkz: Bakara, 2/164-242; İsra, 17/36; İnsan, 76/2; Beled, 90/8-10.
[319] Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.

"Şüphesiz biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık."

Kâfir, Allah'ın (c.c.) birliğini veya peygamberliği veya şeriatı ya da her üçünü birden inkâr eden kişi için kullanılmaktadır.[320] Bu kimseler için ahirette kendilerini bekleyen elim bir azap vardır.

İslam âlimleri bu ayet-i kerimeyi delil göstererek cehennemin hali hazırda mevcut olduğunu, yani yaratılmış olduğunu söylemektedirler. Nitekim ayette gecen "اعتدنا" lafzı mazi fiil olup, geçmiş zamanda 'hazırladık' anlamına gelmektedir. Yani cehennemin hazırlanmış olduğunu bildirmektedir.[321]

Ayette geçen "سلاسيل" lafzı, "سلسلة" kelimesinin çoğulu olup[322], kâfirlerin ayaklarına vurularak cehenneme sürüklenecekleri zincirlerdir.[323] Bu lafz-ı celile Kur'an'da üç ayrı yerde zikredilmektedir[324]:

"*O zaman onlar, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hâlde kaynar suda sürüklenecekler*."[325]

"*Sonra uzunluğu yetmiş arşın olan zincire vurun onu*."[326]

Yukarıda geçen ayet-i kerimede ifade olunduğu üzere, uzunluğu yetmiş arşın olan bu zincirlerle kâfirler sürüklenerek cehenneme atılacaklardır.[327]

---

[320] Rağıb, **Müfredât**, s. 714.
[321] Razi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240.
[322] Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577.
[323] Sırrı Paşa, **Sırr-ı İnsan**, s. 73; Ezher İslami Araştırmalar Kurulu Komisyonu, **Tefsîru'l-Vesît Li'l Kur'âni'l-Kerîm**, Mısır 1992, c. 8, s. 1703.
[324] Muhammed Fuâd Abdulbâki, **El-Mu'cemü'l-Müfehres Li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Daru'l Marife, Beyrut 2010, s. 600-602.
[325] Mü'min, 40/71.
[326] Hakka, 69/32.
[327] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 239.

Ayete göre cehenneme sürülecek olan kâfirlerin bağlanacakları zincirlerin bir çeşidi de "اغلال"dır. Bu lafız "غل" kelimesinin çoğuludur. Kâfirlerin boyunlarına takılan tasmalar ve ellerinin de bu tasmalara/boyunlarına bağlanılmasını ifade eder.[328] Kâfirlerin boyunlarına takılacak olan bu halkalar, onların Allah'ı (c.c.) aciz bırakabileceklerinden dolayı değil, onları zelil kılmak için takılacaktır.[329] Kur'an-ı Kerim'de bu halin tasvir edildiği diğer ayetler ise şunlardır:

"*Doğrusu Biz; onların boyunlarına, çenelerine kadar varan demir halkalar geçirdik. Bunun için artık başları yukarı kalkıktır.*"[330]

"*Tutun onu da (ellerini, boynunu) bağlayın*."[331]

"*Eğer şaşacaksan, asıl şaşılacak olan onların, "Biz toprak olunca yeniden mi yaratılacakmışız?" demeleridir. İşte bunlar Rablerini inkâr edenlerdir. İşte onlar boyunlarına demir halkalar vurulanlardır ve işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.*"[332]

Son olarak zikrettiğimiz ayet-i kerimede de görüldüğü üzere, boyunlarına demir halkalar takılacak olan güruhun, iman esaslarından biri olan, tekrardan dirilişi ve âlemlerin Rabbi olan Allah'ı (c.c.) inkâr eden, kâfir zümresi olduğu ortadadır.

Bu ayet-i kerime de kâfirleri bekleyen kötü akıbetten son zikredileni de "سعير"dir ki, bu lafız; yakılıp tutuşturulmuş[333], şiddetli[334]ve alevli ateş[335] anlamına gelmektedir.

---

[328] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 538; Vahidi, **Vesît**, c.4, s 399; Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 453; Sırrı Paşa, **Sırr-ı İnsan**, s. 73.
[329] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 453.
[330] Yasin, 36/8.
[331] Hakka, 69/30.
[332] Rad, 13/5.
[333] Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577; Suyutî, **Tefsiru'l Celâleyn,** s.578; Sabûnî, **Safvetü't -Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.
[334] Vahidi, **Vesît**, c.4, s 399.
[335] Rağıb, **Müfredât**, s. 410; Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.

Hazırlanmış olan bu ateşte Allah'ı (c.c.) ve onun ayetlerini inkâr etmelerinden dolayı, kâfirlerin cesetleri odun olacaktır. Yani orada yanarak azap göreceklerdir.[336]

Yüce Allah bu ayet-i kerimede ahirette hüsrana uğrayacak olan kâfirlerin ahvallerinden kısa bir şekilde bahsettikten sonra uzun bir şekilde, cennetiyle lütuflandıracağı, şükredici mümin kullarını bekleyen nimetlerden bahsetmektedir. Allah'ın (c.c.) azab verici durumdan kısaca bahsedip, cennetliklerin kavuşacağı nimetlerden uzun uzadıya bahsetmesi O'nun (c.c.) rahmetinin azabına ne kadar galebe çaldığını gösteren durumlardan biridir. Şimdi de cennetliklere ihsan edilecek nimetlerden devam edelim.

2.2. CENNET NİMETLERİ VE CENNETLİKLERİN NİTELİKLERİ

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِن كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا (5)

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا (6)

"Muhakkak ki ebrâr olanlar (iyiler), katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allah'ın kulları ondan içer, onu (istedikleri şekilde) fışkırtıp akıtırlar."

2.2.1. Cennetteki Nimetlere Nail Olan Kullar (Ebrâr)

Ebrâr (ابرار); iyilik sahibi, hayır sahibi, itaat edici anlamında dolan بر kelimesinin ya da; iyilik yapıp ihsanda bulunan, sözünde ve yemininde duran kimse anlamına gelen بار kelimesinin çoğuludur.[337] "Birr" lafzı, deniz kelimesinin zıddı olan kara parçası anlamına gelmektedir. Genişlik anlamı tasavvur edildiğinden "birr" kelimesi de bundan türetilmiştir. Bu çerçevede "birr" hayırlı işlerde genişlik olarak kullanılmaktadır. Bu

[336] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl,** c. 5, s. 269; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s.153; Sırrı Paşa, **Sırr-ı İnsan**, s. 73; Sabûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434

[337] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Razi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240; Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 154; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5500.

kavram Kur'an'da: "Şüphesiz, iyilik eden ve bağışlayan da O'dur."[338] ayet-i kerimesinde Allah (c.c.) için kullanılmıştır. Bu sahada kullanıldığında sevap ve mükâfat verme anlamında kullanılır. Kul içinse, Allah'a (c.c.) itaati ve bağlılığı anlamında kullanılır. [339]

Müfessirler "ebrâr" kelimesini birbirinden farklı şekilde izah etmişlerdir. Bu tarifleri; Sadık olanlar[340], Allah'ın (c.c.) haklarını yerine getirenler[341], karıncayı dahi incitmeyenler[342], kimseye eziyet vermeyenler[343], Allah'a (c.c.) iman edenler[344], imanlarında sadık olanlar[345], adaklarını yerine getirenler[346], Allah'a (c.c.) itaat edenler[347], farzları yerine getirmede Allah'a itaat eden ve günahlardan kaçınanlar[348] olarak nazara verebiliriz.

"Birr" insanı, Allah'a (c.c.) yaklaştıran iyiliklerin ve hayırlı amellerin hepsini kapsayan isimdir. Allah'u Teâlâ: "*Muhakkak ki ebrâr (iyiler) Neîm cennetlerindedir. Ve muhakkak ki füccâr (günahkârlar) da cehennemdedirler*."[349] buyurup "birr"i, fücurun mukabili olarak zikretmektedir. Ve yine: "*İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.*"[350] ayet-i kerimesinde de günahın zıddı olarak kullanmıştır. Bundan dolayı diyebiliriz ki, "birr", insanı sevaba ve ecre layık kılan her hayırlı amelin hepsini kapsamına alan isimdir.[351]

---

[338] Tûr suresi, 52/28.
[339] Rağıb, **Müfredât**, s. 114.
[340] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 453.
[341] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 453; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s.154.
[342] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 154.
[343] Kurtûbi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân**, c. 21, s. 453.
[344] Razi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240.
[345] Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577.
[346] Nesefi, **Tefsiru'n-Nesefî**, c.29, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 154.
[347] Vâhidi, **Vesît**, c. 4, s. 399, Suyûtî, **Tefsîru'l-Celâleyn**, s. 578.
[348] Taberi, **Câmiu'l-Beyan,** c. 23, s. 538.
[349] İnfitâr, 82/13-14.
[350] Mâide, 5/2.
[351] Sırrı Paşa, **Sırr-ı İnsan**, s. 78.

Peygamber Efendimiz'e (s.a.v) iyilik nedir şeklinde sorulunca şu ayet-i kerimeyi okuduğu rivayet edilmektedir: "*İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.*"[352] Bu ayetten açıkça anlaşıldığına göre iyilik yalnızca ameli bir eylem değil, aynı zamanda itikadi bir mevzudur. Bir kimsenin ebrâr sayılabilmesi için, bu ayette nazar-ı itibara verilen hususları bünyesinde bulundurması gereklidir. İtikadi noktada bunlar; Allah'u Teâlâ'ya, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere iman etmektir. Bunlarla birlikte ameli açıdan; Kendisinde bulunan maldan tasadduk etmek, namazı kılmak ve zekât vermek, ahde vefa göstermek, zor ve sıkıntılı vakitlerde sabretmek, kişinin ebrâr'dan olduğunu gösteren delillerdir. Ayrıca ayetin sonunda da Yücek Allah'ın (c.c.), bu kimseleri sadakatle ve takva ile vasıflandırdığı ortadadır. Ebrâr olan aynı zamanda sadık ve muttaki olandır da diyebiliriz.

2.2.2. Katkısı Kâfur Olan İçecek

Yüce Allah (c.c.) dünya hayatındaki ömrünü sadakat ve takva ile tamamlamış ebrâr kulları için cennette çeşitli nimetler ihsan edecektir. Bunlardan biri de katkısı kâfur olan bir kadehten içecekleri cennet şarabıdır. Sözlükte كأس (ke's), içinde şarap olan dolu kadeh için kullanılmaktadır. İçinde şarap olmayan kadeh 'ke's' diye isimlendirilmez.[353] Asıl manada içinde içecek bulunan kadehin kendisidir. Fakat içindeki içki için de

[352] Bakara, 2/177.

[353] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 454; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l Meânî**, c. 29, s. 154; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5501; Derviş, **İrabu'l-Kur'ân**, c. 8, s. 162.

kullanılır. İçki içenlerin asıl maksatları neşe olduğundan "sebebi zikredip neticeyi kastetmek" yoluyla ke's, tam neşeden mecaz olur. Şu halde dolu kadeh, vereceği neşede hiç sarhoşluk ve sersemlik bulunmayan, her türlü gam ve kederden uzak saf ve duru bir hayat zevki demek olur. Bu sebeple ke's tabirinde gözetilen tam neşe kaidesi dünya kadehlerinde yoktur. Onlar bir neşeye bedel bin bir yıkım ve tahrip ile doludur. Bu sebeple dünya şarabı Kur'an'da "*Şeytan işi bir pislik*"[354], "*günahları faydalarından büyük*"[355] şeklinde nitelendiği halde, ahiret şarabı "*tertemiz bir içecek*"[356] şeklinde nitelenmiştir.[357]

مزاجها ism-i alet manasında, bir şeye katılan katkı demektir.[358] Mesela bir şerbete katılan gül suyu onun mizacı, katkısı olmuştur. Sonundaki "ها" zamiri, kadehin yerini tutmaktadır. Ke's, dolu kadehin kendisinin adı olduğuna göre kâfur, kadehin mizacı, katkısı olmuş olur.[359]

Ke's kadehinden içilecek şarabın katkısı olan 'kâfur' hakkında müfessirlerin farklı izahları bulunmaktadır. Bu görüşler:

1- Ayetteki kâfur ile kastedilen dünyada ki bildiğimiz kâfurdur. Ayette kastedilen kâfurun beyazlığı, kokusu ve serinliğidir.[360] Kâfur, beyaz, hoş bir renkte, güzel kokulu, serin, antiseptik yani kötü kokuya karşı ve kalbi kuvvetlendirme özelliği olan meşhur bir şeydir.[361]

---

[354] Maide, 5/90.
[355] Bakara, 2/219.
[356] İnsan, 76/21.
[357] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5501-02.
[358] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 154; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5501.
[359] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5502.
[360] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 454, İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 208; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5503.
[361] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5503.

2- Kâfur, meşhur olan görüşe ve İbn. Abbas'a (r.a.) göre, cennetteki bir pınarın ismidir.[362] O pınara "Aynu'l-Kâfur" denilir.[363] Cennette ebrâr kulların içeceği şarabın katkısı bu cennetin suyudur. Kokusu beyazlığı ve serinliği ile cennetteki bu pınar kâfura benzer.[364]

3- Mukâtil'den (r.a.) nakledilen bu görüşe göre kâfur, dünyada bildiğimiz kâfurdan değildir. Yüce Allah (c.c.) katında bulunan nimetleri daha iyi anlayabilmemiz için, bizim dünyada bildiğimiz şeylerle anlatmıştır.[365] Bu manada dünyada bilinmeyen bambaşka bir içki katkısı demek olur.[366]

2.2.3. Diledikleri Gibi Kullanacakları Bir Pınar

Yüce Allah'ın (c.c.) kullarına olan ihsanını saymak elbette mümkün değildir. O'nun cennete giren muttaki kullarına ihsan edeceği nimetlerden birisi de o halis kulların diledikleri gibi istifade edebilecekleri cennet pınarıdır.

Ayet-i kerimede zikredilen عينا(pınar) lafzı, kâfur'dan bedel veya atf-ı beyandır. Yani o kâsenin katkısı olan kâfur, bir ayn; bir kaynaktan çıkar anlamındadır.[367] Diğer bir takdire göre ise يشربون fiilinin mefulüdür. Bu takdirde ise, katkısı kâfur olan o kadehten, devamlı akan ve ebedi hayat kaynağı olan bir çeşme suyu veya o su ile karıştırılmış bir içki içerler anlamında olur.[368]

---

[362] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 454; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5501.

[363] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 454; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1434.

[364] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577.

[365] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 455.

[366] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5503.

[367] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5503.

[368] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5503.

O kâfur katkılı şaraptan veya o pınardan "*Allah'ın kulları içerler*." Burada "*Allah'ın kulları*" terkibi ile kastedilen 'ebrârın' kendisi olma ihtimali olduğu gibi, genel mananın anlaşılması da mümkündür.[369]

Allah'ın halis kulları o pınarın suyunu; istedikleri yere kolay kolay akıtırlar[370], diledikleri gibi kana kana içerler[371], suları diledikleri yere götürürler ve onlar nereye giderse o su onları takip eder, her nereye yönelirlerse su oraya yönelir.[372]

2.2.4. Adaklarını (Sözlerini) Yerine Getirirler

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا (7)

"O kullar adaklarını (sözlerini)yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar."

Allah'u Teâlâ ebrâr kullarının cennette kavuşacakları nimetlerden bahsettikten sonra, onların bu güzel vasıflara nail olmasına vesile olan üstün vasıflarından bahsetmiştir.[373] İnsan suresi kapsamında cennetliklerin vasıflarından bahsedeceğimiz bu ve gelecek diğer ayetler, daha önce özetle geçen ebrâr'ın (iyi kullar) bir tür açıklaması konumundadır. Allah (c.c.) sâlih kullarının ahirette mükâfata kavuşmalarına vesile olan dünyadaki hallerini, ahlaklarını, ruh hallerini fikir ve gayelerini açıklamaya başlamaktadır. Onların bu iyililere nasıl ulaştığını açıklamaktadır.[374] Yani önceki ayetlerde açıklamış olduğumuz nimetlere ulaşan Allah'ın kulları için; "Neden böyle bir mükâfata nail oldular?" şeklindeki mukadder bir soruya cevap niteliğindedir.[375]

---

[369] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504.
[370] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Suyûti, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 150; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504.
[371] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504.
[372] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 456.
[373] Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1435.
[374] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504.
[375] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c.29, s. 155.

Bu iyi kulların zikredilen ilk vasfı adaklarını (sözlerini) yerine getirmeleridir. Adak veya söz vermek şeklinde anlam verilen نذر (nezir) lafzı lügatte: "*Kişinin kendisi için vacip olmayan bir şeyi, bir işin olması şartıyla kendisine vacip (zorunlu) kılmasıdır.*"[376] Örneğin bir kimse; "*Eğer, hastam iyileşirse; kaybolan kişi gelirse… şunu yapacağım.*" şeklinde beyanda bulunduğunda kendisine vacip olamayan bir şeyi vacip kılmış olur.[377]

'Nezir' lafzının ayetteki anlamı konusunda müfessirler tarafından genellikle iki farklı yorum yapılmıştır. İlk yoruma göre nezir, genel olarak Allah'ın (c.c.) insanlara yüklemiş olduğu bütün görevleri ifade eder. Bu durumda ayetin anlamı şu şekilde olur: "Onlar Allah'ın kendilerine yüklediği bütün vacipleri yerine getirirler; emirlerine uyar, yasaklarından kaçınırlar." Dolayısıyla bu kavramın muhtevasına iman, namaz, oruç gibi her türlü itaatte bulunulması gereken hususlar girer.[378] Diğer bir yoruma göre nezir kavramı yukarıda zikrettiğimiz terim anlamında kullanılmıştır. Bu yoruma göre ise ayeti şu şekilde anlamak gerekir: "Onlar bir iyilik yapmayı adadıklarında, gönüllü olarak ibadet etmeye niyetlenip karar verdikleri takdirde bunu mutlaka yerine getirirler."[379] Buna bağlı olarak kendi üzerlerine vacip olamayan şeyleri üzerlerine vacip kılarak, onları eksiksiz yerine getiren kimseler, Allah'ın (c.c.) emrettiklerini ve vacip kıldıklarını daha bir itina ile yerine getirirler.[380]

Ayet-i kerimede dikkatleri çeken hususlardan biri de يوفون (yerine getirirler) fiilinin muzari sîgada kullanılmış olmasıdır. Bunu şu şekilde izah edebiliriz: Muzari fiil Arapçada geniş zaman anlamında da kullanılabilir. Bu bakımdan bu ayetin kapsamına

---

[376] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c.23, s. 541; Rağıb, **Müfredât**, s. 797; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 457.
[377] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 241.
[378] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c.23, s. 541; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 242; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 209; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 151.
[379] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 241; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 457.
[380] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 241; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577.

giren kimseler, bu davranışı bir iki defa yerine getirmekle kalmaz, hayatı boyunca sözüne ve adağına sadık olur.[381]

Allah'ın (c.c.) halis kullarının zikrettiği diğer bir vasfı da şerri her yeri ve her şeyi kuşatmış olan bir günden korkmalarıdır. Ayette geçen *mustatîr* lafzı, uçan, uçuşan anlamına gelmektedir. Sabah aydınlığının ve ateşin ufuklara dağılıp yayılması kabiliyetinde olan demektir.[382] Katade, o günü, şerri gökleri ve yeri kaplayacak şekilde yayılır, şeklinde tarif etmiştir. Mukâtil ise, şerri korkutucu olan o gün; gök yarılır, yıldızlar dağılır, melekler korkar, dağlar dağılır ve sular kaynar demiştir.[383]

Kıyamet gününde Allah'ın (c.c.) huzurunda verecekleri hesabın kaygı ve korkusunu taşır, hatlarını bu sorumluluğun vermiş olduğu bilinçle yaşarlar. Ayette kıyamet ve ahiret inancının, amelî yaşantımız üzerindeki etki ve bunun kurtarıcı değeri ortaya konmaktadır.[384] Allah'ın (c.c.) rahmet ettiği kullar hariç o günün şerri her insanı kuşatır.[385]

2.2.5. Allah rızası için yedirirler

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا (8)

إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنكُمْ جَزَاء وَلَا شُكُورًا (9)

"Allah sevgisi için (veya yemeğe olan sevgilerine rağmen) yoksula, yetime ve esîre yedirirler. Sizi ancak Allah rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık, ne de bir teşekkür bekliyoruz."

---

[381] Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c.29, s. 155; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504; İbn. Âşur, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 29, s. 382.
[382] Vâhidî, **Vesît**, c. 4, s. 400; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl,** c.5, s. 270; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5504.
[383] Vâhidî, **Vesît**, c. 4, s. 400; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 458.
[384] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 518.
[385] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 209.

İnsan suresinde zikredilen, cennette mükâfatlara nail olacak olan ebrârın niteliklerinden bir başkası, insanlardan karşılık ve teşekkür beklemeden, Allah'ın (c.c.) rızası ve sevgisini amaçlayarak infakta bulunmaları, yoksula, yetime ve esire sahip çıkarak onları doyurmalarıdır.

Giriş bölümündeki Sebeb-i Nüzul başlığı altında açıkladığımız üzere bu ayetlerin Hz. Ali (r.a.) ve eşi Hz. Fatıma (r.a.) hakkında nazil olduğuna dair rivayetler vakidir.[386] Allah (c.c.) surenin başında insanı imtihan etmek için yarattığını, daha sonra herkese hidayet ve dalâlet yollarını gösterdiğini bildirmiştir. Bunun mukabilinde insanları şükreden mümin ve nankörlük eden kâfir diye sınıflandırmıştır. Nankörlerin müstahak olduğu ikabdan bahsetmiş, ardından, şükreden kimseler için mükâfatlardan bahsetmiştir. Bu süreçte "muhakkak ki iyiler", "içerler", "korkarlar" şeklinde çoğul sığalar kullanılmıştır. Dolayısıyla bu ifadeler bütün iyileri, bütün şükredenleri kapsamaktadır. Bu gibi ifadeleri tek bir şahsa indirmek doğru değildir. Çünkü surenin başından buraya kadar ki nazmı, bu ifadenin, ebrâr ve muttaki olan kulların hepsinin durumunu ifade eden bir beyan olmasını gerektirir. Tabi ki Hz. Ali (r.a.), Hz. Fatıma (r.a.) ve muttaki diğer sahabelerin bu ayetin muhtevasına girdikleri inkâr edilemez bir hakikattir.[387]

İyi kulların "*yemek yedirirler*" şeklinde vasıflandırılmalarının sebebi, bu iyiliğin en makbul iyilik çeşidi olması sebebiyledir. Nitekim insan yemek sayesinde hayatta kalabilir ve gücünü koruyabilir.[388]

Ayet-i kerimede geçen على هبه ibaresindeki "ه" zamirinin nereye raci olduğu hakkında müfessirlerin farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşler:

a) İlk görüşe göre zamir "*yemek*" kelimesine racidir.[389] Bu durumda ayetin anlamı: "*yemeğe olan sevgilerine ve ihtiyaçlarına rağmen fakire, yoksula, yetime ve*

---

[386] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 244; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 462.
[387] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 244; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 461.
[388] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 244.

esîre yedirirler" şeklinde olur. Sevmesine rağmen ifadesi ile gözden çıkardıkları değersiz ve kıymetsiz değil, sevdikleri ve faydalanabilecekleri nimetleri muhtaçlara verdikleri bildirilmektedir. Bu ayette ferâgat ahlakının, mümin kardeşine veya bir yabancıya karşı sorumluluk duygusunun en veciz tanımı ve bunun İslam'daki önemi dile getirilmiştir.[390] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu hususu destekleyen başka ayetler de mevcuttur. Onlar:

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve yerden sizin için çıkardıklarımızdan Allah yolunda harcayın. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın ve bilin ki Allah, her bakımdan zengindir, övülmeye lâyıktır."[391]

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."[392]

"Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."[393]

b) Bir diğer görüşte zamirin Allah'a (c.c.) raci olduğudur.[394] Buna göre ise ayetin anlamı: "*Allah sevgisi için yoksula, yetime ve esîre yedirirler."* şeklinde olur.

---

[389] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 210.

[390] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 518.

[391] Bakara, 2/267.

[392] Al-i İmran, 3/92.

[393] Haşr, 59/9.

[394] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 210.

c) Bu görüşe göre ise yedirmeyi sevdiklerinden dolayı yedirirler denilmektedir.[395] Ayetin anlamı ise: "*Yedirmeyi severek yedirirler*" şeklinde olur.

Bu görüşler içerisinde en çok rağbet edileni ilk görüştür. Çünkü yukarıda da açıkladığımız üzere ihtiyaç halinde iken başkasını kendine tercih etmek üstün bir ahlaki tutumdur ve böyle bir ahlak methedilmeye değerdir. Ayet devamında yemeğin kimlere yedirildiğini yani ihtiyaç sahiplerini zikretmiştir. Bunlar; çalışıp çabalayıp kazanmaktan aciz olan yoksullar[396], babası vefat etmiş geçimini sağlayamayan yetimler[397] ve esirlerdir. Esirin kim olduğu konusunda müfessirler farklı beyanlarda bulunmuşlardır. Bu görüşler:

a- İbn. Abbas, Hasan el-Basri ve Katade'ye ait olan görüşe göre, esirlerden kasıt savaşta ele geçirilen müşrik tutsaklardır.[398] Peygamber Efendimiz (s.a.v.) savaşta ele geçirilen esirleri Müslümanlara teslim edip onlara iyi muamelede bulunulmasını emretmiştir.[399] Bu ayette esir ile kastedilenin müşrik veya kâfir esirler olması durumunda, ehl-i kıbleden olan bir Müslüman esire ikramda bulunulması hayli hayli gerekli olur.[400]

b- Esir, memluk olan başkasının mülkünde olan köledir.[401]

c- Esir, mahkum olan Müslümanlardır.[402]

---

[395] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459.
[396] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5505.
[397] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 154.
[398] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459.
[399] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 210; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 154.
[400] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245.
[401] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 154.
[402] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 459; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 154.

d- Esir, borçlu kimse demektir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.) bir hadisinde: "*Sana borçlu olan senin esirindir. Öyleyse esirine güzel davran.*"[403] buyurmuştur.

Son derece vefakâr ve sorumluluk bilincine sahip olan bu müminler, tüm bu özverili davranışları, gösteriş veya herhangi bir menfaat, hatta bir teşekkür karşılığında değil, sadece ve sadece Allah'ın (c.c.) rızasını kazanmak için yaptıkları bildirilmektedir.[404]

Başkalarına yapılan iyilik bazen Allah (c.c.) için, bazen bir karşılık, bazen de övgüye mazhar olmak için yapılabilir. Son ikisi için yani karşılık bekleme ve gösteriş için yapılan iyilik Allah (c.c.) katında makbul değildir. İyilikleri ve sadakaları boşa çıkaran bir davranıştır. Bu konu ile ilgili Yüce Allah (c.c.): "*Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler.*"[405] buyurmaktadır. Allah Teâlâ katında makbul olan ilkidir. Yani Allah rızası için yapılan iyiliktir.[406]

2.2.6. Rablerinden Korkarlar

إِنَّا نَخَافُ مِن رَّبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا (10)

فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَٰلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا (11)

---

[403] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 245.
[404] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 518.
[405] Bakara, 2/264.
[406] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 246.

"*Biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir.*"

Yaptıkları iyilikleri sadece Allah rızası için yapan bu ebrâr kulların, ahiret günü endişesi taşıdıkları, o günün şerrinden dolayı Rablerinden korktukları haber verilmektedir. Allah'ın (c.c.) kulları, yoksul ve muhtaç kimseleri doyururken niyetlerinin bir karşılık ve hatta bir teşekkür olmadığını, arzu ettikleri şeyin Allah'ın (c.c.) rızası olmasının yanında, çetin, yüreklere korku salan ve suratları asan ahiret gününde Rablerinin kendilerini emin kılmasını lisan-ı hal veya lisan-ı kal ile istedikleri bildirmektedirler.[407]

Allah'u Teâlâ o günü asık suratlı, çetin ve uzun bir gün olarak vasıflandırmaktadır.[408] O gün azap günüdür.[409] عبوس kelimesi, göğsün daralmasından dolayı yüzün buruşması[410], asılması[411], büzüşmesi[412] anlamındadır. Müfessirler bu lafzın ahiret günü için kullanılması mecâzi olduğunu ve iki anlama gelebileceğini söylemektedirler. İlki "*içinde bulunan kimselerin yüzlerinin asılması*" anlamında kullanılmaktadır. Bu manada o günün dehşet, şiddet ve korkusundan dolayı kâfirlerin kaşlarının arasının çatılıp alınlarının ve yüzlerinin buruşup büzülmesi halidir.[413] İbn Abbas'tan (r.a.) gelen rivayete göre; "*O gün kâfirlerin yüzleri asılacak ve kaşları*

[407] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 447.
[408] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 467.
[409] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270.
[410] Rağıb, **Müfredât**, s. 544.
[411] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s. 156.
[412] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 447.
[413] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 467; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s. 156.

arasından katrana benzer bir ter akacaktır."[414] Diğer anlamı ise; şiddeti ve zorluğu açısından o gün asık suratlı aslana benzetilmiştir.[415]

Bu ayette kıyamet günü için kullanılan diğer bir kavram قمطرر (kamtarîr)'dir. Bu kavram belanın ve sıkıntının uzun ve şiddetli olduğu gün için kullanılır.[416] Araplar, devenin telkih esnasında kibir ile veya doğum yaparken sıkma halinde kuyruğunu kaldırıp burnunu çevirerek, iki yanını derleyerek aldığı sıkıntılı durumu anlatan قمطرت الناقة tabiri kullanırlar.[417] Bunu devenin yüzündeki asıklığı ve sıkıntıyı ifade etmek için kullanırlar. Bu lafız kıyamet gününün son derece çirkin, zorlu, dehşetli veya uzayıp giden halini açıklamak için kullanılmıştır.[418]

Bu dehşet verici günde günahkâr ve kâfirlerin asık suratlı ve korku içinde olmalarının mukabilinde dünyada itaat ve iyilik etmelerine karşılık muttaki kulların durumundan bahsedilmiştir. Yüce Allah (c.c.) ebrâr kullarının yüzlerine parlaklık ve güzellik, kalplerine ise sevinç ve sükûnet vereceğini bildirmektedir.[419] Bunun sebebi de Allah'ın rızasını dilemeleri ve o günün şerrinden korkmalarıdır. Allah'a itaat eden iyi kullar o günün şerrinden korunacakları bildirilmektedir.[420] Muttaki müminlerin ahiretteki bu mutluluklarını ifade eden şu ayetleri de örnek olarak verebiliriz:

"*O gün birtakım yüzler vardır ki pırıl pırıl parlarlar. Gülerler, sevinirler.*"[421]

"*O gün birtakım yüzler aydındır.*"[422]

---

[414] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 447; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 467; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s. 156.
[415] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 247; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277.
[416] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 467.
[417] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 467; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s. 156; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5506.
[418] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5506.
[419] Vâhidi, **Vesît**, c. 4, s. 402; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 247; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157.
[420] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157.
[421] Abese, 80/38-39.

Haktan ayrılanlar ve günahlar içinde yaşayanlar o gün asık bir çehre ve keder içindeyken, Allah (c.c.) hak yolunda ilerleyen itaatkâr kullarının yüzlerini güldürür, gönüllerini sürurla doldurur.

2.2.7. Cennette İpek Kıyafetler Giyerler

وَجَزَاهُم بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا (12)

"*Sabretmelerine karşılık da onları cennet ve ipek(ten giysiler) ile mükâfatlandırır*."

Yüce Allah(c.c.) ebrâr kullarını o günün şerrinden koruyup, yüzlerine parlaklık ve güzellik, gönüllerine sevinç ve sükûnet vereceğini bildirdikten sonra bu kullarının sabretmelerine karşılık cennet ve ipekten giysiler bahşedeceğini bildirmektedir.

Sabır, lügatte "*sınırlı tutmak, hapsetmek*" anlamındadır. Tanımı ise: "*Nefsi, akıl ve şeriatın gerektirdiği hususlarda sınırlamak, hapsetmektir.*" Sabır genel anlamlı bir lafızdır. Sabır konusunda yaşanılan duruma göre kullanılan lafızlarda değişiklik gösterir. Eğer nefis bir musibetten dolayı hapsedilecekse ona *sabır* denir. Bunun zıddı ise *feryat* etmek olur. Eğer sabır savaşta gösterilmesi gerekirse bunun adı *kahramanlık*, zıddı ise *korkaklık* olur. Sabır bunaltan bir felakette gösteriliyorsa buna *göğüs genişliği*, zıddı ise *bunalma* olur. Yine sabır konuşma konusunda olursa *sır saklama*, zıddı ise *sırrı ifşa* olur. Canab-ı Allah bütün bunları sabır ile ifade buyurmuştur.[423]

Müfessirler de ayette geçen sabır lafzını açıklarken birçok sabır örnekleri sunmuşlardır. Bunları aşağıda zikredebiliriz:

---

[422] Kıyamet, 75/22.
[423] Rağıb, **Müfredât**, s. 474.

1- Allah'ın itaat ve emirlerine uymak ve O'na masiyetten ve haram kıldıklarından kaçınırken gösterdikleri sabır.[424]

2- Fakirlik ve açılığa göstermiş oldukları sabır.[425]

3- Kendi ihtiyaçları olduğu halde, mallarını Allah yolunda harcayarak, başkalarını kendi nefislerini tercih etmede gösterdikleri sabır.[426]

4- Başlarına gelen bela ve musibetlere karşı gösterdikleri sabır.[427]

5- Adaklarını yerine getirmek için tuttukları oruç için gösterdikleri sabır.[428]

6- Dünyalık arzu ve isteklerinden sıyrılmaya çalışırken gösterdikleri sabır.[429]

İbn. Ömer'den (r.a.) nakledilen bir kavle göre sabır dör çeşittir. Bunlar; ilk sarsıntı anında, farzları yerine getirmede, Allah'ın (c.c.) yasakladıklarından kaçınmada ve musibetlere karşı sabırdır.[430]

Verilen örneklerden anlaşılacağı üzere sabır geniş anlamıyla kullanılmıştır. Aslında iman eden salih kulların tüm hayatları sabırdır. Müminler, meşru ve caiz olmayan istek ve arzularını bastırırlar. Allah'ın (c.c.) tayin ettikleri hudutlar içerisinde kalırlar. Allah için vakit, mal, diğer kuvvet ve becerilerini ve gerekirse canlarını bile kurban ederler. O'nun (c.c.) yolundan saptıracak her öneri ve teşviki reddederler. Kendilerini Allah'ın (c.c.) yolundan alıkoyacak her tehlike ve zorluğa göğüs gererler. Haram yollardan karşılarına çıkan her faydaya karşı çıkarak onlardan istifade etmezler.

---

[424] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 551; Vâhidi, **Vesît**, c. 4, s. 402; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 469; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 157; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157.

[425] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 248; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 469.

[426] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 248; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157.

[427] Râzi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 248; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 469.

[428] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 469.

[429] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 212.

[430] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 469.

Bunun meyvelerini ahirette elde edeceklerine dair Allah'ın (c.c.) vadine inanarak, doğru yolda her zarar ve meşakkate dayanırlar. Bir müminin hayat tarzı, öyle bir hayat tarzıdır ki, baştan sona, ömür boyu sabırdır.[431]

Bu sebeple Yüce Allah'a (c.c.) itaatleri, haramlardan kaçınmaları, mallarını Allah yolunda sarf etmeleri gibi dünyada birçok meşakkatlere karşı "*sabretmeleri sebebiyle onlara cennet*" yani istedikleri her şeyi yiyebilecekleri bahçe[432] ve giyecekleri, süslenecekleri "*ipek*" kıyafetlerle mükâfatlandırır. [433]

2.2.8. Koltuklar üzerine Kurulurlar

مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا (13)

"*Orada tahtlara yaslanırlar; orada yakıcı sıcak ve dondurucu soğuk görmezler.*"

Allah'ın (c.c.) ebrâr kulları cennette tahtlar üzerine yaslanırlar ve Cennetin mutedil havasında keyif sürerler. Orada ne yakıcı sıcaklık ne de dondurucu soğukluk vardır. Bu nimetler onlara Rablerinin mükâfatıdır.

Cennetliklerin kurulup yaslanacağı erîke kelimesi, taht üzerinde bulunan gelinin süslü makamı[434] veya gerdek odasında kurulan yatağa verilen isimdir.[435] Çoğulu *erâike* dir.[436] Böyle bir oturuş en refah hali temsil eder. Cennetteki koltuklar inciden, yakuttandır. Altın, gümüş ve çeşitli cevherlerden yapılmış iplerle dokunmuştur.[437]

---

[431] Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'an**, c. 6, s. 567.
[432] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157; İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, Durak Pusmaz (çev.), Damla Yayınevi, İstanbul 2012, c. 9, s. 416.
[433] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 277; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 578; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 157; Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, c. 9, s. 416.
[434] Rağıb, **Müfredât**, s. 73.
[435] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 471; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 474; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5507.
[436] Rağıb, **Müfredât**, s. 73.
[437] Bursevî, **Rûhu'l Beyân**, c. 9, s. 417.

"*Orada yakıcı sıcak ve dondurucu soğuk görmezler."* Ayette geçen *zemherîr* kelimesi; ayaz, aşırı ve dondurucu soğuk anlamındadır.[438] Yani cennette dünyada gördükleri gibi bir sıcaklık ve dondurucu ayaz görmezler. Cennetteki hava mutedildir. Ne soğuk ne de sıcaktır.[439] Bir hadis-i şerifinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.): "*Cennette hava mutedildir. Orada ne sıcak ne de soğuk yoktur.*" buyurmuştur.[440]

Zemherîr, Tay kabilesinin lügatinde, "ay" anlamına gelmektedir. Bu bakımdan anlam: "cennette, dünyada görüldüğü gibi güneş ve ay görülmez" olur.[441] Yani cennettin aydınlanması için güneşin ve ayın ışığına ihtiyaç yoktur.[442]Bu ayetten cennetin kendine has bir nur ile aydınlatılacağı, orada her şeyin dengeli olup mümine sıkıntı ve eziyet verecek herhangi bir şeyi bulunmayacağı anlaşılmaktadır.[443]

2.2.9. Cennetin Gölgeleri ve Meyveleri Üzerlerine Sarkıtılır

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا (14)

"*Üzerlerine cennetin gölgeleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılarak hazırlanmıştır.*"

Yüce Allah (c.c.) cennetliklerin içinde bulunduğu kalıcı nimetleri ve onlara ihsan edeceği sayısız nimetlerden birini de bu ayetiyle haber vermektedir. Ağaçların gölgeleri kendilerine yaklaştırılır ve meyveleri de kolayca koparılabilecek şekilde alçaltılır.

---

[438] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 471; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 388; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 474.

[439] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 279; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 471; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 579; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 158; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 388; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 474.

[440] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 279; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 471; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 388.

[441] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 279; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 471; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 388; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 474.

[442] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 279; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 279; Derviş, **İrabu'l-Kur'an**, c. 8, s. 167.

[443] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 519.

Cennetteki ağaçların gölgeleri muttaki kullara yaklaştırılır.[444] Gerçi cennette güneş, gölgelenme ihtiyacı duyulacak derecede eziyet verici değildir fakat oradaki ağaçlar, cennetliklerin üzerinde sanki birer gölgelik gibidir. Bu, onlara cennetteki nimetlerin çokluğunu ve ne kadar rahat olacaklarını anlatmak içindir. Çünkü dünyada gölge rahatlık ve huzur verir.[445]

"*Cennetin meyveleri yakınlaştırılarak hazırlanmıştır."* Yani meyveler yiyecek olanlara amade kılınmıştır. Onları almak, ayakta durana, oturana ve uzanana kolaylaştırılmıştır.[446] Uzaklıkları veya dikenli oluşları sebebiyle eller boş dönmeyecektir. Çünkü dünya da iken mümin kullarının sabretmelerinin ve iyiliklerinin karşılığıdır. Bu konuyla ilgili Yüce Allah (c.c.): "*Onun meyveleri sarkar (kolaylıkla devşirilebilir). (Onlara şöyle denir:) "Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiyin, için."*[447]

İbn. Abbas cennetin ağaçlarını şöyle tasvir etmiştir: Meyvelerini almak isteyen olursa, hemen istediğini alabilecek şekilde meyveler onun önüne sarkar.[448] Mücahid ise: birisi kalkacak olursa meyvesi onun için yükselir, otururs onun üzerine sarkar, yatarsa ona yaklaşır, o da o meyveden yer.[449] Bu açıklama ve yorumlardan anlaşıldığı üzere cennette salih kullar için bir zorluk ve eziyet yoktur. Her şey onların emrine amade kılınmıştır.

---

[444] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 473; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 579; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 159.
[445] Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, c. 9, s. 417.
[446] Vâhidî, **Vesît**, c.4, s. 403; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 473; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 579; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 213;Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 160.
[447] Hâkka, 69/23-24.
[448] Vâhidî, **Vesît**, c.4, s. 403; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 473.
[449] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 473.

2.2.10. Gümüşten Billur Kadehler

وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِآنِيَةٍ مِّن فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرَا (15)

قَوَارِيرَ مِن فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا (16)

"Etraflarında gümüş kaplar, billurdan kadehler dolaştırılır. Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir."

Allah Teâlâ önceki ayetlerde ebrâr kullarının yiyeceklerini, giyeceklerini ve eğlenecekleri meskenleri nitelemişti. Bu ayette ise İçmekte kullanacakları kapları zikretmiştir. Gelecek ayette ise onların içeceğinden bahsetmiştir.[450]

"*Onlara*" yani iyilere, içmek istedikleri zaman "*gümüşten kaplar ve billurdan kadehler dolaştırılır.*"[451] انية kelimesi اناء lafzının çoğuludur. İçine içecek konulan kaba denilir.[452] اكواب da كوب kelimesinin çoğuludur. Bu üst kısmı yuvarlak, kulpu olmayan kadehtir.[453] Çevirmeye ihtiyaç duyulmadan her tarafından kolayca içilebilir.[454]

"*Gümüşten öyle billurlar ki*" yani bu kadehler camın şeffaflığı ve safiyeti ile gümüşün beyazlık vasıflarını taşımaktadır.[455] İçindeki içecek dışarıdan görülebilir.[456] Böyle bir kadeh dünyada bulunmamaktadır. İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilen şu sözler buna işaret etmektedir: "*Cennette olan şeylerin, dünyada sadece isimleri vardır.*" Bu sözle anlaşılıyor ki cennet kapları gerçekte dünyadaki billurdan ve gümüşten farklıdırlar. Bu kupalar beyazlık, sağlamlık ve kalıcılıklarında gümüşe benzetilmiştir. Şeffaflığında

---

[450] Râzi**, Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 248-49.
[451] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 554.
[452] Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 159.
[453] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 464; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 159.
[454] Bursevî, **Rûhu'l Beyân**, c. 9, s. 417.
[455] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 557; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 475; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 213;Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 160.
[456] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 213.

ve berraklığında da billura benzetilmiştir.[457] Ama aslında her ikisinden de farklı olurlar. Onların özelliklerini kendisinde toplamıştır.[458]Çünkü dünyadaki gümüş alınıp sinek kanadı kadar ince olacak şekilde dövülerek bir kadeh üretilse yine de onun içinde ki su görülmez. Fakat cennetteki gümüşten billur kadehler farklıdır, onlar billur şeffaflığında olurlar.[459]

Yine İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre, "*Cennetin yüzeyi gümüştendir. Cennetin bütün kapları bu yüzeyin toprağından elde edilir.*" Bu kupalar gümüşten ve billurdan oldukları için bu sözden başka bir anlam daha çıkarılabilir. O da şudur: Yeryüzündeki billurların aslı kumdur. Cennetteki billurların aslı ise gümüştür. Allah Teâlâ kesif kumu, şeffaf bir cam haline getirmeye muktedir olduğu gibi cennetin gümüşünü de saf billur hale getirmeye muktedirdir.[460]

"قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا"Ayet-i kerimenin bu bölümüne gramer ihtilafından dolayı müfessirler farklı anlamlar vermişlerdir. Bu yorumları zikredecek olursak; ilki İçenlerin onları takdir etmesidir. Yani Cennet ehlinin kendisi o kadehlerin şeklini ve içecekleri miktarı tayin ederler. Böylece anlam; "*Onları kendileri takdir ederler*." şeklinde olur.[461] İkinci görüşe göre ebrâr kulların salih amellerine göre belirlenir. Böylece: "*Onları kendi iyi amelleriyle takdir ettiler. Onlar da bu takdire göre geldi*." anlamında olması da mümkündür.[462] Diğer bir görüşe göre takdir edenler, hizmet eden, etraflarında dönen hizmetçilerdir. Bu durumda da cümle şöyle anlaşılabilir: "*Hizmetçiler o içecekleri, cennetliklerin ihtiyacına göre düzenlerler*" ne fazla ne de eksik içen kimsenin ihtiyacı

---

[457] Vâhidî, **Vesît**, c.4, s. 403; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 475; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 213; Âlûsi, **Rûhu'l-Meânî**, c. 29, s 159.

[458] Bursevî, **Rûhu'l-Beyân**, c. 9, s. 418.

[459] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 475.

[460] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 556; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Râzi**, Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 249; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 475.

[461] Mâtûridî, **Te'vîlât**, c.10, s. 366; Râzi**, Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Nesefî, **Tefsîru'n-Nesefî**, c.3, s. 580; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 389.

[462] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271.

kadar olacağı için bu, içene çok lezzetli gelir.[463] Bir başka görüşe göre ise, cennet ehlinin avucuna sığacak şekilde takdir edilir, denilmiştir.[464]

2.2.11. Katkısı Zencefil Olan İçecek

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنجَبِيلًا (17)

"*Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içecekle dolu bir kadehten içirilir.*"

Yüce Allah (c.c.) önceki ayetlerde cennet ehlinin içeceği içeceklerin takdim edileceği kadeh ve kapları tafsilatlı olarak bildirmiştir. Bu ayette ise bu kaplarda sunulacak içeceğin mahiyeti hakkında bilgi vermiştir.

Sure-i Celîlenin beşinci ayetinde açıklandığı üzere *ke's*, içerisinde şarap olan kadehe verilen isimdir. İçinde şarap olmadığı zaman bu isim kullanılmaz.[465] Bununla beraber aynı ayette ebrâr kulların içeceği şarabın katkısının "kâfur" olduğu bildirilmiştir.[466] Bu ayet-i kerimede ise bahsi geçen kulların içeceklerinin katkısının "zencebîl" olduğu bildirilmektedir. Böylece cennet ehline ihsan edilecek olan iki farklı içecek bu surede zikredilmiştir.[467]

Zencebîl, zencefil diye bilinen hoş kokulu baharatın adıdır. Bazı içeceklere katılınca hoş bir koku ve lezzet katar.[468] Güzel kokusu sebebiyle Araplar

---

[463] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c. 3, s. 217; Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 559; Vâhidî, **Vesît**, c.4, s. 403; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Râzi**, Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 475; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Nesefî, **Tefsîru'n-Nesefî**, c.3, s. 580; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 213; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 464.

[464] Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 162; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 389.

[465] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c. 3, s. 217; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 276; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 240; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 454; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 270; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 577; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 154; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5501; Derviş, **İrabu'l-Kur'ân**, c. 8, s. 162.

[466] İnsan, 76/5.

[467] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5507.

[468] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5507.

zencefili şaraplarına karıştırarak içerler. Bu onların sevdikleri ve lezzet aldıkları içecektir. Cennet ehli katkısı zencefil olan şarap kadehinden içerler.[469]

Mukatil'in (r.a.) bildirdiğine göre; cennetteki zencefil, dünyada olanına bezemez. Daha önce ifade ettiğimiz üzere İbn. Abbas (r.a.), cennetteki nimetlerin dünyadakiler ile sadece isim benzerliğinin olduğunu söylemiştir. Yüce Allah'ın (c.c.) Kur'an'da zencefili zikretmesinin nedeni ise Arapların bunu sevmelerindendir. Onlara cennetteki zencefil ile karıştırarak içecekleri içecek vaad edilmiştir.[470] Bu, insanlara nimetlerin en üstünlerini zikrederek, onları cennet nimetlerine karşı daha da arzularını arttırmak içindir.[471]

Mücahit (r.a.) *zencebîl*in cennette iyilerin içkilerine katılan bir pınarın adı olduğunu söylemiştir. Mukâtil ise; *zencebîl*, sadece Alah'ın (c.c.) yakın kullarının (mukarrabûn) kendisinden katkısız olarak içebileceği, diğer cennet ehlinin ise katkı olarak içebileceği cennet pınarının adı olduğunu söylemiştir.[472]

Ayet-i kerime de nazara verilmesi gereken bir diğer husus, önceki ayetlerde zikredilen *kâfur* katkılı içecek için "içerler" lafzı; katkısı *zencebîl* olan içeceğin zikredildiği bu ayette ise "içirilirler" tabiri kullanılmıştır. Bundan birisinin çalışarak kazanıldığı, diğerinin ise sadece Allah (c.c.) vergisi olduğu sonucuna ulaşılabilir.[473]

2.2.12. Cennet Pınarı "Selsebîl"

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا (18)

"*Orada bir pınar ki ona "Selsebil" adı verilir.*"

---

[469] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 280; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l Kur'ân,** c. 21, s. 477; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 271; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 465.
[470] Vâhidî, **Vesît**, c. 4, s. 403.
[471] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 477.
[472] Kurtubi, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 477; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 390; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 465.
[473] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5507.

Sure-i Celîlenin altıncı ayetinde salih kulların akıttıkça akıtacakları, diledikleri gibi kullanabilecekleri bir pınarın varlığı bildirildikten sonra bu ayette *Selsebîl* adı verilen bir pınarın varlığından haber verilmiştir.

Selsebîl, سلاسة kelimesinden فعلليل vezninden müştak olarak[474], hoş ve duru oluşuyla birlikte boğazdan kolaylıkla inmeyi ve içiminin kolaylığını ifade eder. Bu sebeple Araplar tarafından, içimi kolay olan güzel su için *selsel* veya *selsâl* tabirleri kullanılmaktadır.[475] Zeccâc'dan nakledilene göre bu kelime sözlükte, gayet akıcı ve boğazdan kolay geçen su için kullanılmaktadır.[476]

Selsebîl kelimesinin cennette bir pınar adı[477] olduğunu söyleyenlerin yanında, bu pınarın önceki ayette zikrettiğimiz zencefil karışımlı içeceğin kaynağı olduğunu söyleyenler de vardır. Bazı müfessirler ayetin başında geçen عينا lafzının önceki ayetteki زنجبيل kelimesinden bedel olduğunu görüşünü zikretmişlerdir. [478]

Mukatil'den gelen rivayete göre bu pınarın *Selsebîl* diye isimlendirilmesinin nedeni, pınarın suyunun yollarda ve evlerinde akmasından dolayıdır. Bu pınarın Adn cennetinden arşın dibinden çıktığı ve cennet ehlinin bulunduğu yere aktığını da söylemiştir. Katade ise, bu pınarın istenilen yere yönlendirilebilen ve her tarafa kolaylıkla akan bir su olduğunu söylemiştir.[479] Mücahid de, akışındaki kolaylığından dolayı bu adı aldığını söylemiştir.[480]

---

[474] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 477.

[475] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c.3, s. 217; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 478; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 3, s. 271; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 465.

[476] Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 478; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 465.

[477] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c.3, s. 217; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 214

[478] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 281; Râzi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 250; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 214.

[479] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 478.

[480] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 478; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm**, c.14, s. 214.

Yüce Allah (c.c.), meleklerin, ebrârın ve cennet ehlinin dilinde *Selsebîl* olarak zikrettiği[481], tadı hoş, lezzetli ve boğazlardan kolaylıkla inen bir pınar suyunu cennet ehline lütfedeceğini bildirmektedir.

2.2.13. İnci Güzelliğinde Cennet Çocukları

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَّنثُورًا (19)

"*Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır.*"

Allah (c.c.) cennet ehlinin içeceklerini ve onlara takdim edilecek kadehlerini vasıflandırdıktan sonra, onlara bu içecekleri sunacak hizmetçileri vasıflandırmıştır.[482] Onların etrafında kaplarla kimlerin döneceğini açıklamıştır. Cennetin mukimlerine ebedi kılınmış çocuklar hizmet ederler.[483]

Ayet-i kerimede cennet ehline hizmet edecek çocuklar "muhalledûn" olarak nitelendirilmişlerdir. Bu kavramı açıklayan müfessirler birbirini tamamlayan iki farklı yorumda bulunmuşlardır. İlki, salih kullara hizmet edecek olan bu çocukların ölümsüz[484], daimi[485], ebedi[486] olduğunu söylemişlerdir. Diğeri ise, tek bir hal üzere değişmeden[487], gençlikleri, tazelikleri ve güzellikleri ile daimi kalacak olmalarıdır.[488] Yaşlanmaz ve değişikliğe uğramazlar. Zamanın geçmesi onları etkilemez ve hep aynı yaşta kalırlar.[489] Araplar, yaşlandığı halde, dişleri olan ve saçları siyah kalan kişiye

---

[481] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 478.
[482] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 465; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214.
[483] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479;
[484] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 564; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[485] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271.
[486] Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466.
[487] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214.
[488] Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[489] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c.3, s. 218; Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 564-65; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479;

"muhlid" derler. Bununla onların halinin değişmediği, durumlarının sabit kaldığı kastedilir.[490] Bu iki yorum değerlendirildiğinde ikisinin de aynı noktaya ulaştığı açıktır. Nitekim ölümsüzlük kişinin sabit bir hal ile kalmasıyla mümkün olur. Ölümsüzlük ancak o zaman değer kazanabilir.

İbn. Ömer'den (r.a.) nisbet edilen bir rivayete göre, cennet ehlinden her bir kimse için, sadece sahibi için çalışacak bin köle verileceğini söylemektedir.[491]

Cenab-ı Hakk'ın cennet sakinlerinin hizmetine tahsis edeceği gençleri bir de "*saçılmış incilere*" benzetmiştir. Saçılmış incilere benzetilmesinin alakası; güzellikleri[492], beyazlıkları[493], renklerinin saflığı[494], yüzlerinin parlaklığı[495], çoklukları[496], ışıltılarının birbirlerine yansımaları[497], elbiseleri ve süsleri[498], cennet ehlinin toplandığı meclislere ve evlere yayılmış olmaları[499] nedenleriyledir.

Cennet hizmetlilerinin dağılma ile vasıflandırılmasının, hizmet için ve hizmette hızlı olduklarının ifadesidir denilmiştir.[500] Ayrıca incilerin bir ipte sıralı bir şekilde zikredilmesinin yerine saçılma ile vasıflandırmış olması, onların güzel bir zeminde

---

[490] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c.3, s. 218; Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 565.
[491] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 566; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[492] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 565; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 281; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[493] Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 390.
[494] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 565; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 281; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 390.
[495] Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[496] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 565; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l Kur'ân,** c. 21, s. 479.
[497] Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 161.
[498] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214.
[499] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 281; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Beydâvî, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 271; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580.
[500] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466.

serpiştirildiğinde daha güzel görünmesinden dolayıdır.[501] Bu pek güzel bir benzetme ve muhteşem bir manzaradır.[502]

Bediüzzaman Said Nursi'nin وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ "*daimi çocuklar*" ibaresiyle ilgili farklı bir bakış açısı bulunmaktadır. Buna göre, müminlerin buluğ çağından önce vefat eden evlatları, cennette ebedi, sevimli, cennete layık bir surette, hep çocuk olarak kalacaklar. Cennete giden ebeveynleriyle sonsuza kadar yaşayacakar ve onların sevinç kaynağı olacaklardır.[503]

2.2.14. Muazzam Saltanat

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا (20)

"*Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümranlık) görürsün*."

Yüce Allah (c.c.) cennetliklerin üstün vasıflarını, dünyadaki ahlaki tutumlarını ifade ettikten sonra onlara bahşedeceği eşsiz cennet nimetlerini tafsilatlı olarak zikretmiş ve bunların hepsinden fazlasının, akla hayale sığmayacak nimetlerin ve güzelliklerin bulunduğunu beyan etmek için şöyle buyurmuştur; "*Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümranlık) görürsün*."[504]

نعيم kelimesi sözlükte, bol miktardaki nimet, anlamındadır.[505] Bu bakımdan cennet ehli bakışlarını her ne yöne çevirirse çevirsin orada eşsiz, tarifsiz, sınırsız ve bol bol nimetler görür.[506] Bu ayetteki "gördüğünde" lafzının nesnesi (mef'ul) olmadığı için bu nimetleri görenin kim olduğu hakkında iki görüş öne sürülmüştür. Bu hitabın

---

[501] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 479; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466.
[502] Razi, **Tefsiru'l-Kebîr**, c. 30, s. 251; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214.
[503] Bediüzzaman Said Nursi, **Lemalar**, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 266.
[504] İnsan, 76/20.
[505] Rağıb, **Müfredât**, s. 815.
[506] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 251; Vâhidî, **Vesît**, c. 4, s. 404; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 390; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466.

Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) yönelik olduğunu söyleyenlerin yanında O'nun (s.a.v.) şahsında cennete giren tüm kulları kapsadığı söylenmiştir.[507]

Yüce Allah (c.c.) cennette ebrâr kullarının göreceğini vaad ettiği bir diğer şey de "*büyük bir mülk*"tür. Bu mülkün mahiyeti hakkında tefsir eserlerinde farklı görüşler mevcuttur. Bunlar:

1- Bu kavram ile kastedilenin cennetin geniş olduğudur.[508] Bu doğrultuda Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) şu hadisi zikredilmektedir: "*Makam bakımından cennetliklerin en alt tabakasında olanının mülkü, bin yılda geçilebilecek bir alanı kaplar. Bununla beraber bu mülkün, en uzak kısmı, en yakın kısmının görüldüğü gibi görülür.*"[509]

2- Büyük mülk, meleklerin, cennet ehlinin huzuruna girmek istedikleri vakit selam vermeleri ve onlardan izin istemeleridir.[510] Bu görüşü desteklemek için şu ayet zikredilmektedir: "*Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de her bir kapıdan yanlarına girerler (ve şöyle derler): "Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!*"[511]

3- Hükümdarların başlarına taktıkları gibi taç takmalarıdır.[512]

---

[507] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 251; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, s. 8, s. 5508.

[508] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 252; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 391; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580.

[509] Ebî İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, **Câmiu'l-Kebîr**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut 1996, c. 5, s. 356; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 252; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 481; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 214; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 391; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580.

[510] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 252; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l Kur'ân,** c. 21, s. 481; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 580; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 391; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 466.

[511] Ra'd, 13/23-24.

[512] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 481.

4- Ayette zikredilen mülk, tekvin mülküdür. Bu bir şey istedikleri zaman onun gerçekleşmesi anlamına gelir. Cennet ehli bir şey istediği vakit ona "ol" demesi yeterli olacaktır.[513] Bu konuyla ilgili Kur'an'da: "*Orada kendileri için diledikleri her şey vardır.*"[514]

5- Büyük mülk, cennet ehlinin Allah'ı (c.c.) görmeleridir.[515]

Cennet ehline kederden, kin ve hileden uzak, saf bir nimet tarifsiz saltanat Yüce Allah (c.c.) tarafından ihsan edilecektir.[516] Her ne kadar müfessirler tarafından "büyük bir mülk" hakkında farklı görüşler ortaya konulmuşsa da, lütfedilecek bu saltanatın hakikatini yalnızca Allah (c.c.) bilir.

2.2.15. İpekten Yeşil Elbiseler, Bilezikler ve Temiz Şaraplar

عَالِيَهُمْ ثِيَابُ سُنْدُسٍ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِن فِضَّةٍ وَسَقَاهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (21)

"*Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir*."

"*Onların üstlerinde vardır*" bu terkip cennet ehlinin görüldüğü vakit veya etraflarında dolaşılırken onların hallerini açıklamaktadır. Bu ifade önceki ayette geçen "*sen gördüğünde*"[517] veya "*onların etrafında dolaşır*"[518] ayetindeki zamirden veya önceki ayetlerde geçen "*yaslanırlar*"[519] sözünden haldir. Bu doğrultuda, cennette o nimet içindeki kimseleri gördüğün zaman veya daimi hizmetçiler etraflarında dolaştığında yahut koltukların üzerine oturup yaslandıkları sıradaki hallerini tasvir etmektedir. Onlar bu durumlardayken üzerlerinde elbise veya süs olarak gayet zarif, ince

---

[513] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 481; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 391.
[514] Kâf Suresi, 50/35.
[515] Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 481; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 391.
[516] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5508.
[517] İnsan, 76/20.
[518] İnsan, 76/19.
[519] İnsan, 76/13.

ve kalın yeşil ipek kumaşlardan kıyafetler giyerler.[520] Cennet ehlinin kıyafetlerinin haber verildiği ayetlerden bazılarını zikredelim:

"*İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yaslanacak yerdir*!"[521]

"*İnce ve kalın ipekten elbiseler giyerek karşı karşıya (otururlar).*"[522]

"*Şüphesiz Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir."*[523]

"*Onlar, Adn cennetlerine girerler. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Oradaki elbiseleri de ipektir.*"[524]

Cennet ehlinin ipekten kıyafetleri *sündüs* ve *istebrak* kelimeleri ile nitelendirilmiştir. *Sündüs*, ince ve zarif bedenin üstüne giyilen; *istebrak* ise, kalın ve parlak olan dış kıyafettir.[525] Bu kıyafetlerin renklerinin yeşil olduğu haber verilmektedir. Çünkü yeşil, nefsi tatmin eder, gönle neşe ve sevinç verir.[526]

Ebrâr kulların harikulade kıyafetlerini süsünü tamamlayan bir diğer unsur da cennete takınacakları gümüş bileziklerdir. Tabi ki onların takınacakları tek süs gümüş bilezikler değil, bununla birlikte altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Konumuzla ilgili

---

[520] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 252; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 484; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5508.
[521] Kehf, 18/31.
[522] Duhan, 44/53.
[523] Hac, 22/23
[524] Fâtır, 35/33.
[525] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 253; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 216; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1437.
[526] Komisyon, **Tefsîru'l-Vesît**, c. 8-10, s. 1714.

örnek ayetleri yukarıda zikretmiştik.[527] Bu ayetler arasında ilk bakışta bir tenakuzun olduğu akla gelebilir. Yani bir ayette cennet sakinlerinin bileziklerinin altın olduğu, başka bir ayette de gümüş olduğu buyurulmaktadır. Bu ayetler arasında bir çelişki gibi görülebilir. Fakat insanlar günlük hayatlarında olduğu gibi, bu süslerin hepsini ister aynı anda ister ayrı ayrı vakitlerde dilediğini takması mümkündür. Kimileri gümüşün beyazlığını altının sarısına tercih edebilir.[528] Bir diğer yoruma göre, altın bilezikler cennetliklere, gümüş bilezikler ise hizmet eden çocuklara aittir.[529] Bunun haricinde cennet ehlinin mükâfatlarının dünyada yapmış oldukları amellerin karşılığı olarak verilebileceği görüşü de mevcuttur.[530]

Daha önce geçen ayetlerde ebrâra kâfur ve zencefil katkılı iki farklı içeceğin ihsan edileceği bildirilmektedir. Bunlarla birlikte bu ayette cennet sakinlerine ikram edilecek olan bir başka içeceğin olduğu haber verilmektedir.[531] Ve bu içirme eylemi bizzat Âlemlerin Rabbi olan Allah'a isnad edilmiştir. "*Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir."* Bu yönüyle bu içecek diğerlerinden pekâlâ üstün görülmüştür.[532] Burada içeceğin Yüce Allah'a isnad edilmesi haşa, içecekleri O'nun (c.c.) takdim etmesi gibi düşünülmemesi kanaatindeyiz. Bu durum büyük saltanat sahibi birisinin hizmetçileri aracılığı ile misafirlerini yedirip içirmesi gibi düşünülmelidir. Nihayetinde içecekleri hizmetçiler takdim etmiş olsa da içiren saltanat sahibi olur.

Bu içecek, mübalağa anlamı katan فعولا vezninde, "*son derece temiz*" anlamındaki طهورا kelimesi ile nitelenmiştir. Bu yönüyle bu şarap son derece temiz ve

---

[527] Bkz: Kehf, 18/31; Hac, 22/23; Fâtır, 35/33.
[528] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 253; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 484; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1437.
[529] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 253; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5509.
[530] Beydâvi, **Evâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272; Bursevi, **Ruhu'l-Beyân**, c. 9, s. 422; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5509.
[531] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5509; Mevdûdi, **Tefhîmu'l-Kur'an**, c. 6, s. 569.
[532] Beydâvi, **Evâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5509.

temizleyici anlamına gelmektedir. Dünyadaki şaraplar Kur'an'da pislik[533] olarak nitelenirken cennet şarabı temizliğiyle nitelenmiştir.[534]

Cennet şarabının temizliği ile ilgili Ebu Kulâbe'den şöyle rivayet edilmiştir: Cennet ehline yiyecek ve içecekler takdim edilir. En sonunda tertemiz bir şarap sunulur ki, bununla kalpleri ve içleri tertemiz olur. Dışlarından misk kokusu gibi bir ter olarak çıkar. Mukâtil ise: Bu cennet kapısında bir kaynaktır. Her kim ondan içerse Allah (c.c.) onun kalbinde kin, hile ve hasetten veya içinde kirden, lekeden eser bırakmaz.[535]

2.2.16. Dünyadaki Gayretin Karşılığı

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاء وَكَانَ سَعْيُكُم مَّشْكُورًا (22)

(Onlara şöyle denecektir:) "Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür."

Bu ayet-i kerime ile cennette mü'min ebrâr kullara lütfedilecek olan nimetlerin zikri tamamlanmaktadır. Salih kulların dünyadaki çalışmalarının boşa gitmediği, kıymetlerinin takdir olunup daha büyük bir mükâfat ile karşılık verildiği bildirilmektedir.

"*Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır."* Hitabı iyi kulların cennete girdiği vakit kendileri için hazırlanmış olan nimetleri müşahede ettikleri zamanki tebrik ve kutlama hadisesini bildirmektedir.[536] O vakit onlara, bu nimetler, dininizin emrettikleri hususlarda dünyada iken "Allah'a (c.c.) itaat etmenizin, salih amellerinizin ve her türlü gayretlerinizin karşılığıdır" denir.[537] Bu sınırsız ve engin nimetler insanların dünyada

---

[533] Maide, 5/90.
[534] Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1437.
[535] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 253; Vâhidi, **Vesît**, c. 4, s. 405; Kurtubi, **el Cami li Ahkâmi'l-Kur'ân,** c. 21, s. 484; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5509.
[536] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 255; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5511; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1715.
[537] Vâhidi, **Vesît**, c. 4, s. 405; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 392; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 467; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1715.

iken az denilebilecek amellerine karşılık olarak pek büyük bir ihsandır.[538] Nitekim Cenab-ı Hak, meleklerin, cennet ehline: "*Sabretmenize karşılık selâm sizlere. Dünya yurdunun sonucu (olan cennet) ne güzeldir!*"[539] ve "*Geçmiş günlerde yaptıklarınıza karşılık, afiyetle yiyin, için.*"[540] diyeceklerini bildirmiştir.

"*Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür."* İbaresinde geçen *"sa'y"* lafzıdan kasıt bir kulun dünyada iken yaptığı, yerine getirdiği tüm amellerdir. Bu dünyada yapılan tüm insan eylemleri "sa'y" olarak tanımlanır.[541] Ayette geçen gayretlerin meşkûr olması yani teşekkür edilmesi ise Allah'ın (c.c.) kullarının amellerini kabul etmesi anlamındadır.[542] Buradaki teşekkür mecaz anlamdadır.[543]

Amellerin meşkûr olması yapılan eylemlerin, amellerin Allah (c.c.) katında güzel görünmesindendir. Eğer bu şükrü kul ederse o Allah'ın (c.c.) bir nimetine karşılık şükreder. Fakat Allah (c.c.) kulu üzerine şükrederse, o kulun yaptıklarından memnun olduğu anlamına gelir. Bir kul O'nun (c.c.) rızasına uygun olarak bir görevi yerine getirdiğinde Allah'ın (c.c.) onun şükrünü kabul etmesi büyük bir lütuftur.[544]

Bir başka açıdan önceki ayetlerde salih kulların, yaptıkları iyiliklere, karşılık ve teşekkür beklemediklerini, yoksulu, yetimi ve esiri sadece Allah (c.c.) rızası için doyurduklarını bildirilmişti.[545] Bu üstün vasıflarının ve Allah'ın rızasını aramalarının karşılığı olarak onların amelleri kabul olunmuş, övülmüş ve teşekkür edilmiştir.[546]

---

[538] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 255; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 216.
[539] Ra'd, 13/24.
[540] Hakka, 69/24.
[541] Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'an**, c. 6,s 569.
[542] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 283; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 392; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 467; Âlûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 164; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437.
[543] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 283.
[544] Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'an**, c. 6,s 569.
[545] İnsan, 76/9.
[546] Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581.

Ayrıca bu ayet Allah'ın (c.c.) ilmindeki ezeli takdiri haber vermek suretiyle dünyadakilere bir vaad hitabı olma ihtimali de vardır.[547] Yüce Allah sanki şöyle buyurmaktadır: "Ey kullarım, tüm bunlar, Benim ilmim ve hükmümce size vereceğim ve sizin için yaratıp hazırladığım şeylerdir."[548]

Buraya kadar incelemeye ve açıklamaya çalıştığımız ayet-i kerimelerde Yüce Allah'ın (c.c.) cennette kullarına ihsan edeceği nimetlerin bir kısmını görmüş olduk. Fakat daha öncede geçtiği üzere, bütün bu tasvirlerin maksadı bilinmeyeni bilinenle anlatmak, böylece muhatabın zihninde cennet nimetleriyle ilgili bir tasavvur, bir fikir ve nihayetinde bunlara karşı arzu uyandırmak için yapılmış bir benzetmedir. Sınırsız ve sonsuz olan nimetlerin, sonlu olan zihinlere aktarabilmenin yolu budur. Bunların asıl mahiyetleri hakkında bir şey söylemek mümkün değildir.[549] Nitekim İbn. Abbas, "Cennetteki nimetlerle dünyadaki nimetler arasında isim benzerliğinden başka benzerlik yoktur" demiştir.[550]

[547] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5511-12.
[548] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 255.
[549] Hayreddin Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 520.
[550] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 249.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜBÜVVET, KUR'AN'IN NÜZULÜ, ALLAH RASÜLÜNE TESELLİ VE ALLAH'I ANMAK (SURENİN 23-31. AYETLERİNİN TEFSİRİ)

Cenab-ı Hak surenin başında insanın yoktan var edildiğini ve onun üzerinden bizce mahiyeti bilinemeyen bir halde iken uzun bir süre geçtiğini beyan buyurmuştur. Bu vakit içerisinde insanın adının zikredilmeyen bir şey olduğunu bildirmiştir. Bu yaratılışın sebepsiz yere olmadığını, yaratılış sebebinin imtihan olduğunu açıklamıştır. İmtihan için gerekli olan, insanın muhtaç olduğu akıl, görme ve işitme gibi kuvveleri vermiştir. Derken insanlardan kimisinin şükredici kimisinin nankör olduğunu beyan etmiştir ki, akabinde kısa bir şekilde cehennem azabından bahsedildikten sonra şükredenlerin mükâfatlarını uzun uzun açıklamıştır. Mümin kulların ödüllerinin tafsilatlı bir şekilde anlatılmasına rağmen kâfirlerin cezasının kısaca açıklanması, Allah'ın (c.c.) rahmetinin gazabına daha baskın olduğuna delalet eder.[551]

Yüce Allah (c.c.) kâfirler için zincirler ve demir halkalar hazırlamıştır. Müminler için ise, üzerinde yaslanacakları tahtlar, ince ve kalın ipekten kıyafetler, süslenecekleri gümüş bilezikler, onlara hizmet eden, etraflarında gümüşten ve billurdan kadehlerle dolaşan, saçılmış inciler gibi daima aynı yaşta kalan hizmetçiler ve katkısı kâfur ve zencefil olan içeceklerden içecekleri haber verildi.[552]

---

[551] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 256-257.
[552] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5512; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437.

Bu parlak ve veciz ifadelere rağmen, müşrikler bu ayetlere engelleme ve yüz çevirme ile karşılık veriyor, Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber ile istihza ediyorlardı. Allah Rasülü (s.a.v.) inkârcıların bu durumlarından ve hallerinden elem duyuyor ve çok üzülüyordu. Bunun üzerine onun azmini kuvvetlendirmek, teselli ederek mübarek kalplerinden keder ve hüznü gidermek için şu ayetler nazil olmuştur[553]:

"*Şüphe yok ki, Kur'an'ı sana elbette biz indirdik biz. (23) O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.(24) Sabah akşam Rabbinin adını zikret.(25) Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et. (26) Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar. (27) Onları biz yarattık ve eklemlerini (birbirine) biz bağladık. Dilediğimizde (onları yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz.(28) İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar. (29) Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. (30) O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır.* (31)"

3.1. KUR'AN'IN NÜZULÜ VE ALLAH RASÜLÜNE TESELLİ

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنزِيلًا (23)

"*Şüphe yok ki, Kur'an'ı sana elbette biz indirdik biz.*"

Mekke müşrikleri kendilerinin hidayeti için inzâl olan Kur'an için sihir, kehanet, şiir ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözü veya uydurması olduğunu iddia ediyorlar ve ondan yüz çeviriyorlardı.[554] Kur'an-ı Kerim'de onların bu itirazları zikredilmiştir ve gereğince karşılığı verilmiştir:

"*Yoksa "onu (Kur'an'ı) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Allah'tan başka gücünüzün yettiklerini de (yardıma) çağırıp, siz de onun*

[553] Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437-38.
[554] Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1716.

gibi uydurma on sûre getirin. Eğer size (bu konuda) cevap veremedilerse, bilin ki o (Kur'an) ancak Allah'ın ilmiyle indirilmiştir ve O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?"[555]

"*Âyetlerimiz onlara açıkça okunduğu zaman, o küfredenler kendilerine geldiğinde Hak (kitap Kur'an) için, düşünmeden "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler. Yoksa "Onu uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer ben onu uydurmuşsam, Allah'tan gelecek olana (cezaya) karşı siz benim için hiçbir şey yapamazsınız. O, sizin, hakkında (düşüncesizce) yaygara kopardığınız şeyi daha iyi bilir. Benimle sizin aranızda şâhit olarak O yeter! O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[556]

"*Onlara karşı âyetlerimiz okunduğu zaman, "Duyduk, istesek biz de bunun benzerini elbette söyleriz. Bu, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" dediler.*"[557]

"*O, bir şairin sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Kâhinin sözü de değildir. Ne de az düşünüyorsunuz! O, âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir.*"[558]

"*İnkâr edenler, "Bu Kur'an, Muhammed'in uydurduğu bir yalandan başka bir şey değildir. Başka bir topluluk da bu konuda ona yardım etmiştir" dediler. Böylece onlar haksız ve asılsız bir söz uydurdular.*"[559]

Müşriklerin bu gibi asılsız ve dayanaksız inkâr ve iddialarını çürütmek ve Kur'an'ın kaynağının alamlerin Rabbi olan Allah'a (c.c.) ait olduğunu bildirmek için: "*Şüphe yok ki, Kur'an'ı sana elbette biz indirdik biz.*"[560] buyurulmuştur. Ayette zikredilen te'kid edatları ve tekaralar manayı kuvvetlendirmek içindir. Yani Kur'an'ın

---

[555] Hud, 11/13-14.
[556] Ahkaf, 46/ 7-8.
[557] Enfâl, 8/31.
[558] Hakka, 69/41-43.
[559] Furkan, 25/4.
[560] İnsan, 76/23.

Allah'ın kelamı olduğunu kesinlikle bildirmek kalplerden ve akıllardan şüphe ve tereddütleri arındırmak maksadıyladır.[561]

Allah Rasülü (s.a.v) müşriklerin fiziki ve pisikolojik baskı ve şiddetlerine maruz kalmıştı. Bu ayet ile müşriklerin Kur'an hakkındaki asılsız iddialarını çürüterek O'na teselli vermekte ve kalbini takviye etmektedir. İçindeki sıkıntılardan arındırarak gönlüne huzur ve ferahlık vermektedir.[562]

Ayet-i celîlede geçen نزّل lafzı ile Kur'an'ı Kerim'in bir defada, toplu bir şekilde idirilmediğini, kısım kısım, parça parca, ayet ayet indirildiğini ifade etmektedir.[563] Bu konu ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de hem parça barca indirilmesinin nedenleri zikredilmiş hem de müşriklerin talep ve iddialarına cevap verilmiştir.

"*Biz Kur'an'ı, insanlara dura dura okuyasın diye âyet âyet ayırdık ve onu peyderpey indirdik*."[564]

"*İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz, Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk*."[565]

Kur'an-ı Kerim'in tedrici olarak indirilmesi ellbette Yüce Allah'ın hikmeti gereğidir.[566] Kur'an fert ve toplumlara doğru yolu göstermektedir. Nihai amacı, insanları

---

[561] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 5, s. 283; Beydâvi, **Evâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581.
[562] Bursevi, **Ruhu'l Beyân**, c. 9, s. 423; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1437-38; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1716
[563] Vâhidî, **Vesît**, c. 4, s. 406; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 5, s. 283; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 468.
[564] İsra, 17/106.
[565] Furkan, 25/32.
[566] Beydâvi, **Evâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272.

Allah'ın (c.c.) iradesi istikametinde ıslah etmektir. Bunun için o toplu bir şekilde değil tedrici yani zamanla ihtiyca binaen kısım kısım indirilmiştir.[567]

Kur'an-ı Kerim'in Allah Rasülü'ne (s.a.v.) indirilmesi 23 yıl gibi bir zaman zarfında gerçekleşmiştir. Bunun gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) gerekse ilk muhataplar açısından hikmet ve sebepleri vardır. Cahiliye Araplarının bireysel ve toplumsal hayatlarında asırlar boyunca devam eden inanç ve uygulamaları bulunmaktaydı. Toplumun bünyesinden bunların bir anda temizlenmesi mümkün değildi. Bu sebeple Kur'an, insanlara çeşitli sorumlulukları yüklemeden öce onları bu görev ve sorumlulukları üstlenmeye hazırlmıştır. Böylece o, ilk muhataplarının içinde yaşadıkları şartları ve maslahatları dikkate alarak, inanç ilkelerini ve toplumsal hayatla ilgili düzenlemelerini, onların kabullenecekleri bir şekilde zamana yayarak getirmiştir. Bazen bir konuyla ilgili nihai hükmünü bir anda vermemiş, kitle psikolojisi ve muhtemel direnci dikkate alarak aşamalı bir metot takip etmiştir. Böylece yanlış inanç ve uygulamaları uzun vadede toplumu eğiterek ıslah etme yoluna gitmiştir.[568]

3.2. ALLAHIN HÜKMÜNE SABIR GÖSTERMEK, GÜNAHKÂR VE KÂFİRE İTAAT ETMEMEK

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا (24)

"*O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.*"

Mekke'nin önde gelen müşrikleri Allah Rasülü'nden (s.a.v.) kendilerine ve cahili düzenlerine karşı açtığı mücadeleyi durdurmasını istemişler; ona mal-mülk, mevki ve

[567] Demirci, **Tefsir Terimleri Sözlüğü**, s. 235.
[568] İbrahim H. Karslı, **Kur'an'ı Anlamaya Giriş**, DİB Yayınları, Ankara 2014, s. 102.

itibar gibi pek çok maddi ve manevi karşılıklar teklif etmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunları elinin tersiyle itmiş ve davasından asla dönmeyeceğini bildirmiştir.[569]

Bu ayette Allah (c.c.), Rasülüne (s.a.v.) dini emir ve hükümleri yerine getirmede, kulluk vazifesinde, hikmet gereği kâfirlerin verdiği sıkıntı ve eziyetlere karşı Allah'ın yardımının ertelenmesi konusunda, peygamberlik görevini yerine getirirken karşılaşacağı her türlü sıkıntı ve eziyete karşı sabretmesini emretmektedir.[570] Özetle tüm mükellefiyetler kousunda sabretmesi emredilmektedir.[571] Aynı zamanda bu ayet peygamberin şahsında bütün müslümanlara Allah'ın emir ve hükümlerine uyma, kâfirlerden gelecek baskı, tehdit ve işkencelere karşı sabretmelerini istemektedir.[572]

Ayet-i kerimedeki sabır emrinin, müşriklere karşı savaş emrinin geciktirilmesi ile ilgili olduğu bazı müfessirler tarafından söylenmiştir.[573] Nitekim ayetin bir benzeri de: "*Sana vahyolunana uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.*"[574] ayet-i kerimesidir. Daha sonra ise bu ayetin "seyf ayeti" ile neshedildiği görüşü mevcuttur.[575]

Ayet-i celîlede geçe اثم kelimesi "günah işleyen ve Allah'a isyan eden" kişi anlmına gelirken كفور kelimesi de "Allah'ı ve O'nun nimetlerini inkâr eden, Allah'tan başka varlığa tapan" kişi anlamına gelir.[576] Her كفور (kâfir) aynı zamanda bir اثم (günahkar) dır. Fakat her günahkâr, kâfir değildir.[577]

---

[569] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 521.
[570] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 572; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 487; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1716.
[571] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 257.
[572] Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1438.
[573] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 257.
[574] Yunus, 10/109.
[575] Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 487; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469.
[576] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 572; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1716.
[577] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 258.

"*Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme*." Ayetinin sebeb-i nuzülü hakkında iki farklı rivayet bulunmaktadır. İlki bu ayette kastedilen kişinin Ebu Cehil olduğunu söylenmektedir. Ebu Cehil, Peygamber Efendimiz'e (s.a.v.) yönelik: "Onu namaz kılarken görürsem boynuna basacağım" demiştir.[578] İkincisi ise ayette gecen günahkâr lafzı ile kastedilenin Utbe b. Rabia, kefûr ile kastedilenin ise Velid b. Muğîre olduğu söylenmektedir. Utbe, Allah Rasülü'nü (s.a.v.) davasından vazgeçirmek amacıyla kızıyla evlendirme teklifinde bulunmuştur. Velid ise Peygamber'imize (s.a.v.) yolundan dönmesi için razı olacağı kadar mal-mülk teklifinde bulunmuştur.[579] Ayet-i kerimenin sebeb-i nuzülün yukarıda isimlerini zikrettiğimiz kişileri kapsadığı muhakkaktır. Bununla birlikte ayetin anlamı geneldir. Müminlerin, günah ve küfür yolunda, günahkârlara ve kâfirlere itaatini yasaklamaktadır.[580]

3.3. ALLAH'I ZİKRETMEK

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (25)

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا (26)

"Sabah akşam Rabbinin adını zikret.(25) Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tesbih et.(26)

Önceki ayetlerde Yüce Allah günahkâr ve kâfir kullara karşı sabır emretmiş ve onların yoluna uymak konusunda yasaklama getirmişti. Bu ayetlerde Hz. Peygamber'e (s.a.v.), Yüce Allah'ı (c.c.) sabah akşam zikir ve tesbih etmekle mükllef olduğu bildirilmektedir. Bu ibadet ve kulluk görevleri ile Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Allah'a

---

[578] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 572; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 258; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 487; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c.8, s. 392; Suyûtî, **Durru'l-Mensûr**, c. 15, s. 169.

[579] Vahîdi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 258; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 487; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1438.

[580] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 258; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 487; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 581; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469; Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsir**, c. 3, s. 1438.

derin saygı ve bağlılığının, irade ve azminin daha da güçlendirilmesinin ve müşriklerin saldırılarına karşı direncin arttırılması amaçlanmaktadır.[581] Kâfirlere karşı sabır ve sebat telkin edilen ayetlerden hemen sonra Allah'a zikir ve namazın emredilmesi Kur'an'ın uslübundandır. Hak dinin yolunda zalim ve kâfirlere karşı kuvvet bu ibadetlerden hâsıl olur.[582]

Müfessirlerin bu ayetlerle ilgili görüşünü üç maddede ele almak mümkündür:

a) Bu ayetlerde emredile beş vakit namazdır. Bu görüşe göre: "*Rabbinin adını anmak*"tan maksat namaz kılmaktır. بكرة kelimesi sabah anlamına gelmekte ve bununla sabah namazı kastedilmektedir. اصيل ise, zeval vaktinden güneşin batışına kadar olan vakti ifade eder, böylece öğle ve ikindi namazlarını kapsar. Daha sonra "*Gecenin bir kısmında O'na secde et"* buyurulmaktadır. Bu akşam güneşin batışından gece vaktini kapsar. Bu bölümle akşan ve yatsı namazı ifade edilmiştir. Ardından "*geceleyin de O'nu uzun uzadıya tespih et"* emriyle teheccüd namazına atıfta bulunulmuştur.[583]

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'de her nezaman Allah'ı zikretme hususunda belli bir vakit verilmişse bundan kastın namaz olduğu zikredilmiştir.[584] Ayette "*secde et*" emri, "*zikret*" emrini açıklayarak ondan maksadın nazmaz olduğunu ortaya koymaktadır. Secde, "zikr-i cüz, irade-i küll" yani bir parçasını zikredip tamamını kastetme oluyla namazdan mecazdır. Secde zikredilmiş, namaz kastedilmiştir.[585]

b) "*Sabah akşam Rabbinin adını zikretmek"*ten masksadın namaz değil, sözlü olarak Allah'ı tesbih ve takdis etmek yani O'nun noksan sıfatlardan münezzeh olduğuna

---

[581] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.
[582] Muvdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, c. 571.
[583] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 259; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 488; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 272; Ebu Hayyan, **Bahru'l-Muhît**, c.8, s. 392; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469; Âlûsi**, Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5514; Muvdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, c. 571; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.
[584] Muvdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, c. 571; İbn. Aşûr, **Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 29, s. 405.
[585] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c.5, s. 469; Âlûsi**, Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166; Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5514.

inanmaktır. Bu da kulun tüm vakitlerde, gece ve gündüz, diliyle ve kalbiyle Allah'ı zikretmesi demektir.[586] Bu Cenab-ı Hakkın: "*Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin. O'nu sabah akşam tesbih edin*"[587] ayetiyle aynı manadadır.

c) Allah'ı zikretmekten maksat yukarıda ifade ettiklerimizin tümüdür. Farz olan beş vakit namaz, Allah Rasülü'ne (s.a.v.) masus nafile ve diğer namazlarla birlikte dua ve istiğfarın hepsi bu zikre dâhildir.[588]

"*Geceleyin de O'nu uzun uzadıya tesbih et"*cümlesiyle, ayette Müzzemmil Suresinde geçtiği üzere Allah Rasülüne (s.a.v.) teeccüdün vacip olduğuna dikkat çekilmektedir[589] "*Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.*"[590] Böylece Rabbinin hükmü gelinceye kadar sabır gösterilmesi emredilen sürenin uzun bir gece gibi geleceğine ve onun, Allah'ı (c.c.) tesbih ve tenzih ederek uyanık bir şekilde ibadet ve hazırlık içinde geçirilmesi lüzumuna işaret bulunmaktadır.[591]

Bu ayet-i kerimelerde beş vakit namaz dâhil olmak üzere, genel olarak ibadetin, özellikle gecenin belli vakitlerinde namaz kılmak, tesbih, dua, tövbe ve istiğfar gibi amellerde bulunmak suretiyle Allah'a (c.c.) kulluk, itaat ve bağlılık göstermenin önemi nazara verilmiştir.[592]

---

[586] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 259; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 488; Muvdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, c. 571; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.
[587] Ahzab Suresi, 33/41-42.
[588] İbn. Aşûr, **Tahrîr ve't-Tenvîr**, c. 29, s. 405.
[589] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Beydâvi, **Tefsiru Beydâvi**, c. 5, s. 272.
[590] Müzzemmil Suresi, 73/1-4.
[591] Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 8, s. 5514.
[592] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.

3.4. İNKÂRCILARIN DÜNYAYI RAĞBETİ

إِنَّ هَؤُلَاء يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا (27)

"*Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar.*"

Bu ayet, Yüce Allah surenin 24. ayetinde Hz. Peygamber'e (s.a.v.) "*Hiçbir günahkâra veya nanköre itaat etme*" şeklinde verdiği talimatın adeta gerekçelerini açıklamaktadır. Çünkü o günahkâr ve kâfirler dünya hayatını ahiret hayatına tercih ederek geçici zevk ve hevesler peşinde koşarlar. Dehşeti her yanı kuşatan kıyamet gününe inanmaz, ona aldırış etmez ve o gün için yapılması gereken hazırlığı ihmal ederler.[593]

Ayette geçen هَؤُلَاء kelimesi Mekke müşriklerini işaret etmektedir.[594] Bununla birlikte bundan kastın Yahudiler ve Münafıklar olduğu zikredilmektedir. Yahudiler Peyhamber Efendimiz'in (s.a.v.) peygamberlik alametlerini ve hakikatini bilerek gizlemişler ve dünya menfaatlerini düşünmüşlerdir. Münafıklar küfrü gizleyerek dünyalık elde etmek istemişlerdir.[595] Ayet-i kerime bu özellikleri taşıyan kâfirleri kapsayacak şekilde umumi manadadır.[596] Kâfirlerin hak dine karşı çıkmalarının, çetin bir gün olan kıyameti unutmalarının nedenini açıklamaktadır. Onlara ahiret hayatını unutturan şey dünya hayatına meyletmeleri yani; zevk, eğlence, şehvete düşkünlükleri;

---

[593] Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Âlûsi**, Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166; Derviş, **İrabu'l-Kur'an**, c. 8 s. 173; Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.

[594] Vahidi**, Vesît**, c. 4, s. 406; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 393; Şevkâni, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1718.

[595] Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490.

[596] Zemahşeri, Keşşâf, c. 6 s. 284; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166.

arzu ve hevesleridir. [597] Onlar fani lezzetlere karşı doyumsuzdurlar.[598] Ve yine onlar Cenab-ı Hakk'ın buyurduğu gibi dünya hayatını tercih ederler.[599]

Kâfirlerin dünya hayatını sevmeleri ona aldanmalarının yanında, *ağır* bir gün olarak nitelenen kıyamet hayatını arkalarına atarlar. Yani ona inanmaz ve önem vermezler. İnançsızlıkları ve önem vermemeleri sebebiyle o gün için hazırlık yapmazlar.[600] Bir kimsenin bir işi ertelemesi, terk etmesi veya cayması onu küçük görmesinden onu önemsememesinden kaynaklanmaktadır.[601] Kâfirlerin kıyamet gününü arkalarına atmalrı yani ertelemeleri onu küçümsediklerini ve önemsemediklerini göstermektedir.

Allah'ın (c.c.) kıyamet gününü ağır olarak nitelemesinin sebebi o günün şartlarının çetin, zor, şiddetli ve korkutucu olmasındandır.[602] Ağır yükün, kendisini taşıyan kimseyi yormasından kinaye yoluyla mecaz bir anlatımdır. Kıyamet günü ağırlığından dolayı taşınması zor olan bir gündür.[603] Nitekim Cenab-ı hak o günü: "*O göklere de, yere de ağır gelmiştir*"[604] şeklinde tarif etmektedir.

Kronolojik olarak gelecekte gerçekleşecek olan kıyamet hadisesi için Yüce Allah'ın kullandığı "*arkalarına atmak*" lafzı Kur'an'ın müthiş belağatını ortaya koyan

---

[597] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 260; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Bursevî, **Ruhu'l-Beyan**, c. 9, s. 424; Mevdûdî, **Tefhîmu'l-Kur'an**, c. 6, s. 571.
[598] Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166.
[599] A'lâ, 87/16.
[600] Vahidi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166.
[601] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469.
[602] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Vahidi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 393; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469.
[603] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 393; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166;
[604] Araf, 7/187.

örneklerden biridir. Bu tabirle onların bu güne değer vermedikleri veciz bir şekilde beyan edilmektedir.[605]

3.5. ALLAH'I İNKÂRIN VE DÜNYAYA RAĞBETİN KARŞILIĞI

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَالَهُمْ تَبْدِيلًا (28)

"*Onları biz yarattık ve eklemlerini (birbirine) biz bağladık. Dilediğimizde (onları yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz*."

Önceki ayet-i celîlede Yüce Allah inkârcıların dünya hayatına meyledip, ahireti unutmalarını kınamaktayken bu ayette tutumlarının bu şekilde devam etmesi halinde; insanları yoktan yaratıp güçlü kuvvetli bir varlık haline getiren kudretin, istediği takdirde kendisine karşı nankörlük ve günahkârlıkta ısrar eden bu tür toplumları helak edip yerlerine benzerlerini getirebileceği vurgulanmaktadır.[606]

Surenin başında insanın yoktan yaratılışı ve ilkin topraktan sonra aşama aşama nutfe, alaka ve mudğadan yaratıldığı, bu yaratılış insanın kemal bulmasına kadar devam ettiği bildirilmektedir. Ayette bu durum pekiştirilmekte insanı yaratan yüce kuvvete ve yaratılışın muhteşemliğine dikkat çekilmektedir.[607] Bu hakikatler tekrar nazara verilerek adeta insanlara şöyle seslenilmektedir: "sizin yaratılışınızı güzel yaptğım, sizi kuvvetli kıldığım ve size nimetler ihsan ettiğim halde bana nankörlük mü ediyorsunuz?"[608]

Ayette geçen اسر kelimesi "bağlamak, sıkıca bağlamak" anlamlarına gelmektedir.[609] Bunun yanında ayete kattığı mana bakımından farklı anlamlar verilmiştir. Bunları zikredecek olursak:

---

[605] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 260.
[606] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 522.
[607] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.
[608] Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 491; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.
[609] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 261; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284.

a) اسر kelimesi İbn. Abbas, Mücahid ve Katade'ye göre "yaratılış" anlamındadır.[610] Bu manada Araplar birşeyin yaratılışının güzelliğini ve sağlamlığını ifade etmek için اسر lafzını kullanırlar. Bu eksende ayetin anlamı "onların yaratılışlarını sağlam ve kuvvetli kıldık" şeklinde olur. [611]

b) اسر kelimesinin anlamından hareketle bu kavram eklemleri birbirlerine bağlamak şeklinde yorumlanmıştır. Böylece ayetin anlamı: "eklemlerini, sinirlerini ve damarlarını birbirlerine sıkıca bağladık" şeklinde olur.[612]

c) Bu kelimeye "güç, kuvvet" anlamı da verilmiştir. Bu şekilde ayet: "onlara hayatlarını sürdürebilecek güç ve kuvvette yarattık" anlamında olur.[613]

Yukarıda verilen açıklamaları ortak bir şekilde değerlendirdiğimiz vakit insanın yaratılışının harikuladeliğini, yartmanın güzelliğini ve yaratan kudretin kemalini ortaya koymaktadır. Bu durum İnfitar suresinde şu şekilde dile getirilmektedir: "*O Rabbin ki, seni yarattı, sonra seni düzeltti de mutedil bir halde kıldı. Dilediği bir surette seni terkip etti.*"[614]

"*Dilediğimizde yerlerine benzerlerini getiririz*" cümlesi ile Yüce Allah dünya hayatına meyledip O'na itaatten uzaklaşan, kıyamet saatini ve ahireti unutan kullarına bir gözdağı vermekte ve onları uyarmaktadır.[615] Ayetin bu son cümlesi genellikle üç farklı şekilde anlaşılmıştır:

---

[610] Ferra, **Meâni'l-Kur'an**, c. 3, s. 220; Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 575; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217.

[611] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 575; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 490; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469.

[612] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 576; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 166; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.

[613] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 576; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.

[614] İnfitar, 82/7-8.

[615] Bursevî, **Ruhu'l-Beyân**, c. 9, s. 424; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.

a) İlki, müfessirlerin çoğunluğu: "Dilediğimiz takdirde onları helak eder, yerlerine Allah'a kulluk ve itaat eden başka bir topluluk getiririz." şeklinde anlamışlardır.[616] Cenab-ı Hakkın bu manada buyurduğu diğer ayetler şunlardır:

"*Ey insanlar! Allah dilerse sizi yok eder ve başkalarını getirir. Allah, buna hakkıyla gücü yetendir.*"[617]

"*Dilerse sizi giderir ve yeni bir halk getirir. Bu, Allah'a hiç de güç gelmez.*"[618]

"*Eğer O'ndan yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar.*"[619]

b) Dilersek onların hallerini, şekillerini değiştirerek aha çirkin bir hale getiririz.[620]

c) Bundan maksat ikinci yaratılıştır. Ahirette onları dilediğimizde tekrar yaratı

Bu ayetle müminlerin karşısında duran, onlara haksızlık ve zulmeden kâfir ve günahkârlara karşı bir tehdit vardır. Bu yönüyle Alla'ın (c.c.) kudretinin azameti hatırlatılarak, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ve müminlere moral ve destek verilmektedir.[621]

3.6. İNSANLAR İÇİN ÖĞÜT

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاء اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا (29)

"*İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar.*"

---

[616] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 577; Vahidî, **Vesît**, c. 4, s. 406; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 284; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Ebu Hayyân, **Bahru'l-Muhît**, c. 8, s. 393; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 167; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1719.
[617] Nisa, 4/133.
[618] İbrahim, 14/19-20.
[619] Muhammed, 47/38.
[620] Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469.
[621] İzzet Derveze, **Et-Tefsîru'l-Hadis**, Vahdettin İnce (çev.), Ekin Yayınları, İstanbul 1997, c. 5, s. 27.

Bu surede anlatılanlar insanlar için uyarıcı öğütler olduğu açıklanmış, bunlardan ders çıkarıp Allah'a (c.c.) giden yolu seçmek ise insanların hür iradelerine bırakılmıştır. Böylece insanın din ve vicdan özgürlüğüne sahip olduğuna, bu bakımdan hiç kimseye bu yollardan birini seçmesi için baskı ve zorlama yapılamayacağına işaret edilmektedir.[622]

Ayet-i kerimede geçen تذكرة kelimesi "öğüt, nasihat" anlamına gelmektedir.[623] Yalnız ayetteki هذه ism-i işaretiyle neye delâlet ettiği hususunda iki görüş bulunmaktadır.

a) En çok zikredilen görüşe göre, insanlar için öğüt ve nasihat olan bu suredir, yani İnsan Suresidir.[624] Bu sure muhteşem tertip ve düzen, va'd ve va'îd, terğib ve terhiblerle beraber düşünen kimseler için bir öğüttür.[625]

b) Öğüt olarak nitelenen Kur'an-ı Kerim'in tümüdür.[626] Nitekim Kur'an'da insanı düşünmeye, doğru yolu bulmaya sevkeden ayetlerin sayısı bir hayli fazladır.[627] Bununla birlikte Kur'an'ın bir öğüt olduğunu niteleyen başka ayetlerde vardır. Bunlardan bir kaçını zikredelim:

"*Şüphesiz bu (Kur'an), sana ve kavmine bir öğüt ve bir şereftir, ondan hesaba çekileceksiniz*."[628]

"*Bu (Kur'an), âlemler için ancak bir öğüttür*."[629]

"*Şüphesiz (Kur'an), Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir öğüttür*."[630]

---

[622] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 523.
[623] Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 492; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 469; Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1720.
[624] Taberi, **Câmiu'l-Beyân**, c. 23, s. 577; Vahidî, **Vesît**, c. 4, s. 406; Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 285; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 470; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 167.
[625] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 262.
[626] Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 167.
[627] Bkz: Yunus, 10/16; Hud, 11/51; Yusuf, 12/2; Ra'd, 13/4.
[628] Zuhruf Suresi, 43/44.
[629] Sad Suresi, 38/87.

"Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar." Kur'an'ın öğütlerine kulak verip muhakeme eden insan, onun işaret ettiği yoldan gitmeye azmedecektir. Bu yol Allah'a (c.c.) yaklaştıracak olan yoldur.[631] Müfessirler bu yol için mükâfat yolu veya cennet yoludur, demişlerdir. Nitekim ikisinin de aynı manaya geldiği açıktır.[632] Bununla birlikte Allah'a yaklaşmak isteyen kimse önce iman yoluna girmeli ve ardından O'na teslim olup, emir ve nehiyleri konusunda itaat etmelidir.[633] Allah'a (c.c.) itaat ile birlikte Onun kutlu Peygamberi'ne (s.a.v.) tabi olmalıdır:[634] "*Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.*"[635] Bu ilahi emir Allah Rasülüne (s.a.v.) tabi olmanın, onun yoluna ve sünnetine uymanın Allah'ın rızasına ulaştıran yol olduğunu açıkça beyan etmektedir.

Kim Kur'an-ı Kerimi ve –müfessirlerin çoğunun ittifak ettiği görüşe göre- bu sureyi yol edinir, ona itibar eder, Allah'ın varlığına ve birliğine iman eder, şükredip kulluk görevini yerine getirirse, Allah'ın rızasına, dolayısıyla cennete ulaştıran bir yol tutmuş olur.[636]

3.7. ALLAH'IN İRADESİ VE İNSANIN İRADESİ

وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَن يَشَاء اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (30)

"Allah'ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

Bir önceki ayet-i kerimede dileyen kimsenin Rabbine ulaştıran yol tutabileceği bildirilerek, kişinin özgür iradesi ile bu yolu tercih edebileceğine işaret edilmektedir. Nitekim surenin üçüncü ayetinin kapsamında "İnsan iradesi" başlığı altında bu konuyu

---

630 Hakka Suresi, 69/48.
631 Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 262; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 470
632 Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 492.
633 Vahidî, **Vesît**, c. 4, s. 406; Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273; Kurtûbî, **el-Câmî lî Ahkâmi'l-Kur'an**, c. 21, s. 492; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 470; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 167.
634 Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582
635 Nisa, 4/80.
636 Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîru Mukâtil**, Dâru'l-İhyâu't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 2002, c. 4, s. 535.

izah etmeye gayret etmiştik. Bu ayette de Yüce Allah'ın dilemesi olmaksızın kulun dilemesinin yeterli olmayacağı, mutlak irade sahibi olanın, âlemlerin Rabbi olan Yüce Allah olduğu beyan edilmektedir. Bu bölümde insan iradesini ve amellerini Allah'ın iradesi dâhilinde ele alacağız.

"*Allah'ın dilemesi olmadıkça"* itaat etmenizi, doğru yol üzerinde yürümenizi, Allah'ın rızasına ve cennetine ulaştıran yolu, "*siz isteyemezsiniz*." Buyruğu ile emrin tümüyle Allah'a (c.c.) ait olduğu haber verilmektedir. O'nun bu önceden bu konudaki dilemesei olmadan, hiçbir kimsenin dilemesinin gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir.[637] İnsanlar herhangi bir şeyi ancak Yüce Allah'ın (c.c.) istemesi ve takdiri sayesinde isteyebilirler. Onun izni ve iradesi olmadıkça, itaat ve istikamet gibi, herhangi bir şey gerçekleşmez.[638] İbn. Kesîr bununla ilgili şöyle der: Allah'ın (c.c.) dilemesi olmadan hiç kimse ne kendisini hidayete ulaştırabilir, ne iman ettirebilir, ne de herhangi bir yarar elde ettirebilir.[639]

Bu izahlara ve ayetin zahiri anlamına bakıldığı zaman kul irade ve amellerinde mecbur kılındığı vehmine kapınılabilir. Fakat durum öyle değildir. İlgili ayet ve bu konu ile igili diğer ayetler –örneğin bir önceki ayet veya surenin üçüncü ayeti- ve hadis-i şerifler selim bir akıl ile düşünüldüğünde inanç ve davranış konusunda mecbur bırakılan insanın bundan sorumlu tutulamayacağı sonucuna ulaşılır. İnsanlara tercih ve karar verme kabiliyetini veren Yüce Allah'tır. Bunu her an yaratarak devam ettiren de O'dur. Ayette kulun dilemesinin Allah'a (c.c.) nisbet edilmesinin maksadını bu şekilde izah edebiliriz.[640] Yani Allah kulun iradesini kullanmasını dilediği için insana dileme (irade) yeteneği vermiştir.

"*Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."* Alîm, mübalağa ile ism-i faildir. "Herşeyi bilen, çok bilen" anlamlarında gelmektedir. El-Alîm, her şeyi,

---

[637] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 262.
[638] Sâbûnî, **Safvetü't-Tefâsîr**, c. 3, s. 1438.
[639] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 217-18.
[640] Karaman ve Diğerleri, **Kur'an Yolu**, c. 5, s. 523.

her durumda, her zamanda ve her mekânda, eşsiz ve benzersiz bir biçimde bilen, demektir.[641] Hakîm'de Alîm gibi mübalağa ile ism-i faildir. Hem özünde noksansız ve kusursuz olan, hem de yaptığını eksiksiz ve kusursuz yapandır. El-Hakîm, hikmetle hükmeden, her hükmünde tam isabet eden, yarattığını yerli yerince yaratan, yaptığı işi mükemmel ve kusursuz yapan demektir.[642]

Bu iki isim Kur'an'da 36 yerde birlikte zikredilmektedir. Bu iki ismin birlikte gelişi, ilâhi bilgi ile hikmetin arasındaki ince ve kopmaz bağı göstermektedir. Hikmet "en isabetli hüküm ve o hükme uygun eylem" demektir. En doğru hükmü verebilmek için her şeyi bilmek gerekmektedir.[643] Ezeli ilmi ile herşeyi kuşatan, yaptığı her işi hikmet ile yapan Yüce Allah (c.c.) kulları hakkında en doğru hükmü verir.

3.8. ALLAH'IN RAHMETİ VE AZABI

يُدْخِلُ مَن يَشَاء فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (31)

"*O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır.*"

Önceki ayette Allah'ın (c.c.) dilemesi olmadığı müddetçe kulun dilemesinin gerçekleşmeyeceği, kulun irade ve talebin O'nun meşîetine bağılı olduğu beyan edilmişti. Bu durum itaat, hidayet ve Allah'a ulaştıran yolu tercih etme hususlarında da geçerlidir. Bu ayet, önceki ayetin tertip ve düzen bakımından devamı niteliğindedir.[644] Allah (c.c.) dilediği kimseyi rahmetine dâhil edeceğini açıkça beyan buyurmaktadır.

Allah (c.c.) kendisine hidayeti ve itaati muvaffak kıldığı[645] mümin[646] kullarını rahmetine dâhil eder. Ayette geçen "rahmet" kelimesi, tefsir kitaplarında iki farklı şekilde izah edilmektedir. İlki, "iman" kelimesi ile yorumlanmıştır. Bu manada imanın

[641] Mustafa İslamoğlu, **Esmâ-i Hüsnâ**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014, c. 1, s. 766.
[642] İslamoğlu, **Esmâ-i Hüsnâ**, c. 1, s. 796.
[643] İslamoğlu, **Esmâ-i Hüsnâ**, c. 1, s. 773.
[644] Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1720.
[645] Beydâvi, **Envâru't-Tenzîl**, c. 5, s. 273: Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 168.
[646] Zemahşeri, **Keşşâf**, c. 6, s. 285; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582.

Allah tarafından verildiği anlamına ulaşılmaktadır.[647] Diğeri ise, bu kelimenin "cennet" olduğu şeklindeki yorumdur.[648] Bu vecihle Allah (c.c.) kullarından hidayet üzerine olan, itaat ve takva sahibi kullarını cennetine dâhil eder, anlamında olur. Burada dikkatlere verilecek önemli husus ise kulun cennete girmesinin kesb ile değil, Allah'ın dilemesi, rahmeti ve lütfuyla olacağı bildirlmektedir.[649]

Allah'a (c.c.) iman edip itaat eden kullara cennetin müjdelenmesinden[650] sonra zalimlere elem verici, şiddetli cehennem azabının olduğu haber verilmiştir. ظلم kelimesi, bir şeyi kendisine ait olan yerin dışına koymak, demektir. Bu onu eksiltmek veya arttırmak, onun zamanından veya mekânından sapmakla gerçekleşir. Bu kelime az veya çok fark etmeksizin haddi aşmak anlamında kullanılmaktadır. Bundan dolayı hem büyük hem de küçük günahlar için kullanılır.[651] Zulüm üç kısma ayrılmaktadır:

a) İnsan ile Yüce Allah (c.c.) arasında olan zulüm. Bu kişinin Allah'ı inkâr etmesi, O'na şirk koşması ve nifaktır.[652] Bu zulüm çeşidine Kur'an'dan örnek verecek olursak: "Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "*Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür*."[653] Veya "*Kim, Allah'a karşı yalan uyduran ve kendisine geldiğinde, doğruyu (Kur'an'ı) yalanlayandan daha zalimdir*?"[654] ayet-i kerimelerini zikredebiliriz. Surenin incelediğimiz ayeti de bu

---

[647] Razi, **Tefsîru'l-Kebîr**, c. 30, s. 263.
[648] Vahidi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 470; Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 168.
[649] Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582, Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1720.
[650] Alûsi, **Ruhu'l-Meânî**, c. 29, s. 168.
[651] Rağıb, **Müfredât**, s. 537.
[652] Rağıb, **Müfredât**, s. 537.
[653] Lokman, 31/13.
[654] Zümer, 39/32.

kapsamdadır. Ayette kastedilen güruh, kâfirler[655], fasıklar[656] ve müşriklerdir.[657] Allah'ın (c.c.) bunlara azap etmesi adaletinin ve iradesinin gereğidir.[658]

b) İkinci tür zulüm kişi ile insanlar arasında gerçekleşen durumlar için kullanılır.[659] Bu duruma: "*Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah'a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez.*"[660] Veya "*Ceza yolu ancak insanlara zulmedenler ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenler içindir. İşte onlar için elem dolu bir azap vardır.*"[661] Ayetlerini örnek olarak zikredebiliriz.

c) Üçüncü tür zulüm ise, kişinin kendi nefsine zulmetmesidir.[662] Bu duruma Hz. Süleyman'ın köşküne girerken kendi durumunu farkedip pişman olan Bekıs'ın şu sözlerini örnek olarak zikredebiliriz: "*Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsime zulmetmişim.*"[663]

Aslında bu üç tür zulüm de kişinin kendi nefsine ettiği zulümdür. Zira insan zulmetmeye yeltendiğinde aslında kendi nefsine zulmetmiş olur. Bu takdirde zâlim, dâima önce kendi nefsine zulmedendir.[664] Bu durumu Yüce Allah açıkça şöyle bildiriyor: "*Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı*."[665]

---

[655] Vahidi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Nesefi, **Tefsîru'n-Nesefî**, c. 3, s. 582
[656] Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1720.
[657] Vahidi, **Vesît**, c. 4, s. 406; Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr**, c. 5, s. 470.
[658] Komisyon, **Vesît**, c. 8-10, s. 1720.
[659] Rağıb, **Müfredât**, s. 538.
[660] Şûra, 42/40.
[661] Şûra, 42/42.
[662] Rağıb, **Müfredât**, s. 538.
[663] Neml, 27/44.
[664] Rağıb, **Müfredât**, s. 539.
[665] Nahl, 16/33.

Yüce Allah (c.c.) dilediğine hidayet eder, dilediğini dalâlette bırakır. Kimi hidayete kavuşturursa o sapkınlığa düşmez. Kime de dalâlette bırakırsa ona hidayet edecek yoktur.[666]

[666] İbn. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, c. 14, s. 218.

SONUÇ

İnsan suresi, adeta adının bir gereği olarak başlangıcından ahiret hayatına kadar insanın hayat serüvenini ve ahvalini ortaya koyan bir kimlik niteliğindedir. Surenin giriş mahiyetindeki ilk ayetleri (1-3. ayetler) başta olmak üzere surenin tamamı, insanı konu edinmektedir. İlk ayetlerde insanın anılmaya değer bir şey olmadığı, çok uzun bir zamanın ardından katışık bir nutfeden yaratıldığı, bu yaratılışın gayesinin ise imtihan olduğu bildirilmektedir. İmtihan için kendisine işitme ve görme vasıtaları verilmiştir. İnsanın tüm bu varoluş süreci hatırlatılırken onu yokluk sahasından varlık sahasına taşıyan Rabbinin kudretinin kemali ve azameti dikkate verilmektedir. Böylece kulun yanlızca onu yaratan ve yaratılışını mükemmel kılan Yüce Allah'a yönelmesi istenmektedir.

İşitme ve görme gibi imtihana aracı yetilerle donatılan insanın doğru yolu bulma imkânına kavuşturulduğu açıklanarak, şükredici veya nankör olmasının kendi iradesine kaldığı belirtilmiştir. Bu cihetle hem insanın sorumluluğu hem de bunun için gerekli irade özgürlüğü açıklığa kavuşturulmuştur. İnsanoğlu iradesini doğru yoldan yana kullanıp Hak Teâlanın rızasını kazanma gayretinde olmalıdır.

Yüce Allah (c.c.) insanı yoktan yaratmıştır. İnsanın evi olan dünyayı onun yaşayabileceği ortam ve şartlar müsait olduktan sonra yani yeryüzü şartları insanın yaşamasına imkân verince onu yeryüzüne göndermiştir. Günümüzde yapılan bilimsel çalışmalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Yüce Allah (c.c.) bu durumu "*İnsan anılır bir şey değilken üzerinden uzunca bir zaman geçti."*[667] ayet-i kerimesi ile açık bir şekilde

[667] İnsan, 1/76.

beyan buyurmuştur. Ayette geçen "*hîn*" lafzı ile âlemin yaratılması ile insanın yaratılışı arasında geçen, iki nokta arasındaki zaman diliminin kastedildiğini düşünüyoruz. Âlemin yaratılışı ile başlayan dehr'den Hz. Âdem'in yaratılışına kadar iki nokta arasında bizler için miktarını tam olarak bilemediğimiz pek uzun bir süre geçmiştir.

Günümüzde elde edilen bilimsel verilere göre evren ezeli değil, var oluşunun bir başlangıcı vardır. Bu bulgular evrenin yaratılmış olduğunu ortaya koymaktadır.

İlk insan Hz. Âdemin yaratılışı ile ilgili mevzuda Kur'an-ı Kerim ve ona dayanan diğer İslami kaynakların Hz. Âdem (a.s.) hakkında verdiği bilgilere göre Yüce Allah (c.c.) onu topraktan yaratmıştır. Konu ile ilgili ayetlerden, bu yaratılışın belirli bir gelişme seyri takip ettiği ve süresi bilinmemekle birlikte belirli bir süre içinde tamamlandığı sonucuna da ulaşılabilir. Fakat bu gelişme ve süreç hiçbir zaman, ilahi irade ve kudretin tesiri olmaksızın tabii bir gelişim şeklinde düşünülmemelidir. Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılması ile ilgili bütün ayetlerde Allah'ın (c.c.) irade ve kudretine özellikle dikkat çekilmiştir. Ayrıca Hz. Âdem'in (a.s.) herhangi bir canlıdan tekâmül şekliyle değil, topraktan ve tamamen bağımsız bir canlı türünün ilk atası, yeryüzünde diğer bütün canlı ve cansız varlıkların aksine, sorumlu kılınan bir varlık olarak yaratıldığı, tartışmaya mahal vermeyecek surette açıklanmıştır. Bu nedenle insanın yaratılışının bu özel yanını tamamen inkâr ederek onu bayağı canlılar seviyesine indiren teorileri İslam inançları ile bağdaştırmak mümkün değildir.

Çalışmamız neticesinde klasik dönem müffesirlerinin kelime anlamı ekseninde değerlendirdikleri bazı kavramların modern tıp dilindeki kullanınmını tespit edilmiştir. Bu kavramlardan ilki nutfedir. Mukaddem müfessirler tarafından bu kavram genelde erkeğin suyu anlamındaki meni ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Fakat nutfe meninin bir bölümünü oluşturan, modern tıp dilinde, spermatozoid denilen canlıyı ifade eder. İnsan meninin tamamından değil, bu sıvının bir kısmı olan spermatozoidden yaratılmaktadır. Diğer bir kavram ise alakadır. Alaka kelimesine mukaddem müffessirler

tarafından genelde camid, pıhtılaşmış, donmuş kan anlamı verilmiştir. Modern tıp dilinde bu kavram, döllenmiş yumurta oluşumundan sonraki safhayı ifade eder.

Surenin 4-21. ayetleri arasında, inkârcıların ahirette karşılaşacakları cezalardan bir kısmı tasvir edilmektedir. Bu yönüyle de insan Allah'ın hoşnut olmadığı her türlü günah ve amelden kaçınarak cehennemden uzaklaşma çabasını göstermelidir. Sonra iradelerini iyilik yönünde kullanan ve bu sebeple "ebrâr" diye nitelenen müminlerin özellikleri somut olarak zikredilerek Allah'ın (c.c.) rızasına ve dolayısıyla cennete ulaştıran ameller zikredilmiştir. Devamında bu halis kullar için hazırlanan ahiret nimetleri açıklanarak, müminlerin bu amelleri işlemesi teşvik edilmektedir. Bu ayetlerde iyilerin nitelendirildikleri özellikler ise şunlardır: İhtiyacı olanları doyurmak, sabretmek, ihlaslı ve şuurlu olmak, maddi veya manevi bir karşılık beklemeden yaptıklarını Allah rızası için yapmak. Bu ayetlerin devamında Allah'ın ebrâr kullarını o günün kötülüğünden koruyacağı, mutlu ve sevinçli bir akıbetle karşılaştıracağı belirtilmekte ve ahirette görecekleri nimetlerden örnekler verilmektedir. Bu ayetlerin sonunda ise*: "Şüphesiz bu sizin için bir mükâfattır. Çalışma ve çabanız makbul görülüştür."*[668] Şeklinde, yapılan amellerin zayi olmayacağı bildirilerek ilâhî teminat verilmektedir.

Hz. Peygamber'e hitap eden 23-26. ayetler onun zorluklara tahammül etmesini, metanetli olmasını istemekte, Rabbinin adını anmasını ve gecenin bir bölümünde namaz kılmasını emretmektedir. Bu ayetlerde Allah Rasülü'nün şahsında müminler de uyarılmakta zorluklara tahammül hususunda imanın ve karakterin kuvvetlenmesi için bildirilen ibadetlerin yerine getirlmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Surenin kalanında ise dünya hayatını tercih edip ona yönelenleri ve bu sebeple akıbetlerini düşünmeyen kimseleri eleştirmektedir. Sure bütün bu açıklamaların bir öğüt olduğunu, dileyen kimsenin Rabbine ulaştıran bir yol tutabileceğini, zalimlere elem dolu bir azap hazırlandığını bildiren ayetlerle sona erer. Müminin dünya hayatına

---

[668] İnsan, 76/21.

meyletmemesi gerektiği ve Kur'an'ın vaaz ve nasihatlerine uyması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ahiret hayatında mutlu olmanın yolu Allah'ın değer verdiklerine değer vermekten, O'nun (c.c.) emrettiklerine uymak ve yasakladıklarından uzakdurmaktan geçmektedir.

Çalışmamız boyunca istifade ettiğimiz tefsir kaynaklanını değerlendirmemiz gerekirse, Taberi rivayet metoduyla Hz. Peygamber'den (s.a.v.), Ashab-ı Kiramdan (r.a.hum) bilgiler aktarmıştır. Kurtûbi ise aynı yöntemle aktardığı rivayetlerin gerekli gördüğü kısımları izah etmiştir. Fahreddin Razî, Zemahşeri, Alûsi, Ebu Hayyan ve Elmalılı Hamdi Yazır ise tefsirlerinde rivayet metotlarının yanında akli ve mantiki izahlarda bulunmuşlardır. Konu ile ilgili dönemin bilimsel verilerini bizlere aktarmışlardır. Allah hepsinden razı olsun.

KAYNAKÇA

ABDULBÂKİ, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm,** Dâru'l-Marife, Beyrut 2010.

ÂLÛSİ, Ebu's-Sena Şihabuddin Mahmud, **Ruhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm,** Dâru İhyâu't-Turasi'l-Arabiyye, Beyrut Ts.

ARKEOFİLİ, 07.06.2017, http://arkeofili.com/fasta-bilinen-en-eski-homo-sapiens-kalintilari-bulundu/ (09. 20. 2017 tarihinde erişilmiştir).

AYDIN, Hüseyin, **Yaratılış ve Gayelilik,** DİB Yayınları, Ankara 2012.

BEDİÜZZAMAN, Said Nursi, **Lemalar**, Zehra Yayıncılık, İstanbul 2004.

BEYDÂVİ, Nasuriddin, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,** Daru'l-İhyau't-Turasi, Beyrut ts.

EL-BEYÛMİ, Seyyid Mursi İbrahim, **Dirâsat Fi't-Tefsîri'l-Mevzûi,** Beyrut Ts.

BOLAY, Süleyman Hayri, "Âdem", **TDV Ansiklopedisi**, TDV, Ankara 1988.

BRAHİC, Andre ve Diğerleri, **Dünyanın En Güzel Tarihi**, Saadet Özen (Çev.), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

BUCAİLLE, Maurice, **İnsanın Kökeni Nedir**, Ali Ünal (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul 1988.

—, **Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an**, Mehmet Ali Sönmez (çev.), DİB Yayınları, Ankara 2001.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı, **Rûhu'l-Beyân,** Durak Pusmaz (çev.), Damla Yayınevi, İstanbul 2012.

EL-CEVZİ, Ebi'l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, **Zâdu'l-Mesîr Fî İlmi't-Tefsir,** Mektebetü'l-İslâmi, Beyrut 1984.

ÇELİK, Hüseyin, "Kur'an'a Göre Hz. Âdem'in Yaratılışı", **İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No. 2 (2011).

DEMİRCİ, Muhsin, **Konulu Tefsire Giriş**, İFAV, İstanbul 2013.

—, **Kur'an'ın Ana Konuları,** İFAV, İstanbul 2013.

—, **Tefsir Tarihi,** İFAV, İstanbul 2010.

—, **Tefsir Terimleri Sözlüğü,** İFAV, İstanbul 2014.

DERVEZE, İzzet, **et-Tefsîu'l-Hadis,** Vahdettin İnce (çev.), Ekin Yayınları, İstanbul 1997.

DERVİŞ, Muhyiddin, **İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerîm ve Beyânuhu,** Dâru İbn Kesîr, Dımeşk 1999.

DOĞAN, Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük,** İstanbul, 1994.

EL-FERRA, Ebi Zekeriyya Yahya b. Ziyad, **Meâni'l-Kur'an**, İlmu'l-Kitab, Beyrut 1983.

EBU HAYYÂN, Muhammed b. Yusuf el- Endülisi, **Tefsiru'l-Bahru'l-Muhît,** Daru'l-Kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1993.

EL-HÛLİ, Emin, **et-Tefsîr Ma'alimu Hayâtihi ve Menhecuhu'l-Yevm,** Mısır 1944.

EBU'S-SUUD, Muhammed el-İmadi, **İrşâdu'l-Akli's-Selim İlâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm,** Mektebetü'r-Riyadi'l-Hadîs, Riyad Ts.

EL-BÂR, M. Ali, **Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbba Göre İnsanın Yaratılışı,** Abdülvehhab Öztürk (çev.) TDV Yayınları, Ankara 2010.

GİRİTLİ, Sırrı Paşa, **Sırrı İnsan,** İstanbul, h. 1312.

GÖRGÜLÜ, Murat, "Sindirim Sistemi ve Beslenme", Çukurova Ü. Ziraat Faültesi, Adana 2004, http://www.muratgorgulu.com.tr/ckfinder/userfiles/files/SINDIRIM-SISTEMI-BESLEME.pdf. (21.10.2017)

GÜNGÖR, Mevlüt, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", **İslami Araştırmalar Dergisi**, Ts.

GÜVEN, Şahin, **Konulu Tefsir Metodu,** Düşün Yayıcılık, İstanbul 2012.

KARSLI, İbrahim, **Kur'an'ı Anlamaya Giriş,** DİB Yayınları, Ankara 2014.

HAWKİNG, Stephen, **Büyük Tasarım,** Selma Öğünç(çev.), Doğan Kitap, İstanbul 2016.

—, **Zamanın Kısa Tarihi,** Barış Gönülşen (çev.), Alfa Yayınları, İstanbul 2016.

HİCAZİ, Muhammed, **et-Tefsîru'l-Mevduiyye Fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,** Kahire Ts.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Et-Tahrîr, **et-Tahrîr ve't-Tenvîr,** Dâru't-Tunusiyyetu, Tunus 1984.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm,** Mektebetü Evladü'ş-Şeyh, Kahire 2000.

İBN MANZUR, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut 1955.

EL-İSFEHÂNİ, Rağıb, **Müfredâtu Elfâzu'l-Kur'ân,** Dâru'l-Kalem, Beyrut 2014.

İSLAMOĞLU, Mustafa, **Esmâ-i Hüsnâ,** Düşün Yayıncılık, İstanbul 2014.

—, **Yaratılış ve Evrim,** Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016.

İZUTSU, Toshihiko, **Kur'an'da Allah-İnsan,** Süleyman Ateş (çev.), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts.

—, **Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar,** Selahattin Ayaz (çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2011.

İNAN N. ve Taslı K., "Dünyanın Jeolojik Tarihinden Sayfalar", **Bilim ve Teknik**, no. 497.

KARAMAN, Hayreddin ve Diğerleri, **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir,** DİB Yayıları, Ankara 2007.

KAVŞUT, M. Sait, "Kur'an'da İnsanın Yaratılış Aşamaları", **e-Şarkiyat İlmi Araştırmlar Dergisi**, no. 7

Ezher İslami Araştırmalar Komisyonu, **Tefsîru'l-Vesît Li'l Kur'ani'l-Kerîm,** Mısır 1992.

KURTÛBİ, Muhammed b. Ahmed, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân,** Risale, Beyrut 2006.

KUTLUER, İlhan, "İnsan", **TDV Ansiklopedisi,** TDV Yayınları, Ankara 2000.

LABORİT, Hanri, **Evrenin Oluşumu,** Bertan Onaran (çev.), Payel Yayınları, İstanbul 1988.

EL-MÂTURİDİ, Ebî Mansur Muhammed b. Mahmud, **Te'vîlatu Ehli's-Sünne**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005.

MEVDÛDİ, Ebu'l-Â'la, **Tefhîmu'l-Kur'an**, M. Han Kayani ve Diğerleri (çev.), İnsan Yayınları, İstanbul Ts.

MORRİSON, A. Cressy, **İnsan, Kâinat ve Ötesi,** Bekir Topaloğlu (çev.), Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

MUKÂTİL, Süleyman, **Tefsîru Mukâtil,** Dâru'l-İhyau't-Turâsi, İstanbul 2002.

MUSTAFA, Muhammed b. Muslihiddin, **Hâşiyetu Muhyiddin Şeyhzâde,** Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1999.

MÜSLİM, Mustafa, **Kur'an Çalışmalarında Yöntem,** Salih Özer (çev.), Fecr Yayınevi, Ankara 1998.

EN-NAHHAS, Ebu Cafer, **Meâni'l-Kur'an**, Câmiatü Ümmü'l-Kura, Mekke 1989.

NASA, **Wilkinson Microwave Anisotropy Probe,** 04.08.2013, https://map.gsfc.nasa.gov/news/ (08.20.2017).

EN-NESEFİ, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, **Tefsiru Nesefî,** Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1988.

NOTTALE, Laurent. "Dünya, Yapı ve Tarih", **Thema Larousse,** Milliyet Gazetecilik, 1993.

ÖZTÜRK, Mustafa, **Kur'an ve Yaratılış,** KURAMER, İstanbul 2016.

RAZİ, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyn, **Tefsîr-i Kebîr,** Dâru'l-Fekr, Beyrut 1981.

REEVES, Hubert ve Diğerleri, **Dünyanın En Güzel Tarihi,** İsmet Birkan (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

SÂBÛNÎ, Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefâsîr,** Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2012.

ES-SADR, Muhammed Bakır, **Kur'an Okulu,** Mehmet Yolcu (çev.), Fecr Yayınları, Ankara 1996.

ES-SUYÛTİ, Celaleddin, **Durru'l-Mensûr Fi't-Tefsîru Bi'l-Me'sûr,** Diraseti'l-Arabiyyeti ve'l- İslamiyyeti, Kahire 2003.

— ,**Tenâsuku'd-Dürer Fî Tenâsübi's-Suver,** Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

— ,**Lübâbu'n-Nukûl fî Esbâbu'n-Nüzûl,** Müessesetü'l-Kutubi's-Sekâfeti, Beyrut 2002.

ES-SUYÛTİ, Celaleddin el-Mahalli ve Celaleddin, **Tefsîru'l-İmâmeyn Celâleyn,** Daru İbn Kesîr, Beyrut 2011.

ŞEVKÂNİ, Alib. Muhammed, **Fethu'l-Kadîr,** Daru'l-Kutubi'l-Mısrıyye, Mısır h. 1194.

ET-TABERİ, Ebi Ca'fer Muhammet b. Cerîr, **Câmiu'l Beyan An Te'vîli Âyi'il-Kur'ân,** Daru'l-Hicr, Kahire 2001.

TASLAMAN, Caner, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2016.

ET-TİRMİZÎ, Ebî İsa Muhammed b. İsa, **Câmiu'l-Kebîr**, Dâru'l-Ğarbi'l-İslami, Beyrut 1996.

TUNA, Taşkın, **Muhteşem Tasarım,** Şule Yayınları, İstanbul 2012.

—, **Ol Dedi Oldu 1,** Şule Yayınları, İstanbul 2016.

TÜRK DİL KURUMU, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=252961 (03 06, 2017).

EL-VAHİDİ, Ebu'l-Hasan Alib. Ahmed b. Muhammed, **Esbâb-ı Nuzüli'l-Kurân,** Daru'l- Meyman, Riyad 2005.

—, **el-Vesît fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Mecîd,** Dâru'l-Kutubi'l- İlmiyye, Beyrut 1994.

WEİNBERG, Steven, **İlk Üç Dakika,** Zekeriya Aydı-Zeki Aslan (çev.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul 2013.

YAŞAROĞLU, Kamil, "İnsan Suresi", **DİA**, 2000.

YAZIR, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili,** Eser Neşriyat, İstanbul 1982.

YILMAZ, Musa Kazım, "Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılış Mucizesi", **Bilimlerin Işığında Yaratılış,** Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.

ZEMAHŞERİ, Mahmud İbn. Ömer, **el-Keşşâf,** Mektebetü'l-Übeykan, Riyad 1988.

ZERKÂNİ, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilu'l-İrfan Fi Ulûmi'l-Kurân,** Mısır 1976.